

ŠÉFREDAKTOR  
ROBERT SCHUSTER  
ÚVODNÍKY, KOMENTÁŘE  
ZDENĚK ZBOŘIL  
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA  
MILENA STREJČKOVÁ  
SEKRETÁŘKA REDAKCE  
IRENA KREJČOVÁ  
GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠINSKÝ  
GRAFICKÁ ÚPRAVA MARIE VORLOVÁ  
AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA  
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

**REDAKČNÍ RADA:**

PŘEDSEDA: OTTO PICK

VOJTĚCH BELLING, MILOŠ CALDA,  
PETR DOSTÁL, MARTIN EHL,  
JIŘÍ FÁREK, RADEK KHOL,  
PETR KRATOCHVÍL, KAI-OLAF LANG,  
KRISTINA LARISCHOVÁ,  
PETR LEBEDA, PAVEL MÁŠA,  
MILOŠ POJAR, PAVEL PŠEJA,  
MICHAEL ROMANCOV,  
JIŘÍ SCHNEIDER, PAVEL SVOBODA,  
IVO ŠLOSARČÍK, JIŘÍ ŠTĚPANOVSÝ,  
FILIP TESAŘ, JOSEF VESELÝ,  
TOMÁŠ VESELÝ, ZDENĚK ZBOŘIL

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 251 108 107; fax: 251 108 222; e-mailová adresa [umvedo@iir.cz](mailto:umvedo@iir.cz).  
Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 39,50 Kč. Předplatné na rok činí 380 Kč, ve Slovenské republice 711 Sk.

Registrováno MK ČR E 5210

Tiskne Petr Dvořák – Tiskárna, Jeřábová 1302, 263 01 Dobříš.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje L. K. Permanent, s.r.o. P.P.4., 834 14 Bratislava 34, tel.: +421 244 453 711, fax.: +421 244 373 311, e-mail: [Herslova@lkpermanent.sk](mailto:Herslova@lkpermanent.sk). [www.predplatne.cz](http://www.predplatne.cz). Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na [www.iir.cz](http://www.iir.cz)

Podávání tlačovin povoleno SsRP Banská Bystrica č. j. OPč-3215/B-96 ze dne 12. 9. 1996.

ISSN 0543-7962

INDEX 46911

## OBSAH 7/2006 ROČNÍK XXX

STR.

Světozor	2
Média a zahraniční politika / -zz-	3
<b>MÉDIA A ZAHRANIČNÍ POLITIKA</b>	
MÉDIA A DISKURS POLITIKY / Jiří Bystřický	4
„EFEKT CNN“ ANEB JAK MÉDIA ZKRACUJÍ ROZHODOVACÍ PROCESY VE SVĚTOVÉ POLITICE / Daniel Anýž	7
GLOBÁLNÍ INFORMAČNÍ REVOLUCE A ROLE MÉDIÍ V ARABSKÉM SVĚTĚ / Jaroslav Bureš	9
FRANCOUZSKÁ ZAHRANIČNÍ AUDIOVIZUÁLNÍ POLITIKA. GLOBÁLNÍ VYSÍLÁNÍ PO FRANCOUZSKU / Eliška Tomalová	12
RUSKÝ TELEVIZNÍ IMPERIALISMUS NA UKRAJINĚ / Igor Losev	14
MÉDIA, INTERNET A CENZURA V ČÍNSKÉ LIDOVÉ REPUBLICCE / Martin Hála	16
<b>ZEMĚMI SVĚTA</b>	
UMÍRNĚNÍ ISLAMISTÉ VE VLÁDĚ: HROZBA, NEBO NADĚJE PRO TURECKO? / Marcela Cupalová	18
AFGHÁNCI PO PÁDU TÁLIBÁNU / Libor Židek	20
<b>EKONOMICKÝ OBZOR</b>	
PERSPEKTIVY EVROPSKÉ DANĚ / Robert Zbiral, Gaudenz Assenza	25
<b>VZTAHY A PROBLÉMY</b>	
VĚCNĚ HODNOCENÍ MINULOSTI PŘEVAŽUJE / Václav Houzvička	27
SPOLUPRÁCE NEVLÁDNÍCH ORGANIZACÍ S OSN. ZAČLENĚNÍ OCHRANY LIDSKÝCH PRÁV DO CHARTY OSN / Radana Makariusová	31
EVROPSKÁ STRATEGIE ZAMĚSTNANOSTI: CESTA K JEJÍMU POSÍLENÍ V EVROPĚ? / Lenka Hebáková	33
<b>VOLNÁ TRIBUNA</b>	
BÍLÁ KNIHA: ZMĚNA, ČI KONTINUITA NĚMECKÉ BEZPEČNOSTNÍ POLITIKY? / Jan Ryjáček	35
VZTAHY MEZI USA A EVROPOU PO IRÁCKÉ KRIZI / Jan Eichler	37
<b>RECENZE</b>	
FENOMÉN MEZINÁRODNÍHO TERORISMU / Veronika Bílková	39
VE STÍNU MODERNITY: PERSPEKTIVY A PROBLÉMY ROZVOJE / Ondřej Horký	40

### VYJDE V PŘÍŠTÍCH ČÍSLECH MP

*Proč se Latinská Amerika obrací doleva? ► Jižní Amerika – sourozenec Evropy ► Chávez se přiklání ke kubánskému modelu ► Integrace v latinskoamerickém regionu a její vliv na vzájemné vztahy ► Perspektivy vývoje na Kubě ► Vztahy Evropské unie a Latinské Ameriky po vídeňském summitu ► Právní rámec boje proti obchodování s lidmi*



1. – na vídeňské schůzce stálých členů Rady bezpečnosti OSN a Německa byl přijat soubor opatření o postupech vůči Iránu v souvislosti s jeho jaderným programem. Rusko a Čína poprvé souhlasily s konkrétní škálou odstupňovaných a cílených postihů, pokud Teherán nabídku odmítne.

1. – bylo zveřejněno, že Spojené státy jsou připraveny připojit se k evropským zemím a zúčastnit se přímých rozhovorů s Iránem, pokud Irán pozastaví své kontroverzní jaderné aktivity.

2. – italský premiér Romano Prodi potvrdil, že Itálie rychle sníží početní stav svého kontingentu v Iráku a poté stáhne všech svých 2700 vojáků.

3. – maďarský premiér Ferenc Gyurcsány představil novou sociálně-liberální vládu. Ministryně zahraničí se stala Kinga Kőnczová. Kabinet se ujal úřadu 9. června.

3. – černohorský parlament vyhlásil nezávislost Černé Hory.

3. – nejvyšší duchovní a politický vůdce Iránu ajatolláh Alí Chame-neí pohrozil, že pokud svět nenechá na pokoji iránský jaderný program, přeruší jeho země veškerý vývoz ropy.

4. – bolivijský prezident Evo Morales zahájil u města Santa Cruz rozdávání půdy. Jeho záměrem je znárodnit až pětinu půdy a rozdat ji chudým indiánům.

5. – srbský parlament vyhlásil nezávislost Srbska.

5. – ve druhém kole prezidentských voleb v Peru zvítězil bývalý sociálnědemokratický prezident Alan García.

5. – bylo zveřejněno, že somálské hlavní město ovládl fundamentalistický Svaz islámských soudů, který má údajně vazby na al-Káida a chce v zemi nastolit režim podobný tálibánské vládě v Afghánistánu.

6. – prezident palestinské samosprávy Mahmúd Abbás prodloužil ultimatum pro širokou politickou

dohodu mezi palestinskými frakcemi. Pokud hnutí Hamás nepřijme plán na vytvoření palestinského státu vedle Izraele, vyhlásí Abbás národní referendum.

7. – Bělorusko oznámilo, že nepovolí některým činitelům z EU a USA vstup do země. Jde o odvetu za sankce, které Západ vyhlásil vůči Minsku.

8. – bylo zveřejněno, že policejní jednotky OSN budou nejméně na dobu dvou let rozmístěny na Východním Timoru, aby tam pomohly obnovit stabilitu.

10. – prezident palestinské autonomie Mahmúd Abbás vypsal na 13. července národní referendum o vyhlášení palestinského státu. Radikální hnutí Hamás referendum odmítlo.

10. – nepálský parlament přijal zákon, který zbavuje krále Gjánendru práva vetovat zákony, které prošly parlamentem.

12. – ministři zahraničí Evropské unie podepsali s Albánií dohodu o přidružení a stabilizaci.

12. – Amnesty International zveřejnila zprávu, podle níž Čína prodává tajně zbraně komukoli ve světě a vyměňuje je za ropu a jiné suroviny.

13. – americký prezident George W. Bush nečekaně navštívil Bagdád a ujistil premiéra Malíkího o své podpoře.

14. – v Iráku zahájena největší bezpečnostní akce od invaze v roce 2003. Vstoupil mj. v platnost zákaz vlastnit osobní zbraně a zákaz večerního a nočního vycházení v Bagdádě.

14. – ruská Státní дума schválila zkrácení povinné vojenské služby ze dvou na jeden rok.

14. – Evropský parlament vyzval členské státy EU, aby se do druhé poloviny roku 2007 dohodly, jak budou postupovat dál ve věci evropské ústavy.

14. – radikální indonéský duchovní abú Bakar Habir, jeden z nejnebezpečnějších vůdců islámské svaté války, byl po odpykání trestu za podíl na teroristických útocích na Bali v roce 2000 propuštěn na svobodu.

15. – srbská vláda uznala nezávislost Černé Hory.

16. – iránský prezident Mahmúd Ahmadinežád označil návrh pěti stálých členů RB OSN a Německa za krok vpřed v řešení krize kolem iránského jaderného programu.

16. – summit Evropské unie v Bruselu potvrdil evropskou perspektivu pro země západního Balkánu a Srbsko (za předpokladu, že bude spolupracovat s Mezinárodním soudním tribunálem pro zločiny v bývalé Jugoslávii v Haagu), vyslovil se pro obnovení finančního toku pro Palestince, ale jen na základní potřeby, zdravotnictví a sociální služby. Pomoc vládě vedené Hamásem zůstává i nadále zmrazená. Na setkání byl schválen vstup Slovinska do eurozóny.

17. – se konaly parlamentní volby na Slovensku, které skončily následovně: Směr-sociální demokracie 50, Slovenská demokratická křesťanská unie-Demokratická strana 31, Slovenská národní strana 20, Strana maďarské koalice 20, Lidová strana-Hnutí za demokratické Slovensko 15, Křesťansko-demokratické hnutí 14. Sestavením vlády byl pověřen předseda Smeru Robert Fico.

18. – zhruba 75 procent katalánských voličů se v referendu vyslovilo pro větší nezávislost svého regionu na Španělsku. Katalánsku má zůstat větší část daní vybraných na jeho území a může převzít kontrolu nad místními železnicemi a silnicemi a udělovat pracovní povolení.

20. – japonský premiér Džuničiro Koizumi oznámil, že Japonsko stáhne své jednotky z Iráku a ukončí iráckou misi.

21. – na Ukrajině byla po třech měsících vyjednávání vytvořena vládní koalice stran Naše Ukrajina prezidenta Viktora Juščenka, Bloku Julije Tymošenkové a Socialistické strany Ukrajina. V čele vlády stane Julija Tymošenková.

21. – se konal summit Evropské unie a Spojených států ve Vídni. V závěrečném prohlášení se praví, že je třeba dosáhnout hmatatelného pokroku, který povede k zave-

dení bezvívového režimu do USA pro všechny občany EU. Prezident Bush slíbil, že uzavře věznicí Guantánamu poté, co Nejvyšší soud rozhodne, jak se zajatci naložit.

24. – bylo zveřejněno, že v USA byla zatčena skupina sedmi mužů, kteří připravovali útoky proti veřejným budovám. Přípravy však zřejmě nebyly v pokročilém stádiu.

25. – na Filipínách byl zrušen trest smrti.

25.–26. – italská voliči v referendu odmítli reformu ústavy z roku 1948 schválenou ještě Berlusconiho vládou. V případě přijetí návrhu by došlo k faktické federalizaci země.

26. – tři hlavní představitelé vietnamského režimu, premiér Phan Van Khai (72), prezident Tran Duc Luong (69) a předseda parlamentu Nguyen Van An (68) nabídli svou demisi, aby uvolnili místa mladším.

26. – premiér Východního Timoru Mari Alkatiri se vzdal funkce, protože se mu nepodařilo zvládnout situaci v zemi.

27. – novým vietnamským prezidentem se stal Nguyen Minh Triet (64).

28. – bylo zveřejněno, že dva představitelé Vatikánu jednají v Číně o možném obnovení diplomatických styků.

28. – předseda slovenské strany Smer Robert Fico oznámil, že vytvoří vládní koalici se Slovenskou národní stranou a Mečiarovou LS-HZDS.

29. – se konaly parlamentní volby v Kuvajtu. Aktivní i pasivní hlasovací právo dostaly poprvé ženy; žádná z kandidátek však nebyla zvolena. Ve volbách posílil blok opozičních reformistů.

29. – rumunský premiér Calin Popescu Tariceanu nařídil, aby byl z Iráku stažen rumunský kontingent o počtu 890 vojáků. Důvodem pro rozhodnutí je vysoký počet obětí a nákladnost operace.

29. – Nejvyšší soud USA rozhodl, že prezident Bush překročil své pravomoci, když nařídil vytvoření vojenských tribunálů pro vězně na Guantánamu podezřelé z terorismu.



4. – bavorský premiér Edmund Stoiber na sudetoněmeckých dnech v Norimberku vyzval k politickému dialogu s Českou republikou o záležitostech sudetských Němců. Ocenil, že se loni na české straně odehrály malé kroky ke zlepšení vztahů Prahy a sudetských Němců.

7. – Rada Evropy vydala zprávu, podle které letiště v Ruzyni umožnilo přistávání tajných letadel CIA

se zajatci. Čerpala prý zde pohonnou látku. Česká vláda už dříve popřela, že by o takovýto letech věděla.

7. – vláda schválila příspěvek ve výši 441,69 milionu Kč na oddlužení rozvojových zemí.

8. – zpráva OECD uvedla, že tempo růstu české ekonomiky je srovnatelné s ostatními zeměmi ve skupině nových členů Evropské unie. Musí se však zlepšit fungování trhu práce a podpora podnikatelského prostředí.

16. – prezident Václav Klaus na summitu Evropské unie podpořil

vstup zemí západního Balkánu do Společenství a úsilí Litvy o vstup do eurozóny. Nevyloučil, že jeho účast na summitech bude v budoucnu pravidlem. Řekl, že ho přítomnost v Bruselu utvrdila v názoru, že by se měl omezit rozsah unijních pravomocí. Tzv. evropskou ústavu označil opět „od začátku za chybný projekt“.

20. – se vrátila druhá část 10. kontingentu českých vojenských policistů z jižního Iráku domů. Vystřídala ji další skupina.

21. – bylo zveřejněno, že Česko se v rámci Evropské unie dostalo

podle HDP před Portugalsko a výrazně se přiblížilo bohatšímu Slovinsku.

23. – bahamský soud rozhodl, že Bahamy vydají Viktora Koženého do Spojených států. České žádosti o jeho vydání se toto jednání netýkalo.

26. – předseda ODS a kandidát na funkci premiéra Mirek Topolánek podpořil případné umístění americké protiraketové základny na českém území. Spojené státy uvažují o zřízení protiraketové základny s asi 10 střelami v Polsku nebo v Česku.

# Média a zahraniční politika

Hledání nových výrazových prostředků, kterými lze zobrazit a popsat, vyjádřit významy atraktivního tématu, kterým je vztah politiky v širším slova smyslu a médií, a zvláště pak to, jak jsou mezinárodní vztahy či mezinárodní politika prezentovány veřejnosti, je nesporně snad ještě zajímavější než studium médií nebo mezinárodních vztahů *an sich*. Je to lákavé pro autory analýz a popisných hodnocení stejně jako původce politických fejetonů nebo komentářů, kteří se někdy přímo, někdy nepřímo podílejí na tvorbě scénářů mediálních reflexí či vizualizace mezinárodních vztahů.

Jistě není vhodnějšího příkladu než válka v přímém přenosu, o jejímž vyobrazení toho víme více než o válce samé, stejně jako o teroristických útocích na Spojené státy, kterým dominuje ikona pronikání útočícího letadla do budovy WTC, a nikoli z budovy skákající zoufalé oběti útoku. A to už nemluvíme o téměř úplné absenci informací o útoku na Pentagon.

Také zasedání Rady bezpečnosti OSN nebo jejího Valného shromáždění jsou nám důvěrně známá z panoramatických pohledů do jednacích sálů, podobně jako do nepřehledných sálů institucí Evropské unie, doplněných navíc *sandinovskou* fotografií účastníků jednání, a jsou dokonce známější než obsah jednání skrytý za tímto jevištěm.

Prezentace mezinárodních vztahů je důležitější než reprezentace a jejich spolutvůrci tvoří jakousi dialektickou jednotu *tušených stínů*. Je to zvláštní pohyb v kruhu, kterému se nedostává zastavení, řekněme pro stručnost kritického odstupu, a to podle našeho názoru zejména proto, že původci tohoto nekonečného kroužení postrádají pochybnosti o nezbytnosti a nepostradatelnosti médií tam, kde mluvíme o moderní pospolitosti, mezinárodním společenství, ale i o *globálním městu*, se všemi jeho periferiemi, slumy, ale i City a sakrálními centry.

Nad tvrzeními nebo závěry renomovaných *scholars*, předhánějícími se v objevech sice již objeveného, ale nově pojmenovávaného, jsou různé metafory, jako třeba slova o vytvoření *globální informační infrastruktury*, jak o ni mluví Albert Gore nebo Alvin a Heidi Tofflerovi, kteří skočili z počátku sedmdesátých let do období uskutečňování svých vizí o *informační revoluci*. A přidejme k nim třeba ty, které nazýváme *cyberlibertariány*, kterým rychlost předávání vizuálních, audiovizuálních nebo třeba jen kódovaných verbálních sdělení zakryla reflexi toho, čemu se ještě nedávno říkalo existenciální ručení.

Pojmy *virtuální realita*, *hyper-reality*, *anticipace možného* a třeba i již trochu obsolentní *informační revoluce* si doplníme aktuálnějšími, zatím jen označujícími slovy jako *mediální intoxikace*, *mdlé události* a *logika zastrasování*, jak je používá Jean Baudrillard, abychom mohli trochu jinak než dosud uvažovat o mezinárodních vztazích a jejich mediálním obrazu. Baudrillard, už před více než deseti lety, nebyl první, ani jediný, kdo si vybral pro prezentaci svých úvah o médiích jím samotným definované pole války, která dnes je, jak potvrdí ne jeden postmoderní filosof, nejen pokračováním politiky jinými prostředky, ale také pokračováním války prostřednictvím politiky. Pak není důležité, zda zbraně hromadného ničení někde jsou nebo nejsou, protože jako jsoucí musejí být prezentovány. Naivně optimistický Hrabalův strýc Pepin

to říká obdobně: *Božíčku, ten svět je tak strašně krásnej! Ne že by byl, ale on se mi tak jeví!*

Trauma pilotů, kteří svrhli v roce 1945 atomové pumy na Hirošimu a Nagasaki, je dávno nahrazeno dramatickými požitky přesycenými, blazeovanými dandies mediálních válek a událostí, kteří je míjejí bez jakékoliv individuální autopsie nebo sociální zkušenosti a ignorují skutečnost, že i oni jsou účastníky toho, co svými znaky a symboly *ukazují*, že i oni jsou spolutvůrci fantastických obrazů světů stínů, které patří k současnosti v množstvích a kvalitách, jež neznaly doby minulé.

Již citovaný Jean Baudrillard si vybral pro své tři úvahy jako téma Válku v Zálivu. *The Gulf War did not take place* je soubor tří studií, kterým dala název doba, v níž vznikaly – *Válka v Zálivu se nebude konat*, *Válka v Zálivu: skutečně se koná?* a *Válka v Zálivu se nekonala*. Autor konstatuje, že to, co ještě z nedávné minulosti známe jako válku, jako boj ozbrojených mužů proti jiným ozbrojeným mužům, a to bez ohledu, zda obsluhují primitivní zbraně vhodnější spíše pro loupeže než pro válečná tažení, nebo vládnou koordinovanými leteckými, námořními a pozemními snadno přemístitelnými silami, se nejen nekonalo, ale už se nikdy v budoucnosti konati nebude. Podle jeho názoru totiž již nepůjde o *děni* a *události*, protože instrumentem komunikace, konfrontace a války se stanou *ne-události*, chirurgická nebo čistá válka, která bude určovat i povahu přenosu *promiskuitní hyper-reality*. To, čemu se dříve říkalo historický kontext nebo kontext mezinárodní politiky a mezinárodních vztahů, bude nebo už je vytěsněno na obrazovky TV monitorů nebo počítačů a nenechme se mýlit tím, že dnes je ve strategických místnostech na těchto nástrojích vizualizace domnělé reality dat více než na obrazovkách masových konzumentů této mediální stravy.

V letech americké války ve Vietnamu ustupovaly do pozadí autentické zkušenosti vojáků, kteří se k nim dokázali vracet i po desetiletích, ve prospěch mediální ikonografie, která pracovala i se sexuálními symboly, jež byly v té době ve Spojených státech otevřeně nepoužitelné. Ale i během celé tzv. studené války, jejíž horké epizody ve Vietnamu a na Korejském poloostrově byly mediálně zajímavé nikoli zprávami z bojiště, ale díky zaznamenáníhodné reflexi občanů a voličů amerických prezidentů, docházelo k postupnému mediálnímu přemístování vizuálních informací a ikonografických sdělení, které měly sloužit vzájemnému zastrasování. Dokonalost těchto mediálních triků dosáhla pak takové virtuozity, že dodnes pochybujeme o prvním pobytu sovětského kosmonauta na oběžné dráze okolo Země, nebo naopak o přistání amerických kosmonautů na Měsíci, o kterých si stále spousta lidí na světě myslí, že pouze krátce pobýli v některém z holywoodských filmových ateliérů.

František Coppola o tom nenatočil jen realitou války a Josephem Conradem inspirovanou epopej *Apokalypsis now*, ale také méně známou, až nepopulární sentimentální hříčku o stárnoucích milencích, kteří pracují v každodenně všedním provozu ateliéru výrobce animovaných filmů a při svém výletu do reality oslav amerického Dne nezávislosti dostanou takový šok z *viděné skutečnosti*, že se pokorně vrátí do světa svých nesmyslných artifičních scénérií.

Svět médií nepohlcuje jenom svět válek a individuálních drammat známých politických osobností. On si je vytváří, lépe řečeno produkuje je k své vlastní potřebě, o které nevíme, jakou ve skutečnosti je. Jiří Bystřický mluví ve svém úvodním článku k hlavnímu tématu tohoto čísla Mezinárodní politiky o *telematické přítomnosti* nebo o *opto-politice*, které jsou mu politikou *vidění*, definovaného, rozvíjeného nebo omezeného (záleží jen na úhlu pohledu) pravidly světa digitálních přenosů a nepřipouštějící možnost tázání se. Protože pak nemáme jakoukoli možnost ověřování, utíkáme se k symbolům nebo rituálům, které nám umožní překlenout propast mezi známým a neznámým, anebo alespoň se před její hloubkou ukrýt do své nevědomosti a informační chudoby. Ta nám pak alespoň dovolí nevidět, jaký bude svět zítra, když už nevíme, jak vypadá dnes.

-zz-

zboril@iir.cz

# Média a diskurs politiky

**Jak se postupně rozplývají některé funkce národního státu ve prospěch stavu věcí nadnárodních, nabývají také některá témata národní, vnitřní politiky nejen regionální, ale až globální rozměry. O globálním působení médií toho snad už víme dost a teorie či empirické studie jejich struktur, produktů a působení jsou předmětem zájmu také v transnacionálních rozměrech. Jako by se však nedostávalo, zejména v posledních letech, větší pozornosti kladení filosofických otázek, respektive otázek po smyslu nezbytnosti existence médií v nějakém politickém kontextu. Téma diskursu politiky, prezentace a reprezentace, práva a svobody občanů, kteří jsou také voliči, jako by se mýjela se samotnou existencí médií. Obě strany se sice potřebují, ale vlastně už nikdo neví proč. Soustředme se tedy na vztah médií a diskursu politiky a budme si vědomi toho, že jde o téma, které národní hranice již dávno překročilo a je aktuální v Evropě stejně jako kdekoli jinde ve světě.**

JIRÍ BYSTRICKÝ

-ZZ-

„Naším osudem je mediální univerzum.“

Jean Baudrillard

Moderní role médií přichází na scénu politiky (mezinárodní stejně jako národní) jako významný aktér a spolutvůrce souběžného diskursu v okamžiku, kdy je schopná zastoupit a odložit někam do pozadí dění téměř všechny předchozí instance, bez nichž se politika dala jen těžko dělat. Ať už se například jedná o programové teze, ekonomické koncepce, ideové dokumenty, prezentaci aktuálních stanovisek, koncepce a také koncepty mezinárodní politiky či objasňování strategií, nikdy v minulosti nebyla všudypřítomnost mediální podoby politiky tak jasně patrná.

Diskurs politiky je v současnosti ve fázi mnohonásobného rozšíření žánrů a jeho multiplikací vedoucí až do jisté podoby karikatury, neboť zahrnuje i takové oblasti politického zájmu a vyjednávání, které byly dosud spíše náhodně či nezáměrně obsazeny zájmem veřejnosti. Typickým příkladem je oblast reklamy či módy, která se stává určujícím faktorem při zpracování mediálního výkladu politického jednání. Průnik efektních obrazů do diskursu politiky vede k tomu, že politická praxe začala být programována na efekt zobrazení, který dokáže zastoupit samu podstatu sdělení.

To znamená, že politické obsahy, které putují k občanům, jsou vesměs uzpůsobeny podmínkám účinnosti zobrazení a ná-

sledně transportními technologiemi převedeny, či spíše přeformátovány, do roviny masového ukázání na způsob, který účinně funguje právě ve výše zmíněných oblastech reklamy či módy.

Zprostředkování politického diskursu se tak děje dvojnásobným způsobem, řekněme, že má charakter duálního přepisu a jako takový nahrazuje jeho tradiční (lineární a významově navazující) podobu.

V první řadě lze říci, že veškerá reprezentace ve smyslu zastupování a přenosu vůle určité skupiny občanů, voličů a jejich zástupců, je *přepisována* systémy mediálního zprostředkování do podoby *ukázání* a prezentace tohoto ukázání veřejnosti jako něco víceméně separátního a odlišného od samotné *povahy* politické praxe.

Dochází tak ke známému efektu rozdělení prostředí politiky na jeviště a zákulisí: do popředí se dostává mediální prezentace politiky, což znamená, že důraz je kladen na vizuální sdělení, které má charakter inscenovaného představení, zatímco dovnitř putují selektované, neveřejné informace.

Inszenovaná podoba politického diskursu dostává aranžovanou masmediální tvář, stává se *disponovaným ukázáním*, které většinu reflexivních prvků diskursu exkomunikuje za hranice mediálního obrazu. Rozhodujícím prvkem ve hře o své vlastní *politikum* je nakonec formát představení, či jinak řečeno, technologie zobrazení.

Možnost využívat nové formy zrychlení, které akcelerují pohyblivé obrazy tempem, jemuž při nejlepší vůli lidské oko nemůže zcela stačit, jenom znamená, že do hry vstupuje nová dimenze rychlosti: jak říká Paul Virilio, je to akcelerace, která převyšuje lineární zrychlování.

Klasický diskurs politiky se v tomto ohledu jeví jako příliš pomalý na to, aby mohl účinně interpretovat události, jež se převážně dějí ve světě digitálního přenosu a *telematické přítomnosti*. Nové *technologie ukázání* tak mění tradiční tvář politiky.

Problematika vysokorychlostního přístupu a okamžitého ukázání se stává samostatným, a navíc i výsostným tématem, které předem programuje diskurs politiky. Potíž tedy není ani tak v tom, co je nové, či naopak zastaralé, ale ve schopnosti ovládat telematickou přítomnost.

Současný diskurs politiky, a opět zdůrazňujeme, že je lhostejné, zda se týká politiky vnitřní či zahraniční, musí být instantně přítomen na terminálech zobrazování, musí být zobrazitelný v řeči nelineární akcelerace a ovšem – musí rovněž disponovat možnostmi nového zobrazení. Každé nové zobrazení totiž pozměňuje dosavadní linii diskursivní praxe, a to znamená, že *dispozice k ukázání* je současně dispozicí k novému typu *suverenity*.

Řekněme, že se jedná o moc nad ukázáním, o převahu na poli vidění, která se ustavuje tím, že něco nechá zobrazit, ale rovněž i tím, co neukáže. Tato duální podoba *suverenity ukázání* mění povahu politického diskursu.

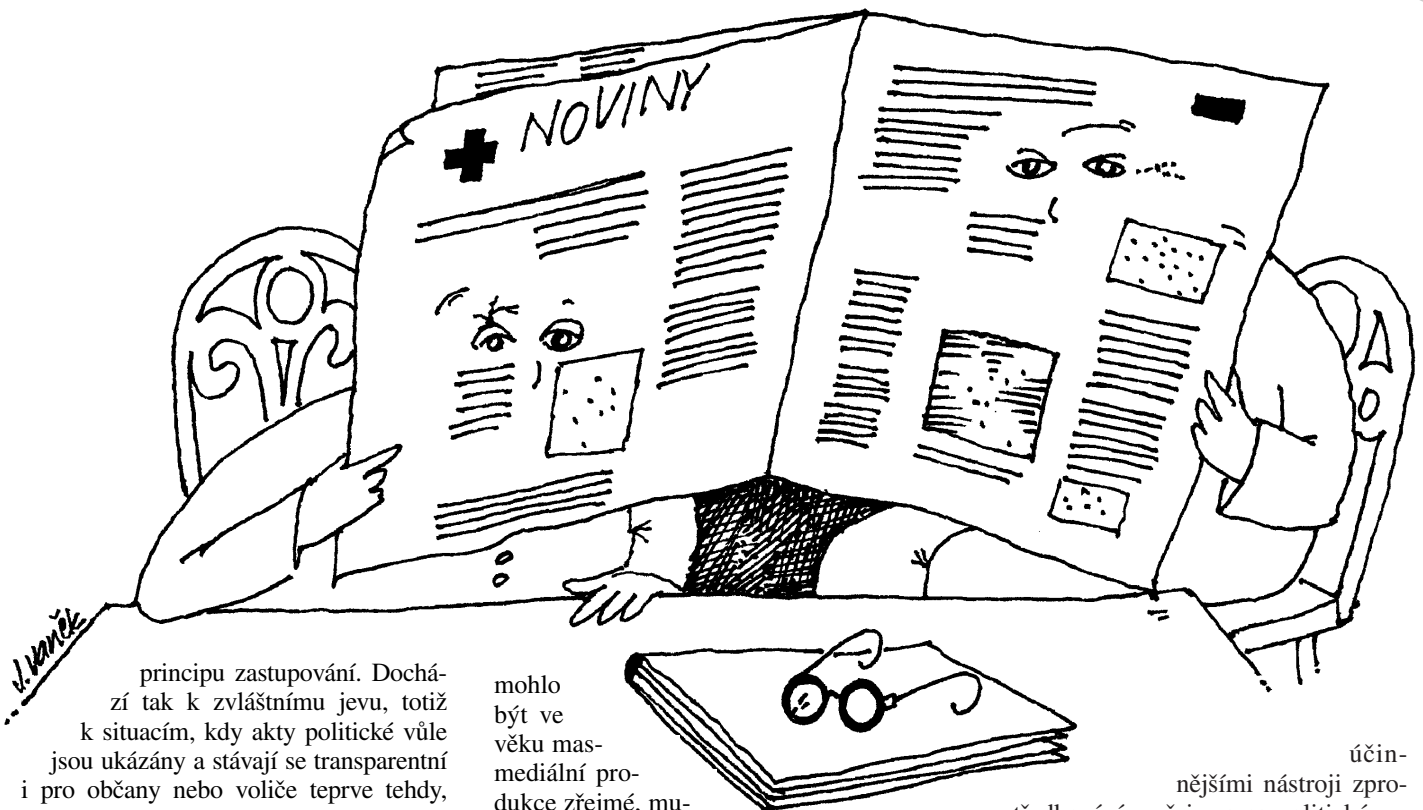
Diskurs politiky se v současnosti stává předmětem aktivní reflexe občanů teprve tehdy, běží-li současně v režimu masmediální referencie.

Suverenita ukázání je tedy výrazem moci disponovat zobrazením, či jinými slovy, mít k dispozici technologii k šíření *ukázání* v rámci masové komunikace. A právě dispozice k ukázání zásadně mění povahu politického diskursu.

Původně reflexivní charakter politického diskursu je nahrazován zcela nereflexivními záběry politiky ukázání. Diskurs politiky je přeměněn na *politikum vidění*. Suverenita ukázání jde ruku v ruce s *opto-politikou*.

Z toho ovšem plynou alespoň dva významné důsledky. Především, dělat účinnou politiku v praxi nutně znamená disponovat veřejně sdíleným rámcem zobrazení, který lze využít systémy mediálního ukázání, aby bylo možné důsledně dodržovat odlišení veřejné sféry od samotné povahy





principu zastupování. Dochází tak k zvláštnímu jevu, totiž k situacím, kdy akty politické vůle jsou ukázány a stávají se transparentní i pro občany nebo voliče teprve tehdy, jsou-li přenášeny mediálními systémy jako *zaznamenané*. A to v rámci distribuce zobrazovaných sdělení.

Druhým důsledkem, z předcházejícího vyplývajícím, je, že politický diskurs současnosti potřebuje zaznamenání a ukázání, aby mohl být artikulován jako veřejný zájem či obecné stanovisko. Jinak řečeno, samotný diskurs politiky je *přenášen* mediálními systémy jako záznam události, a nikoli jako reflexe stavu věcí.

Mezi stavy věcí, které obecně vyjadřujeme jako fakta a záznamy událostí, je ovšem velmi podstatný rozdíl: zatímco předmětem diskursu jsou většinou dostupná a obecná pravidla pro tvorbu názorů, která z povahy věci nelze učinit předmětem přímého zobrazení, pak pro záznamy událostí, a je jedno, zdali v přímém přenosu či s odstupem času ze záznamu, neplatí možnost *ověřování* či testování pravidel, za nichž jsou daná fakta, promluvy či interpretace nakonec zobrazovány. To znamená, že reflexe diskursu ustupuje technologii zobrazení a přenosu.

„...věci jsou vždy dále než teorie prostě proto, že užití diskursu je v doméně metafory“.

Jean Baudrillard

Diskurs politiky je čím dál více *zranitelný* především tím, že jeho předmětem jsou věci veřejné, už z povahy věci zastupované. A právě toto zastoupení, aby

mohlo být ve věku masmediální produkce zřejmé, musí se samo nechat zastupovat.

Demokratický princip zastupování je nakonec předkládán veřejnosti tím, že jej nově nahrazuje forma či metoda předvedení jako novodobá kulturní technika komunikace. Zatímco užívání diskursu vychází z domény metafory, věci, které jsou jím popisované, začínají být samy zastoupené v universu médií.

Dospíváme k paradoxní situaci, kdy média zastupují samotný diskurs politiky i s tím, že předměty jeho popisu, tedy věci veřejné správy, jsou nahrazované technickým zobrazením.

Média tak vlastně pracují na principu *převodu horizontů*, řekněme na rovině ukázání toho, co zobrazují v jedinečném záběru a v jedné perspektivě, tedy v okamžité přítomnosti, aby všechny ostatní horizonty úspěšně ponechala stranou. Diskurs politiky je takto komprimován do formátu reflexe převážně a pouze toho, co je ukázáno.

Z výše uvedeného ovšem plyne jeden výrazný posun v celé oblasti politické praxe. Politická rozhodnutí, jednotlivá stanoviska a prezentace se tímto převodem horizontu sama nechávají *zastupovat*, chtějí-li oslovovat veřejnost, tedy v okamžiku, kdy mají plnit svou funkci předat dál k občanům (*přeposlat ji*) neutrálními, rozumí se přísně *apolitickými*, avšak

účinnějšími nástroji zprostředkování, než je sama politická reprezentace.

V určitém zjednodušení lze říci, že systém politické reprezentace mění svou *tvář* ve prospěch *mediální prezentace*. Samotná mediální prezentace ovšem poněkud mění podmínky *hry*: zadáním formátu ukázání předem stanovuje způsob sdělení, a tudíž i možnosti oslovení občanů. Vlastně tak nastavuje referenci k diskursu, v němž lze mluvit a přemýšlet o politice.

Diskurs politiky tak prochází rastrem mediálního přeformátování, aby byl vidět a už podstatně méně slyšet. Musí být dostatečně k ukázání a k vidění, neboť jak známo, *na myšlení není nic k vidění*.

Důsledek je patrný: subjekt politického diskursu, řekněme samo politikum, je elegantně odstraněno z prvního plánu, aby ke slovu mohla přijít řeč silnějšího formátu: produkce vizuálního zprostředkování.

Politická praxe tak nabývá zvláštního statusu: je formalizována jako účinná především tehdy, je-li předvedena v technologickém zobrazení: tedy jako masmediálně dostupná. A dostupnost už současně znamená přístup k referenci, která dovoluje ve hře reflexe jen určité části či prvky diskursu. Tedy takové, které byly zaznamenány a zprostředkovány masmediálními prostředky komunikace.

Zatímco vlastní doména politického vyjednávání je ponechána i nadále v záklisí politických stran a hnutí, její efektivní

účinnost je ovšem podrobována testem *oprávněni* nikoli skrze voliče, ale díky kulturní technice mediální prezentace.

Stručně řečeno: Média postupně přenesla jeviště politiky do jiné oblasti, na teritorium simulované produkce zobrazování a nabídlá praxi zvýznamňování politiky poněkud uniformním technickým obrazem zviditelnění. Bezprostředním důsledkem je vznik *zobrazovací* linie zprostředkování mezi zadáním a výstupem politického jednání, kde přímá vazba mezi občanem a jeho zastupitelem je postupně nahrazována nepřímým ukázáním.

Občan nebo volič je v zásadě informován formou představení diskursu politiky v rámci *inscenace záběrů*, a tudíž drama politického soupeření se odehrává na linii inscenačních strategií zobrazování. Interpretace politických záměrů, jakož i příslušné diskurzivní praxe, je pozvolna nahrazována zobrazovacími procedurami, které odklánějí a postupně zastupují význam slova ve prospěch instantních obrazů, kdykoli schopných uspokojit především ty, kteří se natolik rádi dívají, že *vidět pro ně primárně znamená nemuset jednat*.

Zobrazovací telematické aparáty tak mohutně povzbuzují nárůst a prosazení estetiky *instantní gratifikace*, které nabízí všechno možné, jenom ne to, co diskurs politiky vyžaduje a současně předpokládá. Totiž jedině-aktéra, který reaguje a propracovává diskurzivní praxi politiky do své vlastní každodennosti v té míře, v jaké se dožaduje *uznání* svého statutu plnoprávného občana.

„... vše, co se zjevuje ve světle, zjevuje se ve své rychlosti...“

Paul Virilio

Většinová představa o fungující instanci subjektu jako garanta systému reprezentace dostává vážné trhliny: nejenže subjekt nabývá v současnosti spíše fragmentární podoby, ale co hůře, nepodpírá už tak *samozejmě* stávající systémy odkazování k realitě.

Vícevrstevnaté linie virtuálního pozadí problematizují dosud zažité vzorce odkazů na reálné a postupně prohlubují krizi subjektu v té míře, v jaké se nakonec jednotlivé odkazy, znaky či reference samy stávají jenom prostředkem dalšího zprostředkování.

Média tak vlastně důsledně plní funkci čistých odkazů zprostředkování, v nichž se žádný subjekt už nemůže příliš jednoznačně dovolávat nějaké nepochybné, styčné plochy s realitou.

Systémy zobrazování a odkazů na zprostředkování těchto zobrazení vcelku úspěšně vytěsňují samotné obsahy sdělení, které mají či mohou referovat o reálném.

V rámci politického diskursu je ovšem celá věc ještě o to komplikovanější, že obsahy, které jsou v něm v soudobé informatické společnosti vyjednávány, nakonec vždy potřebují adresáty, k nimž mají doputovat, a to mimo samotný rámec informace.

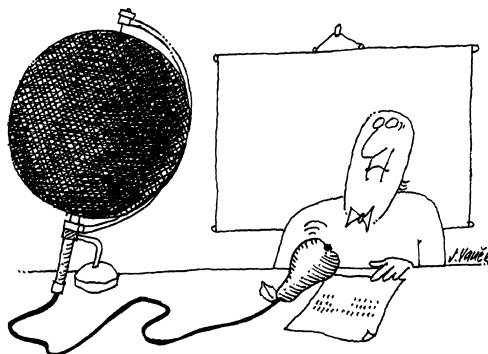
Cílem je totiž myšlení a konání lidí, kteří *produkcí* politiky převádějí v žitou každodennost. A každodenní život se řídí nikoli diskursem, ale zprostředkováním: to znamená způsobem, který lze zvolit, aby mohl obstát. A v okamžiku, kdy se role zprostředkovatele ujmou média, je otázka adresáta problematická, neboť veřejnost nikdy není konečným příjemcem, ale jen druhou stranou těžce mince: a tak obsahy politického sdělení zůstávají stát přinejmenším na půli cesty.

Především proto, že občan není schopen být instantní součástí telematické přítomnosti, je odkázaný na formáty zprostředkování a ty samy o sobě mu nenabízejí žádný způsob, jak telematické zprostředkování přenést do každodennosti. Samozřejmě kromě jediného: buď se stát stálým aktérem mediálních událostí, nebo být součástí systému suverenity ukázání, neboť převážně jenom v těchto režimech se politický diskurs odehrává.

Faktem ovšem zůstává, že ani do jedné z těchto pozic či rolí nebyl vůbec pozván. Je tedy na místě úvaha o tom, zda změnit mediální zprostředkování či samotný diskurs politiky, který se až příliš často nechává zastupovat inscenací záběrů, aby alespoň v jednom z uvedených případů byl také občan přítomen. Jinak totiž není zcela jasné, komu jsou mediální sdělení vlastně adresována.

**Jiří Bystřický** (1955) je vedoucím Katedry elektronické kultury a sémiotiky na Fakultě humanitárních studií UK.

bystrick@fsv.cuni.cz



**Malloch Brown, zástupce generálního tajemníka Organizace spojených národů, mířil na americké diplomaty a politiky, když na začátku června kritizoval reprezentaci USA za to, že před vlastními občany zlehčuje a znevažuje práci a mezinárodní roli OSN. „Převažující praxe, že pokradmu využíváte OSN jako diplomatický nástroj, ale proti domácím kritikům organizace se nijak nepostavíte, je neudržitelná,“ uvedl Brown na adresu Spojených států na konferenci v New Yorku, jejímž hlavním organizátorem byl levicově liberální think tank Center for American Progress se sídlem ve Washingtonu.**

Malloch Brown ovšem v zápětí upřesnil, že těmi „domácími kritiky“ míní americká média. Průměrný Američan podle něho ví o OSN jen to, co se doslechne z rozhlasové talk show Rushe Limbaugha a ze zpravodajství stanice FOX News.

K čemuž je potřeba vysvětlit, že v podání prostořekého nacionálně pravicového Limbaugha a z informací vlastenčky a republikánsky laděné televize FOX News (vlastněné mediálním magnátem Rupertem Murdochem) vychází OSN skutečně jako více méně zbytečná organizace, poškozující navíc zájmy Spojených států. Dosti výmluvný už je jen název knihy, kterou letos na jaře vydal Eric Shawn, jenž pro FOX News pokrývá právě OSN. Titul jeho knihy zní *Odhalená OSN: Jak Spojené národy sabotují bezpečnost Ameriky a klamou svět*.

Brownův výpad vyvolal ostrou reakci ze strany amerického velvyslance v OSN Johna Boltona, podle kterého neměl námětek Kofiho Annana, jako placený úředník OSN, vůbec co kritizovat občany USA. Z hlediska vztahu světa politiky a světa médií, které shodně tato přestřelka zasahuje, je nicméně zajímavé, že jde svým způsobem o aktuální projev opakovaně se vracějící diskuse o vlivu médií na mezinárodní politiku.

Obecně se v této debatě zvažuje, nakolik moderní média – ve svém nepřetržitěm čtyřiaadvacetihodinovém zpravodajském cyklu a informující „živě“ z místa – ovlivňují a předurčují práci politiků. Brown toto schéma trochu posunul, když si na danou otázku vlastně už odpověděl. Američtí politici v jeho interpretaci o síle mediálního obrazu nejen vědí, ale účelo-

# „Efekt CNN“ aneb Jak média zkracují rozhodovací procesy ve světové politice

DANIEL ANÝŽ

vě ho i využívají k podněcování společenské antipatie vůči OSN. Na této aktuální kauze si lze ovšem připomenout, kam se diskuse o roli médií v mezinárodní politice, především v souvislosti s válkou v Iráku a obecně s bojem proti terorismu, v současnosti dostala.

## Globální médium okamžité reakce

Tento diskurs se v drtivé většině diskutovaných případů (z nichž se pak vyvozuje zobecnění) zatím týkal americké zahraniční politiky a její interakce s domácími i zahraničními médii. Což logicky vyplývá z mezinárodní pozice Spojených států, z významu amerických médií a z mohutné sekundární mediální reflexe, která nemá jinde na světě paralelu. Pro dané téma se vžil označení „Efekt CNN“, podle zpravodajské kabelové televize, kterou v roce 1980 spustil Ted Turner. Z projektu, kterému se nejdříve v USA vysmívali, se během dalších deseti let stal unikátní fenomén. Na přelomu 80. a 90. let si všudypřítomná CNN vydobyla do té doby bezprecedentní postavení globálního média okamžité reakce.

Živé záběry z pekingského náměstí Tchien-an-men v létě 1989, o několik měsíců později zpravodajství od berlínské zdi, americký útok na Bagdád v lednu 1991. Pokus o převrat v Moskvě, Somálsko, válka na Balkáně – CNN v závěsu s ostatními médii byla vždy na místě a oka jejích kamer přenášela do světa zlomové události mnohem dříve a bezprostředněji, než dokázaly kterékoli tajné zpravodajské služby a diplomatické sbory.

„Od CNN jsem se dozvěděl víc než od CIA,“ citovala média po válce v Perském zálivu prezident George Bushe staršího. Jeho ministr zahraničí James Baker obdobně komentoval události v Peking.

„Hrozná tragédie na Tchien-an-men byla klasickým příkladem nového mocného fenoménu: schopnosti globální komunikační revoluce řídit politické události.“ Generální tajemník OSN Butrus Butrus-Ghálí si pak v polovině 90. let stěžoval, že „CNN se stala šestnáctým členem Rady bezpečnosti OSN“, a britský ministr zahraničí Douglas Hurd obvinil světová média, tedy především CNN, z eskalace bosenské krize, neboť novináři byli prý ti, kdo tlačili na to, že „něco se musí udělat“. A zcela bez obalu to pak řekl někdejší náměstek americké ministryně zahraničí John Shattuck: „Média nás dostala do Somálska a pak nás dostala ven.“

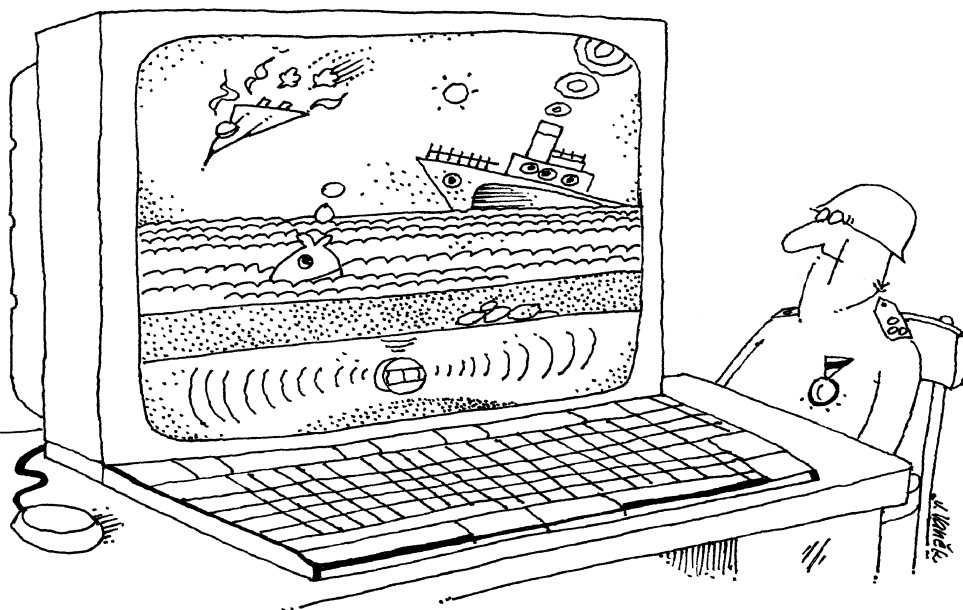
Tato a řada dalších obdobných vyjádření by jasně vedla k závěru, že fenomén CNN, představující nepřetržitý a pokud možno živě reportovaný zpravodajský proud, skutečně zásadně ovlivnil, a tedy

i změnil, mechanismy mezinárodní politiky. Dlouhodobé strategické uvažování a taktická diplomacie by měly být podle výše uvedených citátů nahrazeny reakcí na to, co politici sledují na televizních obrazovkách. Tento přímočarý závěr se ale nevyhnutelně stal předmětem řady analýz, které „Efekt CNN“ vrátily na střízlivější základ.

## První televizní válka se odehrála ve Vietnamu

Mnohé studie se při tom odrazily od předchozího klíčového momentu vzájemně provázané historie americké zahraniční politiky a médií, kterou byla válka ve Vietnamu. V obecném povědomí dodnes přezívá názor, že Vietnam, který je také nazýván první televizní válkou, rozhodla americká média, jejichž pesimistické, obrazově hrozivé zpravodajství z bojiště vedlo k odporu americké veřejnosti a posléze k ústupu americké administrativy.

Z analýzy dobových průzkumů veřejného mínění ovšem vyplývá, že veřejné mínění se chovalo podobně jako necelých dvacet let předtím, kdy Američané válčili v Koreji, kdy ovšem do amerických domácností ještě nesvítily televizní obrazovky s válečným zpravodajstvím. Přes často opakované tvrzení, že zlomovým bodem v americkém vnímání války ve Vietnamu byly první měsíce roku 1968 (ofenzíva Tet), už půl roku předtím (poté, co prezident Johnson navrhl kvůli válce zvýšit daně) se více než polovina Američanů vyslovila, že jít do války byl omyl. Americký novinář Warren P. Strobel z toho ve své studii z roku 1997 vyvozuje dva



závěry. Zprv, schopnost médií ovlivňovat zahraniční politiku je nepřímou úměrná společenskému a vládnímu konsenzu. Jinými slovy, čím je společenská a politická situace rozporupnější, tím větší prostor se otevírá pro intervenci médií. A za druhé, média jen urychlují už započatou změnu společenské a politické nálady.

Na obou těchto bodech je zajímavé, že se v různých variacích objevují i v jiných analýzách, zkoumajících skutečnou váhu „Efektu CNN“. Za zcela klasický příklad, kdy politická rozhodnutí a vojenská intervence byly přímo iniciovány zpravodajstvím médií, je často označováno americké angažmá v Somálsku. Jak začátek vojenské humanitární akce ze srpna 1992, tak odchod Američanů ze Somálska, co by okamžitá reakce na drastické záběry CNN, ukazující těla mrtvých amerických vojáků, vláčená ulicemi Mogadiša.

Steven Livingston z Joan Shoreinsten Center při Harvardské univerzitě k tomu ovšem porovnal zpravodajské příspěvky CNN se sledem akcí administrativy a z jeho analýzy vyplynulo, že CNN se o Somálsko začala mohutně zajímat až se začátkem humanitární akce, tedy až poté, co bylo učiněno politické rozhodnutí.

Ani stažení amerických jednotek nebylo tak rychlé, jak se obecně popisuje. Prezident Bill Clinton je sice ohlásil v přímé reakci na zpravodajství CNN z Mogadiša ze začátku října 1993, prakticky k němu došlo až na jaře 1994. Steven Livingston na základě toho a po studiu dalších případů dospěl k několika obecnějším zhodnocením, z nichž nejpodstatnější jsou následující dva body, neboť ty se opět opakují i v jiných pracích a článcích o „Efektu CNN“. Role médií coby určovatele agendy mezinárodní politiky je podle Livingstona přeceňována. Moderní zpravodajství, nepřetržitá pozornost médií ovšem nutí politiky reagovat s minimálním zpožděním, často bez možnosti hlubších analýz.

Prezident John Kennedy mohl v roce 1961 počkat týden, než komentoval začátek výstavby berlínské zdi. Prezident George Bush musel na podzim 1989 na začátek bourání zdi reagovat v řádu hodin. „Veřejnost se v současnosti dozví dá o událostech v reálném čase dříve, než si je může ministerstvo zahraničí promyslet. Následně se tak dostáváme do situací, kdy nejdříve reagujeme, a až pak uvažujeme,“ uvedl bývalý ministr zahraničí Lawrence Eagleburger v roce 1995 pro Congressional Quarterly.

### Američané podcenili nástup arabských televizních stanic

Před současnou válkou v Iráku se americká administrativní pokusila vyrušit „Efekt CNN“ – tedy především neočekávaná zpravodajská překvapení a nutnost okamžitě na ně reagovat – systémem takzvaných přičleněných (embedded) novinářů, kteří se pohybovali přímo s bojovými jednotkami. Bílému domu přitom hrál do ruky i fakt, že po 11. září 2001 byla CNN ve sledovanosti předstížena výše zmíněnou televizí FOX News, zřetelně stránící Bushově politice. Jednoduchý plán – mít zpravodajství v zásadě pod kontrolou a navíc příznivě nakloněné Bílému domu – ovšem vyšel jen směrem k americkému publiku. Na mezinárodní scéně administrativní ale zásadně podcenila (když vycházela ze zkušenosti z války v Perském zálivu v roce 1991) nový fenomén arabských televizních stanic, na prvním místě samozřejmě katarské al-Džazíry.

I když „Efekt CNN“ omezíme právě jen na interpretaci, že média výrazně zkracují rozhodovací procesy v mezinárodní politice a že politici a diplomaté musejí přinejmenším verbálně reagovat na odvíjející se události, respektive na jejich podání v médiích, takřka v reálném čase, pak je zřejmě, že z přehledného fenoménu, který americká administrativní už doufala mít do určité míry zvládnutý, se stal obsahově jiný problém. Vláda si tím navíc nejdříve ještě sama ztížila situaci, když s al-Džazírou zprvu odmítala komunikovat. Ani následná změna této politiky, reprezentovaná v posledním půl roce kromě jiného rozhodnutím náměstkyně americké ministryně zahraničí Karen Hughesové dát větší komunikační volnost diplomatům v arabských a muslimských zemích v kontaktech s tamními médií, ovšem zatím nezmírnila americkou frustraci, vyjádřenou slovy ministra obrany Donalda Rumsfelda, že USA „prohrávají informační válku“. Není náhoda, že v souvislosti s válkou proti terorismu se už nemluví o „Efektu CNN“, ale o „fenoménu al-Džazíry“. Problémem politiků už není všudypřítomná zpravodajská televize, ale existence přinejmenším dvou paralelních mediálních světů. Ve svém původním vymezení tedy „Efekt CNN“ ztrácí na síle, ve své vyšší, svým způsobem „upgradované“ verzi, reprezentované nástupem al-Džazíry, hraje ovšem ještě větší a složitější roli. ○

**Daniel Anýž** (1963) je novinář, zpravodaj Hospodářských novin v USA.

*daniel.anyz@gmail.com*

**Boj proti expanzivnímu tzv. „informačnímu imperialismu“ a westernizaci v arabském světě se stal prostředkem pro prosazení zájmů nejen opozičních nacionalistických i islamistických sil, ale dokonce i části vládnoucích elit, jež mají strach z rychlé kulturní modernizace, demokratizace a oslabení státu. Rostou obavy z americké kulturně-informační hegemonie ve světovém měřítku, jež zvyšují strach z postupné ztráty identity, rozpadu hodnotového systému a fragmentalizace (politické, informační i myšlenkové). Objevují se výzvy k vytvoření jednotného panarabského informačního trhu.<sup>1)</sup> Využívání tzv. „nových médií“ zvýšilo šance opozičních sil, početných nevládních organizací na emancipaci či posílení vlivu, ale prohloubilo také četné obavy.**

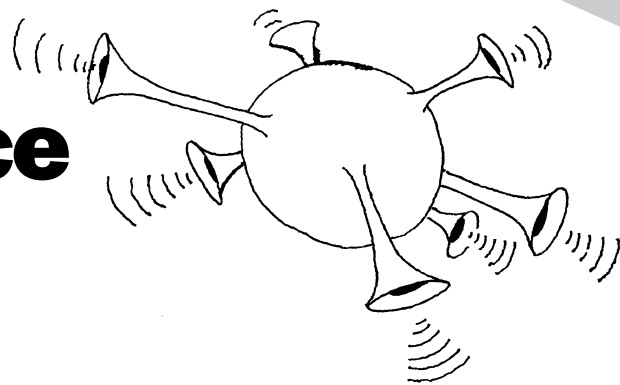
V Maghribu islamisté nazývají satelitní parabolu francouzskou zkomoleninou slova paraboliques „paradiaboliques“, protože jejím prostřednictvím pronikl západní ďábel do muslimských rodin. Okouzlení západní civilizací pro ně spíše znamená „otravu Západem“ (westoxification), což je termín, který vnesl perský myslitel Džalale Ahmad do rodného jazyka.<sup>2)</sup> Objevují se obavy z vytvoření nové kybernetické globální identity, jež vytlačí panarabskou či islámskou identitu. Stát v arabské oblasti ztratil za posledních patnáct let monopol na informace a jejich přerozdělování, což prohloubilo krizi jeho legitimacy. Mládež v regionu vášnivě sleduje satelitní vysílání, učí se západní jazyky a připravuje se na migraci do lepšího světa. Prozápádně orientované arabské režimy zase se znepokojením zaznamenaly růst islamofobie na Západě po sérii teroristických útoků a v reakci na tento jev vznikly různé instituce, jež se zabývají zkoumáním západních médií a veřejného mínění (například v rámci LAS, ALESCO, ISESCO). Připravují se arabské mediální, informační strategie za účelem zlepšení obrazu islámu a Arabů ve světě.

Postoj muslimského obyvatelstva k informační revoluci je dán několika faktory, které mají kořeny v sociálně-ekonomickém a kulturně-historickém prostředí Blízkého východu. Problém spočívá do značné míry v nepřátelském postoji tradičního arabského maloobchodníka či



# Globální informační revoluce a role médií v arabském světě

JAROSLAV BUREŠ



maloburžoazie k ekonomické globalizaci. Spontánní bojkot amerického zboží v roce 2002–2003 v Egyptě a dalších arabských zemích nesouvisel pouze s arabsko-izraelským konfliktem, ale je možné ho vnímat i jako projev odporu k symbolům nového globálního řádu. Informační globalizace (awlama al-i'lám) je vnímána v tomto kontextu jako doprovodný jev ekonomické globalizace.

## Tradiční revoluční role médií

Média sloužila dlouhodobě jako nástroj pro rozpoutání, konsolidaci i propagaci revoluce v arabském světě. V 20. letech byla tištěná média využívána k šíření prvních nacionalistických myšlenek. Násirův nacionalistický režim v Egyptě se naučil využívat k propagaci svých myšlenek a vývozu revoluce vlastní panarabskou rozhlasovou stanicí Hlas Arabů (Sawt al-Arab) a zajistil si tím hegemonii v arabském světě.<sup>3)</sup> Islámská revoluce v Íránu je někdy označována za „kazetovou revoluci“, protože masové šíření magnetofonových kazet s projevy ájattoláha Chomejního pomohlo vytvořit revoluční situaci a radikalizovat muslimy. Saúdskoarabská opozice sídlící v Londýně zase usilovala v prvé polovině 90. let o „faxovou“ revoluci v ropném království, neboť používala k šíření svých myšlenek faxu a telefonu.<sup>4)</sup>

## Satelitní televizní vysílání

Od počátku 90. let nastala éra satelitních televizních kanálů, i když první arabská družice Arabsat byla vypuštěna již v roce 1985. Inspirací se stalo pokusné celodenní vysílání amerického kanálu CNN za války v Zálivu 1990–91, které začalo ovlivňovat světové veřejné mínění ve prospěch amerických zahraničněpolitických cílů. V reakci na vysílání CNN během války v Zálivu se zvýšila poptávka po nezávislém satelitním kanálu, který bude ovlivňovat arabské veřejné mínění.

Egypt vypustil vlastní komunikační družici Nilesat. Státní satelitní vysílání zahájené v roce 1990 mělo arabské veřejnosti vysvětlit egyptský postoj ve válce v Zálivu. V roce 1991 začal vysílat první privátní celoarabský satelitní kanál – MBC (Middle East Broadcasting Corporation). V arabském světě v polovině první dekády 21. století působilo 120 satelitních kanálů, ale 70 procent jich bylo kontrolováno státem. Existovaly čtyři druhy televizního vysílání: vládou kontrolované a v poslední době i soukromé pozemní systémy; vládní satelitní a soukromé satelitní systémy.

Významným mezníkem byl vznik kanálů na celodenní zprávy. Patřily mezi ně al-Džazíra, al-Arabíja, al-Manár, ANN a později i Mustakilla. Před vznikem satelitního vysílání si arabská veřejnost oblíbila západní arabské rozhlasové stanice BBC, Radio Monte Carlo a Hlas Ameriky, protože v období krizí vysílaly objektivnější informace než státem vlastněné pozemní televize. Sledovanost těchto rozhlasových i některých regionálních stanic poklesla v 90. letech. Spojené státy v rámci nové komunikační strategie zahájily arabské vysílání rozhlasu Sawa určené především arabské mládeži.<sup>5)</sup>

## Význam satelitních kanálů

Satelitní televize měly velký význam, protože přinášely nový druh zpráv a politických diskusních programů. Podobné diskuse předtím probíhaly pouze v soukromí či byly zachytitelné v zahraničním vysílání (např. CNN). Současné dialogy jsou vedeny v arabštině. Soukromé satelitní vysílání začalo silně konkurovat státním televizním společenstvem, ale i zahraničnímu satelitnímu vysílání. Americ-

ký kanál al-Hurra, který vznikl po 11. září 2001, připomínal Arabům spíše oficiální médium autoritativního státu. Jeho sledovanost byla podstatně nižší v porovnání s dominantními kanály al-Džazíra

či al-Arabíja, jež jsou velmi populární mezi všemi vrstvami obyvatelstva, protože se zabývají problémy regionu a vycházejí při přípravě pořadů z mentality obyvatelstva. Nejvíce jsou vyhledávány přímé diskusní pořady, v nichž vystupují vedle oficiálních představitelů různých arabských států či zahraničních představitelů i zástupci celého spektra provládních i opozičních sil.

Al-Džazíra umožňuje vystupování významným arabským osobnostem, jež by pravděpodobně nedostaly prostor ve státních médiích, což pobuřuje arabské režimy. Diskuse mají značnou dynamiku, umocňovanou přímými vstupy diváků, a jsou často velmi konfrontační, emocionální a bezprostřední, což se divákům líbí. Vybírána jsou témata, která byla donekdávna tabu: legitimita státu, homosexualita, právo ženy na rozvod aj. Al-Džazíra, jež má obrovskou sledovanost,<sup>6)</sup> výrazně ovlivnila postoj arabského veřejného mínění k situaci v Íráku, Afghánistánu a Palestině, který není příjemný Bushově administrativě. Západ se snaží ovlivňovat především arabská státní média, ale ta začala naopak po vzoru al-Džazíry rovněž přiostrřovat kritiku americké zahraniční politiky.

## Offshore tištěná média

Po 90. léta bylo typické, že vzrostl počet tištěných médií i vysílajících stanic, jež měly editorské úřadovny mimo hranice arabského světa (nejvíce v Londýně), ačkoli byly zaměřeny na arabské publikum, čtenáře či posluchače. Někdy se jim v odborné literatuře dává přívlastek offshore (býsoutcí v zahraničí) či „transnacional“ (nadmárodní). Tento druh médií není

nový a projevuje se v oblasti více než 25 let především zásluhou Libanonců, kteří během občanské války vydávali noviny v Londýně či Paříži. V 80. a 90. letech financovala nejvíce offshore médií Saúdská Arábie. Saúdkoarabští tiskoví mecenáši, kteří založili své základny v Evropě, uvolňovali finance k posílení své prestiže a rozšíření svých obchodních aktivit. Od 90. let se začaly tyto nadnárodní arabské noviny šířit s pomocí satelitní techniky do všech koutů arabského světa. Využívaly špičkové arabské novináře. Mezi nejvýznamnější panarabské deníky tohoto druhu patří aš-Šark al-awsat (Střední východ), al-Haját (Život) a al-Quds al-arabí (Arabský Jeruzalém). První dva jsou financovány saúdskými mecenáši.

### Tiskoviny

Většinu tištěných médií v arabském světě kontroluje stát. Pouze pět zemí formálně garantovalo právo novinářů na získávání informací ve své legislativě (Alžírsko, Egypt, Jordánsko, Súdán a Jemen), i když i zde existují jistá zákonná omezení.<sup>7)</sup> Cirkulace informací je důsledně kontrolována, zvláště ve vztahu k zahraničním médiím. Preventivní cenzura funguje v 11 arabských zemích. Dovězené zahraniční noviny jsou konfiskovány či cenzurovány. Dostupnost zahraničního tisku je také omezována na internetu. Arabské země zavedly restriktce na publikování novin a jejich vlastnictví. Sedmáct arabských států nepovoluje vydávat noviny bez licencí či oficiálního povolení. Mnohdy je povolení vydáno až po složení značné finanční částky či minimálně stanovené výše kapitálu. Důsledně je zakazována zahraniční kapitálová účast na mediálním trhu. V období výjimečného stavu se dohled nad médii zotřuje. Podle zpráv organizace Reportérů bez hranic patřil arabskému světu primát v rozsahu omezování svobody tisku.

### Mediální volné zóny

V posledních dvaceti letech byla arabská komunikační sféra obohacena o zcela nový jev, který souvisel s ekonomickou liberalizací a rozšiřováním obchodu. Od poloviny 90. let začaly v některých zemích vznikat mediální volné zóny i tzv. mediální města. Bezprostředním stimulem pro jejich vznik byla snaha jednotlivých států snížit náklady na arabské satelitní vysílání výrobou dotované arabské produkce. Kromě toho arabské země věřily, že existence těchto zón zvýší zájem zahraničních investorů.



Egypt byl první zemí, která realizovala v roce 1995 projekt *Egyptské město mediální produkce* (EMPC), jež se mělo stát „Hollywoodem Blízkého východu“. Poblíž města byla zřízena mediální volná zóna, která nabízela soukromým mediálním společnostem daňový ráj a bezcelní dovozy.<sup>8)</sup> Egyptská vláda musela předem slíbit, že nepřipustí cenzuru v této zóně, aby se zde v roce 2000 usídlila al-Džazíra a Orbit. V poslední době se začaly množit stížnosti, že mediální volná zóna umožňuje zviditelňování opozice a že se v ní tisknou zakázané publikace. Společnost mediální město byla vytvořena v Ammánu v roce 2001. Nejvýznamnější mediální volná zóna vznikla v Dubaji (Dubai Media City), která v důsledku nízkých nákladů na provoz začala lákat mediální společnosti. Městská aglomerace v Dubaji má předpoklad stát se hlavním mediálním centrem Blízkého východu, protože garantovala relativně nejširší svobodu slova, omezovanou pouze kulturními společenskými zvláštnostmi, a kvalitní infrastrukturu.<sup>9)</sup> Toto moderní město získalo charakter komplexního mikrokosmu globalizace, kde se mísí jazyky, národnosti, hodnoty, výrobky a služby.

### Internet

Internet má velkou šanci, aby se stal v budoucnosti klíčovým komunikačním nástrojem využívaným opozicí, nevládními organizacemi i širokou veřejností. Podmínky pro jeho užívání se liší případ od případu. Egypt a Jordánsko v důsledku svého členství ve Světové obchodní

organizaci vyhlásily liberálnější politiku vůči internetovému připojení v porovnání se zeměmi Rady zemí pro spolupráci v Zálivu – GCC.<sup>10)</sup> Internet se stal nadnárodním hi-tech médiem, který umožnil publikaci i státem zakázaných novin, jako tomu bylo například v případě egyptských novin Šaab. Stal se i nástrojem posilování islámské nadstátní identity v globalizovaném světě v procesu vytváření fiktivní islámské ummy (společenství) coby protíváhy současného procesu westernizace, ale byl zneužit radikály pro misijní i teroristickou činnost.

Internet a satelitní televize jsou nositelem pozitivních trendů: lepší chápání kulturních odlišností, příležitost pro zahájení široké diskuse o reformě islámu a výkladu dogmatu i šíření plurality myšlení. Rozšíření internetu v arabské oblasti brání řada různých faktorů, mezi něž patří: stále vysoká negramotnost v některých zemích, hlavně u žen; neznalost angličtiny a dalších jazyků; nerozvinutý arabský software, mimo jiné v důsledku složitosti arabského jazyka; chudoba a vyšší náklady na pořízení nezbytné techniky; strach států z šíření radikálních názorů a kulturně nevhodných informací; monopolní poskytování internetových a telekomunikačních služeb. Ačkoli počet arabských uživatelů internetu dramaticky vzrostl v posledních letech, řadí se arabský svět na jednu z posledních příček ve světě.<sup>11)</sup>

### Překážky při budování komunikační a informační základny

Největší potíže při rozvoji komunikační a informační základny v arabském světě vyplývají z ekonomické slabosti, jež je dána například v případě tištěných médií malým počtem čtenářů a málo rozšířenou novinovou či časopiseckou komerční in-



zerní službou a neschopností pokrýt větší distribuční náklady.<sup>12)</sup> Většina informačních médií je závislá na státu a je silně politizována. Snaží se spíše loajálně vysvětlovat státní politiku než šířit opoziční názory. Rádio, televize i denní tisk fungují v rámci patrimonálních vztahů a jsou závislé na státu. Typická je i rozdrobenost arabské mediální sféry, protože distribuce většiny novin je omezena na jeden stát. Rovněž satelitní televizní kanály mají svou základnu soustředěnou v jedné arabské zemi. Neexistuje tudíž stoprocentně panarabská vysílací stanice. Většina médií se přemísťuje do přelidněných městských center, kde je soustředěn ekonomický, kulturní život a dostatek čtenářů, především z řad inteligence.<sup>13)</sup> Problém spočívá rovněž v malé důvěryhodnosti a nízké prestiži žurnalistiky, což je dáno politickou i ekonomickou závislostí novinářů na státu a jejich nízkou kvalitací. Nízké mzdy v mediální sféře zvyšují riziko korupce a odrážejí se i v omezené kritičnosti novinářů.

### Situace v jednotlivých arabských zemích

Nicméně je třeba si uvědomit, že se situace liší podle zemí v důsledku odlišných kulturně-historických podmínek a zavedených mediálních mechanismů, což brání vytvoření jednotného arabského komunikačního a informačního systému.<sup>14)</sup> Typickým rysem je různě zabarvené autoritářství (nikoli totalitarismus), založené na šíření informací sešora dolů. Vláda kontroluje přímo i nepřímo média prostřednictvím udělování licencí, finanční pomoci, monopolu na distribuci.

V některých zemích mají média mobilizační funkci (Libye, Sýrie, Súdán a Irák do roku 2003). Kořeny této strategie je třeba hledat v antiimperialistickém a antikolonialistickém sentimentu z dob národního osvobození. Druhá skupina zemí (země Rady pro spolupráci zemí Zálivu a Palestina) je typická tím, že stát vlastní rozhlas a televizi, zatímco tisk je v soukromých rukách. Politické strany nehrají téměř žádnou roli. Třetí skupinu tvoří méně autoritativní státy (Jemen, Libanon, Kuvajt, Maroko), jež se vyznačují určitou mírou svobody projevu. Role vlády v mediální sféře je menší a je prosazována zákonnými prostředky. V Egyptě, Jordánsku, Tunisku a Alžírsku jsou hlavní tištěná média kontrolována vládou, ale souběžně existují i méně významné publikace politických stran a jednotlivců. Vláda používá zákonných prostředků ke kontrole, například prostřednictvím soudního rozhodnutí.

Mimo tyto čtyři skupiny je v současnosti Irák, kde existuje v současné době značná svoboda slova a tisku, jež se projevuje ve velké pestrosti mediální skladby.

Obecně lze shrnout, že po 11. září a po útoku na Irák v roce 2003 byla v mnohých arabských zemích přijata opatření proti nebezpečí terorismu, která v různé míře omezila svobodu slova, tisku a zhoršila celkové podmínky pro normální fungování médií. Rovněž eskalace palestinsko-izraelského konfliktu způsobila nadřazenost vlastenečství nad informační svobodou. Novým jevem byl vznik četných státních kanálů věnovaných umírněnému výkladu islámu. Přesto informační liberalizace pomalým tempem pokračuje. Jordánsko a Maroko ukončily v roce 2004 monopol státu na televizní pozemní vysílání a soukromé televize se začaly v posledních letech objevovat v mnoha dalších arabských zemích. Liberalizují se i tiskové zákony tak, aby neohrozily stabilitu režimu. V posledních několika letech se v arabské oblasti aktivizovaly nevládní organizace v rámci euro-středomořského partnerství, které v roce 2004 vydaly tzv. Alexandrijskou deklaraci, jež prosazovala osvobození tisku a médií od všech forem vládního vlivu a hegemonie.<sup>15)</sup> O pokrok se zasazuje Evropská unie v rámci barcelonského procesu i Spojené státy v rámci MEPI (Středovýchodní partnerská iniciativa), ale zatím bylo dosaženo pouze dílčích úspěchů. Tento proces bude zřejmě završen v delším časovém horizontu a v závislosti na dynamice celkových politických a ekonomických reforem v regionu.

Jaroslav Bureš (1953) je vědeckým pracovníkem ÚMV.

bures@iir.cz

<sup>1)</sup> Abdulláh Abú Hajf: *Mustaqbal i'lám al-arabí: awlamlá al-i'lám wa muwázzahatíhá* (Budoucnost arabské informatiky: informační globalizace a jak jí čelit), *Šu'un arabíja, rabí'* 2005, č. 121, s. 165.

<sup>2)</sup> Stefano Allievi; Jorgen: *Muslim Network and Transnational Communities in and across Europe*, Leden-Boston, Brill 2003, s. 88.

<sup>3)</sup> Aaded Dawisha: *Arab Nationalism in the Twentieth Century*, Princeton University Press, s. 219–220.

<sup>4)</sup> Al-Rasheed, Madawi: *Saudi Arabia Islamic Opposition*, *Current History* 995, č. 597, 1996, s. 16–20.

<sup>5)</sup> Hlavní náplní je populární hudba, novinky ze světa techniky či senzace, prokládané krátkými přehledy zpráv. Tato stanice má poměrně slušnou a stabilní sledovanost.

<sup>6)</sup> Odhady se pohybují od 35–50 milionů diváků. Podrobně viz Olfa Lamloun: *L'impact des chaînes satellitaires arabes*, *La revue internationale et stratégique*, No 56, hiver 2004–2005, s. 69–75.

<sup>7)</sup> Arab Human Development Report 2004. *Towards Freedom in the Arab World*. UNDP Regional Bureau for Arab States, N.Y. 2005, s. 119–120.

<sup>8)</sup> Město se rozkládalo na 3,5 mil. m<sup>2</sup> v lokalitě Město 6. října, tj. asi 30 km od Káhiry. Vznikly zde televizní studia, satelitní stanice, tiskárny novin a sídla tiskových agentur. Podrobně viz Ibrahim Saleh: *Unveiling the Truth about the Middle Eastern Media*, Cairo Media Center, Modern Science and Arts University, Cairo 2003, s. 54.

<sup>9)</sup> Byl vydán etický kodex, podle něhož investory nesmějí být politické strany. Zakázána byla pornografie, kázání jiných náboženství kromě islámu. Obsah vysílání nesměl být urážlivý. Podrobně viz William A. Rugh: *Arab Mass Media*, Westport, Connecticut London, Praeger 2004, s. 223–224.

<sup>10)</sup> Bensahel, Nora, Byman, Daniel, L. (eds): *The Future Security Environment in the Middle East*, Rand Corporation 2004, s. 236–237.

<sup>11)</sup> Pouze 1,6 % Arabů má zajištěn přístup k internetu, zatímco v USA 79 %. Pouze 18 osob z 1000 vlastní PC, což je o mnoho méně než světový průměr 78,3. Arabské země disponují pouhou jednou pětinou počtu telefonních linek v porovnání s rozvinutými zeměmi.

<sup>12)</sup> V arabské oblasti nejsou obvyklé audity ověřující počet posluchačů a diváků, což odráží soukromé investory. Podnikatelé málo využívají televize či rádia k propagaci výrobků či služeb.

<sup>13)</sup> Výjimku tvoří Saúdská Arábie (Dammam) a Sjednocené arabské emiráty (Šardžá).

<sup>14)</sup> W. A. Rugh zastává názor, že arabské země nelze jednoznačně zařadit ani k jedné ze čtyř klasických skupin: 1. autoritářská; 2. indeterministická; 3. sociální odpovědnost; 4. totalitární, protože charakteristické rysy těchto skupin se prolínají u každé země a nenajdeme žádný čistý typ.

<sup>15)</sup> Alexandria Declaration, Final declaration of "Arab Reform Issues: Vision and Implementation", 12–14 March 2004, Bibliotheca Alexandrina.

# Francouzská zahraniční audiovizuální politika

ELIŠKA TOMALOVÁ

## Globální vysílání po francouzsku

**V dnešní informační společnosti se globální média<sup>1)</sup> stala jedním z atributů vlivu státu na mezinárodní scéně. Oblast mezinárodního vysílání a tiskových agentur, které dominovaly donedávna anglosaské instituce typu CNN nebo BBC, se od 90. let otevřela mezinárodní konkurenci. Francie vstupuje do hry o globální mediální prostor relativně pozdě, o to intenzivněji se ale snaží prosazovat své globální mediální ambice.**

### Základní rysy francouzské zahraniční audiovizuální politiky

Mezinárodní rozhlasové a televizní vysílání jako prostředek *měkké síly* státu představuje jedinečnou možnost oslovit širší zahraniční publikum a informovat jej o vlastním náhledu na mezinárodní události. Mohou se na něm podílet veřejnoprávní média<sup>2)</sup> primárně zaměřená na zpravodajské vysílání, která tak vytvářejí příznivé prostředí pro realizaci zahraničněpolitických cílů, ale i soukromé stanice.

Francie vytváří od osmdesátých let 20. století svou zahraniční audiovizuální politiku. Její postoje a styl prezentace jsou sice inspirovány zahraničními modely, jsou však zároveň odlišné od ostatních globálních hráčů (zejména Velké Británie a USA). Rozdíly lze vypořádat především ve způsobu, jakým daný stát prezentuje pozici a roli svého vysílání.

Francouzská oficiální rétorika vůči konkurenčním stanicím je relativně ostrá. Francie si uvědomuje, že konkurenční boj stanic je fakticky bojem o vliv. Proto ve vztahu k soupeřům užívá výrazy, jako je mediální bitva/válka/otázka nezávislosti apod. Ve vztahu k potenciálnímu publiku je ve svém slovníku ovšem opatrnější. Francouzské snahy prezentuje jako nabídku alternativní vize francouzského pohledu na události a francouzského novinářského stylu. Je zde patrný rozdíl mezi například francouzskou a americkou rétorikou. Například mluví-li USA o vysílání RFE/RL nebo VOA, zdůrazňují vždy jejich roli v rámci válečných konfliktů, v nichž mají americká média za úkol na-

bízet objektivní informace a neutralizovat tak mimo jiné vliv lokálních médií, která mohou vybízet k bojům a budit nenávisť v rámci konkrétního konfliktu (hate radios na Balkáně, ve Rwandě apod.). Francie oproti tomu své vysílání jako součást mírové strategie neobhájuje.

Kromě odlišností od ostatních globálních hráčů jsou zajímavé i nové tendence francouzského zahraničního vysílání, které můžeme od druhé poloviny devadesátých let pozorovat na rovině publika, způsobu komunikace s ním a na změnách v chápání důležitosti geografických oblastí.

Chápeme-li zahraniční vysílání jako součást veřejné diplomacie státu, pak je samozřejmě důležitá otázka publika. I když primárním cílem zahraničního vysílání je ovlivnit místní rozhodovatele a tvůrce veřejného mínění, je stoupající francouzský zájem o zahraniční vysílání důkazem příklonu k myšlence, že je třeba oslovit i širší publikum. Francouzská zahraniční politika tak reaguje na změny v diplomatických strategiích a odpoutává se od dosavadních snah zaměřovat se zejména na zahraniční elity.

To, že Francie klade stále větší důraz na zahraniční vysílání a na přenos informací přes média a nové technologie, svědčí také o vůli prezentovat zemi moderním způsobem. Francie tak v posledních letech bojuje se svou pověstí země výhradně zaměřené na tradiční kulturu a technologie a vytváří si novou moderní „značku“.

Změnami neprochází jen způsob a prostředek komunikace, ale i směr vysílání. Francouzské zahraniční vysílání je zamě-

řeno stále více na globální – celosvětový dosah s regionální nabídkou (v souladu se strategiemi ostatních velkých globálních mediálních hráčů). Klesající důležitost má ve francouzském zahraničněpolitickém mediálním nastavení africký kontinent, který sice nadále představuje prioritní oblast vlivu, jeho pozice ovšem už není tak výjimečná.

### Současný stav

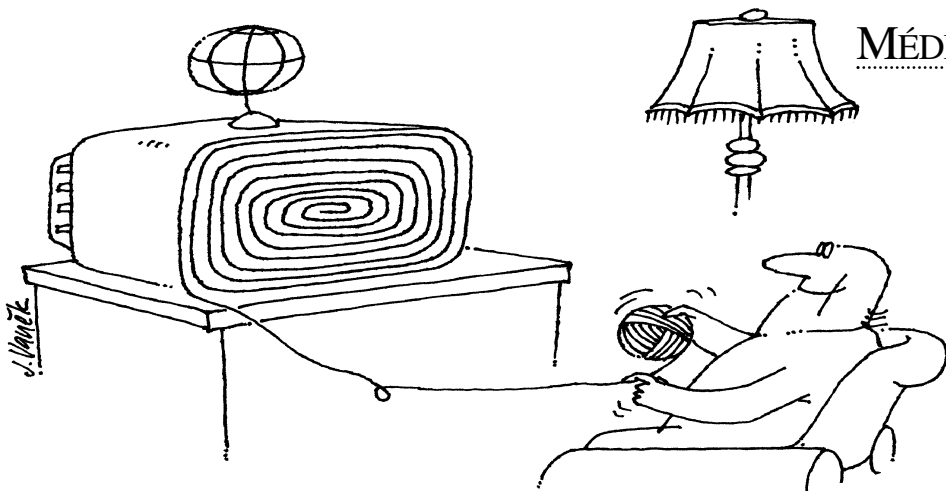
V současné době disponuje Francie zahraničním televizním i rozhlasovým vysíláním na francouzské, bilaterální i multilaterální úrovni (viz tabulka).

Od roku 1987, kdy vyšla ve Francii první zpráva o stavu zahraniční audiovizuální politiky (Rapport Péricard), objevuje se ve všech obdobných zprávách<sup>3)</sup> stále stejná kritika: příliš častá změna strategie, velký počet operátorů a absence zastřešující instituce. Na rozdíl od britského nebo německého zahraničního vysílání koncentrovaného okolo jednoho hráče (BBC, Deutsche Welle) není francouzské vysílání centralizované, ale je rozděleno mezi několik navzájem se doplňujících, avšak konkurenčních stanic.

Rozhlasové vysílání je v tomto ohledu ještě relativně přehlednou oblastí činnosti. Od roku 1995 je organizováno okolo jediného operátora – zpravodajské stanice RFI, která vysílá v několika jazykových mutacích. V posledních letech také rozvíjí své internetové vysílání, a rozšiřuje tak oblasti svého dosahu. Dopad jeho vysílání a počet posluchačů se liší podle zeměpisných oblastí – například v subsaharské frankofonní Africe, kde je rozhlas nejoblíbenějším sdělovacím prostředkem, zůstává RFI referenčním médiem. Naproti tomu v Evropě počet posluchačů stále klesá.

Problematickou složkou francouzské zahraniční audiovizuální politiky je televizní vysílání. Největší a nejsledovanější stanicí je TV5 Monde,<sup>4)</sup> která ovšem není jen francouzskou iniciativou, ale projektem frankofonní televize založené na partnerství veřejnoprávních televizí Francie, Belgie, Švýcarska a Kanady – je do jisté míry unikátním projektem, založeném na příslušnosti k určité jazykové skupině – frankofonii (Frankofonii v její institucionální podobě). TV5 Monde nenabízí jen zpravodajství, její zaměření je spíše obecné. Přesto se během významných událostí a krizí, jako je válka v Iráku, TV5 Monde dokázala přizpůsobit nutnosti zavést více zpravodajských bloků, a vzestup její sledovanosti v daném období ukázal, že mezi diváky zájem o alter-





nativní interpretaci událostí ze strany neamerické stanice existuje.

Největším příspěvatelem do rozpočtu TV5 Monde je Francie (81 procento), což určuje i její rozhodovací pravomoci v rámci stanice – TV5 Monde se stává čím dál tím víc francouzskou televizí. Tato situace je však neudržitelná, Francie totiž buduje svou vlastní zahraniční televizní stanici, do které bude s největší pravděpodobností investovat více energie a financí než do TV5 Monde. Je tedy nut-

né, aby došlo k vyvážení financování stanice ostatními partnery.

TV5 Monde je doplněna a personálně spojena s CFI (Canal France International), která není ani tak televizní stanicí, jako spíše databází francouzských a frankofonních programů sloužící jako prostředek francouzské rozvojové politiky. Do roku 2004 vysílala CFI i jako televizní stanice (CFI-TV) do frankofonní Afriky, dnes se orientuje pouze na dodávání francouzských pořadů televizím v rozvo-

vojých zemích. CFI rozvojovým zemím také nabízí konzultace, školení a technickou pomoc v oblasti televizního vysílání.

Za třetího operátora francouzského zahraničního televizního vysílání (i když od roku 2003 nedostává finance od francouzského ministerstva zahraničí) lze považovat Euronews, evropskou televizní zpravodajskou stanici, kde je Francie největším akcionářem (24,04 procenta).

Stávající schéma má od konce roku 2006 doplnit francouzská zahraniční zpravodajská televize (viz MP 5/2006), která bude vysílat v několika jazycích a má postupně rozšiřovat svůj dosah směrem ke globální působnosti. Právě tato plánovaná stanice představuje francouzské železnice v ohni v konkurenčním boji o globální mediální vliv a má potvrdit francouzské velmocenské postavení i na informační úrovni. Pro Francii je tato stanice symbolem nezávislosti francouzských médií na informacích a reportážích od jiných globálních televizí (zejména al Džazíry a CNN). Ostatní operátoři, zejména TV5 Monde,<sup>5)</sup> se obávají, že nová stanice s pracovním názvem CFII<sup>6)</sup> způsobí pokles finančních zdrojů na ostatní složky zahraniční audiovizuální politiky, a tedy i pokles jejich sledovanosti. V jistém smyslu je skutečně pravděpodobné, že nová stanice bude v centru pozornosti. Vzhledem ke svému zaměření nepředstavuje však pro TV5 Monde přímou konkurenci. Soustřeďuje se zejména na zpravodajství a rozdílné je i cílové publikum – v případě CFII elity a rozhodovatelé, pro TV5 Monde širší vrstvy.

**Eliška Tomalová (1979)** je výzkumnou pracovnící Ústavu mezinárodních vztahů.

tomalova@iir.cz

Rozhlas	Základní charakteristika	Vysílá/ funguje od	Dosah	Partneři
RFI	Zpravodajská rozhlasová stanice	1995	Evropa, Asie a Oceánie, Blízký a Střední východ, Afrika, Latinská Amerika a Antily	Francie
<b>Televize*</b>				
TV5 Monde	Frankofonní stanice se všeobecným zaměřením	1983	Evropa, Asie-Oceánie, Afrika, Amerika, Blízký východ	Francie, Belgie, Švýcarsko, Kanada
CFI	Databáze frankofonních programů	1989	Afrika, Asie/Oceánie, střední a východní Evropa, arabské země	Francie
CFII	Mezinárodní zpravodajská stanice	Plánováno na konec roku 2006	Plánováno jako globální TV	Francie
Euronews	Evropská zpravodajská televize	1992	Evropa, Asie, Afrika, Amerika, Blízký východ	Francie, Itálie, Španělsko, Rusko, Švýcarsko (hlavní akcionáři)

\* V tabulce nefiguruje francouzsko-německá televizní stanice Arte, kterou nelze považovat za součást zahraniční audiovizuální politiky Francie.

<sup>1)</sup> Globální média chápeme v rozsahu tohoto článku jako ta, jejichž primárním cílem je oslovit publikum ve více než jednom státě. Zaměříme se zde na média, která jsou součástí zahraniční audiovizuální strategie státu.

<sup>2)</sup> V rámci tohoto článku se zaměříme na ta média – rozhlasové a televizní stanice, která jsou součástí francouzské zahraniční audiovizuální politiky.

<sup>3)</sup> Rapport Decaux (1989), Rapport Balle (1996), Rapport public de la Cour des Comptes (2002), Rapport Duvernois (2004).

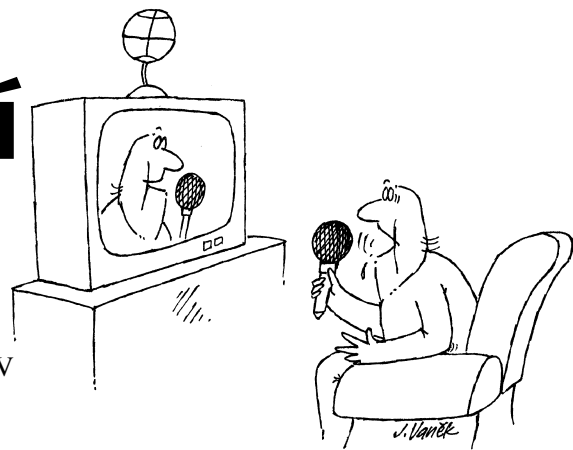
<sup>4)</sup> TV5 Monde je druhou nejsledovanější mezinárodní stanicí po MTV a před CNN (160 milionů domácností).

<sup>5)</sup> V dubnu 2006 podal demisi dosavadní ředitel TV5 Monde Jean-Jacques Aillagon, který byl mimo jiné velice kritický vůči projektu CFII.

<sup>6)</sup> CFII není konečným názvem, během následujících měsíců by mělo být o názvu teprve rozhodnuto.

# Ruský televizní imperialismus na Ukrajině

IGOR LOSEV



Až do roku 1991 měla Ukrajina, tehdy jen jedna ze svazových republik SSSR, pouze místní televizní kanály. Jejich úkolem bylo informovat výhradně o událostech místního významu. Toto omezení bylo zárukou absolutní provinčnosti celého vysílání. O celostátním, natož pak mezinárodním vývoji směly referovat pouze ústřední, tedy moskevské televizní stanice. Ukrajinci zakusili veškeré ponížení a nebezpečí, k nimž tato situace vedla, když v roce 1986 došlo k tragicky proslulé havárii Černobylské jaderné elektrárny. Lidé, kteří žili pár desítek kilometrů od místa katastrofy, se o ní mohli dozvědět jen prostřednictvím moskevské televize, v níž byla každá zpráva podrobena totální cenzuře. Ukrajinským televizním kanálům bylo pouze milostivě dovoleno, aby převyprávěly a komentovaly odpovídající moskevské náměty.

## Nezávislost Ukrajiny nepřinesla konec ruského televizního vysílání

Po vyhlášení ukrajinské nezávislosti v roce 1991 vznikla národní televizní stanice nového státu spojením existujících regionálních stanic. Nešlo tedy o výstavbu nové struktury na zelené louce, což by vůbec nebylo až tak špatnou variantou. Všechny tak zvané ústřední televizní kanály SSSR, jež se staly základem televize Ruské federace, stále vysílaly i na Ukrajině, a byly tak mocným činitelem politického a kulturního vlivu sousedního státu na ukrajinské občany.

K dnešnímu dni na Ukrajině vysílá jak pozemně, tak i prostřednictvím kabelových společností šest základních televizních kanálů Ruské federace: První národní, Rossiya, NTV, RenTV, TVC, Kultura, a navíc i řada kanálů specializovaných na sportovní, zábavní a dětské pořady. Pozemní signál pokrývá rozsáhlý prostor – prakticky celý východ a jih Ukrajiny: Charkov, Donbas, Krym, Dněpropetrovsk, Záporoží, Oděsu, Nikolajev, Cherson, Kirovograd. Kabelové sítě pak umožňují vysílat ruské televizní programy po celém ukrajinském území. Mnohé státní regionální stanice navíc přejímají ruské vysílání pod tlakem místních proruských sil.

Důsledkem je, že ukrajinským občanům je celých čtyřicet hodin denně prezentován ruský úhel pohledu na všechny politické, společenské a kulturní udá-

losti. Informační prostor Ukrajiny je proto možné nazvat „ukrajinským“ jen čistě teoreticky.

Ukrajinci se přitom ve vysílání ruské televize setkávají s odmítáním existence ukrajinského národa a ukrajinského jazyka, s vnucováním přesvědčení, že existence ukrajinského státu je nelegitimní a že se ruská kultura a jazyk údajně staly obětí represí, že je prý mentalita Ukrajinců ze západu a východu státu zcela neslučitelná. Slyší o jakémsi nepřátelství katolicismu k pravoslaví, o „potlačování“ ukrajinských Rusů (což svou dikcí silně připomíná obvinění z třicátých let minulého století adresovaná Československu a Polsku ohledně „potlačování“ obyvatel německé národnosti). Zvláštní důraz se ve vysílání ruské televize klade na odmítání územní celistvosti Ukrajiny. Především se v něm dokazuje, že Ukrajina nezákonně kontroluje Krym, Donbas, Charkov a oblast na pobřeží Černého moře od Mariupoli po Oděsu.

Ruští televizní komentátoři si často berou na pomoc ideologická schémata, která byla puštěna do oběhu ještě v době existence ruského impéria. Především jde o tvrzení, že ukrajinský národ jako takový vůbec neexistuje. Možné je prý mluvit jen o provinční větvi jednotného ruského národa.

Podobná televizní témata jsou často konstruována podle pravidel psycholo-

gické války. Za lidi hodné toho jména autoři vydávají výhradně jen proruský orientované Ukrajince, zatímco přívrženci státní samostatnosti Ukrajiny jsou zobrazeni jako pekelní zplozenci, morální mrzáci, tvorové plní zloby a „agenti“ tajné americké služby CIA či obecně Západu.

Tyto lidi ruští televizní reportéři často bez jakýchkoliv argumentů a důkazů vydávají za „fašisty“, nepřátele Slovanů, žoldáky Vatikánu a tak dále. Je nutné uvést, že jakmile se v ruských televizních stanicích začne mluvit o Ukrajině, okamžitě vstupují do hry propagandistická schémata z dob SSSR, existence odboru propagandy a agitace Ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu a příslušných správ tajné služby KGB. Jeden z vůdců mladé ukrajinské demokracie z let 1918 až 1920 Volodymyr Vynnyčenko již ve své době velmi přesně definoval podstatu tohoto fenoménu. „Ruská demokracie končí tam, kde začíná ukrajinská otázka,“ řekl.

## Negativní pohled na Ukrajinu převažuje

Pokud bychom se pokusili analyzovat zaměření ruských televizních stanic ve vztahu k Ukrajině, pak přibližně v devadesáti procentech případů je tento stát zmiňován v negativním kontextu, v osmi procentech neutrálně a pouze ve dvou případech ze sta pozitivně (a to ještě jen tehdy, pokud je řeč pouze o zcela politicky nepodstatných záležitostech, jako ukrajinská kuchyně, folklór a příroda).

Důsledně negativistickým ve vztahu k Ukrajině je První národní kanál, který je vzhledem ke své blízkosti ke Kremli pokládán za zosobnění ruské politiky. Stojí za zmínku, že přibližně počínaje rokem 2000 se jazyk této stanice (podobně jako ostatně i všech ostatních ruských kanálů) prudce změnil. Jestliže dříve byly znát jakés takés názorové neshody, pak po tomto přelomu je možné vycítit, že existuje jakási předběžná dohoda, díky které je možno předpovědět, s jakými ná-

zory vystoupí na „prvním národním“ moderátora, komentátora i přizvaní experti. Projevy nekonformního myšlení jsou před ruskými televizními kamerami jevem mimořádně vzácným. Podle obecného mínění, jež je sugerováno milionům diváků včetně ukrajinských, je představa, že ukrajinská státnost je „náhodným jevem“, vznik samostatné Ukrajiny je „absurdní“ a další existence „historicky neperspektivní“. Jakákoli konfliktní situace ve vztazích mezi Ukrajinou a Ruskem je tam vykládána výlučně a demonstrativně nevyváženě jako výsledek „nepřátelské politiky“ Ukrajiny k Rusku. Rozumí se samo sebou, že na pravidlo zastávané ještě římskými právníky „je nutno vyslechnout i druhou stranu“ si nikdo ani nevzpomene. Ukrajina je v Rusku zbavena práva na odpověď, neboť tam nejsou ukrajinské televizní kanály tak široce přístupné jako ruské na Ukrajině. Na druhou stranu jsou všechna obvinění adresovaná Ukrajině z úst ruských politiků okamžitě vylévána na hlavy ukrajinských diváků pomocí ruských televizních stanic. Ty „odstřelují“ území sousedního státu v širokém pásmu od východu na západ, od severu na jih. A to ještě kromě zmíněných stanic navíc na Krymu vysílá armádní televize Černomořské flotily, která si bere na mušku obyvatele Sevastopolu a celého Krymu.

Někteří moderátoři Prvního národního kanálu si dovolují bezprecedentně hrubá a urážlivá prohlášení adresovaná Ukrajině, jejímú lidu a jejímú představitelům. Například „hvězda“ tohoto kanálu Michail Leontěv se buransky hrubým způsobem vyjadřoval o ukrajinském prezidentovi Viktoru Juščenkovi a jeho ženě. Stejný tón zvolil i v případě, když hodnotil rozhodnutí soudu, který od něj požadoval veřejnou omluvu.

Kanál NTV se pokouší uchovat si image nezávislosti, byť jeho nezávislost zemřela před rádkou let, kdy byl vyhnán jeho majitel Vladimir Gusinskij a klíčový redaktor Jevgenij Kyseljev. Kvazinezávislé postavení NTV nicméně rozšiřuje limity možností propagandistických manipulací.

Až nechutně oficiálně se naopak chová stanice Rossija, která dává přednost tomu, že publiku prezentuje „skutečná fakta“ ze života ukrajinského Krymu a východních oblastí Ukrajiny. Tato „fakta“ jsou často buď mimořádně zveličena, nebo jsou zcela vymyšlena. Ruští televizní reportéři – téměř bez výjimky – se neštítí podvodů a falzifikací. Jedním z příkladů bylo, jak ruské televizní kanály referova-

ly o letošních červnových demonstracích proti vojenskému cvičení NATO, které pořádaly tamní proruské organizace (došlo k tomu i přes to, že podobná cvičení se odehrávají již více než deset let – a některých z nich se účastnilo i Rusko). Ruské televize ukazovaly svým divákům údajně potlačování demonstrací ukrajinskou státní mocí. Na obrazovce jsme mohli vidět, jak po ulicích krymských měst jezdí obrněné transportéry. Je sice pravda, že dnes tam žádní obrněnci nejsou, ale ruským televizním redaktorům to nijak nebránilo, aby ve svých archívech nevystrachali více než deset let staré záběry z roku 1995. A prezentovali je jako současné.

### **Agresivita ruské televize odráží změny v Putinově Rusku**

Je celkem možné, že zvýšená (ve srovnání s předchozím obdobím) agresivita ruské televize ve vztahu k Ukrajině je spojena s fundamentálními změnami v samotné ruské společnosti. Jak uvedla ruská mediální expertka Olga Kryštanovská: „V době prvního prezidentského období Vladimira Putina se přívržencům silné státní moci („silovikí“) podařilo do značné míry potlačit ekonomickou elitu a s počátkem druhého volebního období zaujali ústřední místo v systému politického establishmentu Ruska.“ S tím korespondují i statistické údaje Kryštanovské: od roku 1998 po rok 2002 se zastoupení ruských důstojníků v mocenských orgánech zvýšilo sedmkrát a v nejvyšším vedení země dvanáctkrát. Nejmasovější přírůstek podle ní pochází z bezpečnostních orgánů. Kontrarozvědka FSB a rozvědka SZR z toho „dodaly“ 45,2 procenta vládních kádrů, z armádních struktur se rekrutuje 38,7 procenta nových pracovníků a milice (MVS) zajistila 16,1 procenta.<sup>1)</sup>

Kryštanovská zdůrazňuje, že: „...při práci v civilních úřadech zůstávají tito představitelé důstojníky v aktivní záloze (ODR).“ Dost možná, že právě kvůli tomu se televizní válka proti sousední Ukrajině vede natolik tvrdě, jako proti nepřátelskému státu.

Ruské televize se mimořádně aktivně účastnily prezidentských ukrajinských voleb v roce 2004 i letošního parlamentního klání. Využívaly na jedné straně toho, že nejsou podřízeny normám ukrajinského zákonodárství, a současně skutečnosti, že jsou součástí televizního éteru většiny ukrajinských oblastí. Ruské televize dosti snaživě agitovaly ukrajinské občany, aby si jako svého prezidenta zvolili Viktora Janukovyče, a pak při parlamentních

volebách podpořily stranu téhož politika (Stranu regionů), Komunistickou stranu Ukrajiny Petra Simonenka a ultraradikální, protizápadní a proruskou stranu Natalije Vitrenkové.

Je těžké říci, jaké by byly konečné výsledky jak prvních, tak i druhých zmíněných voleb, pokud by do nich nevstoupila masivní kampaň ruských televizí působících na Ukrajině. Toto televizní vměšování se stává obzvláště nebezpečným v době, kdy cílové státy procházejí vnitřní krizí, nebo mezinárodní konfliktní situací, jakou bylo například ukrajinsko-ruské napětí, když v roce 2003 hrozilo, že Rusko naruší ukrajinské hranice v oblasti ostrova Tuzla.

### **Vytváření mytické reality**

Za zmínku stojí, že i apolitické ruské seriály, které v obrovském měřítku ovlivňují ukrajinské občany, vytvářejí zvláštní mytickou realitu, v níž sice člověk fyzicky žije v jednom státě, ale duší v jiném. V tomto rozpoložení ducha v něm zanechávají větší dojem události u sousedů než to, co se děje v jeho vlastní zemi. Tyto seriály navíc Ukrajince učí vnímat vlastní národní historii prostřednictvím moskevského prizmatu. Na sebe sama pak nahlíží očima bývalé metropole, což v nich posiluje a prodlužuje trvání komplexů koloniálního vědomí.

Není žádná náhoda, že právě východní a jižní oblasti Ukrajiny, kde vládne ruská televize, odevzdaly nejvyšší podíl hlasů proruským stranám. Tato situace plně odpovídá jevu označovanému jako informační imperialismus. Obzvláště to vyniká v kontrastu se skutečností, že průnik ukrajinské televize do ruského prostoru byl po celých patnáct let existence nezávislého ukrajinského státu zcela vyloučen. Ukrajině se za celou tu dobu nepodařilo tuto překážku překonat i přesto, že v Rusku žijí miliony Ukrajinců, kteří by chtěli sledovat programy ukrajinské televize.

Současný konflikt mezi jednotlivými regiony Ukrajiny je ve značné míře možné přičíst za vinu patnáctileté fenomenální aktivitě ruského televizního vysílání, jemuž se stará státní moc nepokoušela čelit a ta nová ještě nestačila najít odpovídající alternativu.

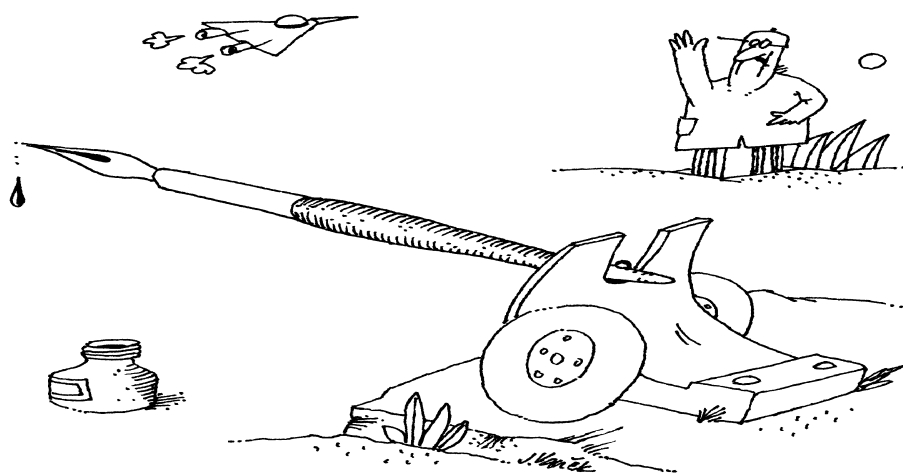
<sup>1)</sup> Kryštanovskaja, Olga; Reformy Putina i elita, in: Obščestvo i ekonomika, ročník 2003, N° 4–5, s. 38.

**Igor Losev** (1955) je docent Národní univerzity Kyjevo-Mogylyjské akademie.

# Média, internet a cenzura v Čínské lidové republice

MARTIN HÁLA

Role médií se v Čínské lidové republice tradičně definuje jako „hlas“ (chou-še) komunistické strany. V předreformním, maoistickém období platilo toto diktum beze zbytku; po zavedení Teng Siao-pchingových tržních reformem v roce 1979 však prošla čínská média hlubokými změnami, jež v hrubých obrysech kopírují změny v čínské společnosti jako takové.



Čtvrtstoletí čínských reformem lze v zásadě charakterizovat jako snahu o ekonomickou transformaci při zachování stávajícího politického zřízení, tedy diktatury jedné strany. V osmdesátých letech se ještě opatrně diskutovala možnost politických reformem jako doplňku reformem ekonomických. Po tragických událostech na náměstí Tchien-an-men v červnu 1989 se však z politických reformem stalo tabu. Hospodářské reformy se naopak po roce 1992 urychlily, takže Čína se brzy ocitla ve stavu systémové asymetrie: v ekonomice se uplatňují tržní mechanismy, asociované obvykle s kapitalismem, zatímco v politice přetrvává tuhá kontrola typická pro komunistické režimy.

## „Dozor prostřednictvím veřejného mínění“

Vývoj čínských médií, především tisku, v období reformem se řídil podobnou logikou. Až do devadesátých let byl čínský tisk plně v režii státu, který hradil náklady a absorboval zisk či ztrátu. Od poloviny devadesátých let je však většina místních a provinčních periodik nucena pokrývat své náklady, případně vykazovat zisk, a musí se tudíž řídit zákonem nabídky a poptávky. Poptávka na trhu je především po informacích, jež nejsou k dispozici z jiných zpravodajských zdrojů (TV, rozhlas), tedy hlavně o různých negativních jevech v čínské společnosti. Přinášet informace tohoto druhu je však ošidné a často nebezpečné.

Čínské vedení je si vědomo, že zvůle a korupce ohrožují společenskou stabilitu, a samotnou budoucnost režimu. K potírání korupce na nižších stupních státního a stranického aparátu však nemá vzhledem k neprůhlednému politickému systému dost účinných pák. Snaží se proto zajistit si podporu médií v rámci oficiálního konceptu zvaného „dozor prostřednictvím veřejného mínění“ (yü-lun tien-tu), jakési místní variace na investigativní žurnalistiku s čínskými rysy. V rámci toho se médiím dostává oficiálního mandátu k odkrývání nepravostí na nižších stupních mocenské hierarchie. Mediální exposé se ovšem musí řídit pevnými pravidly – odhalené funkcionáře je třeba líčit jako lidské zrůdy, které se ve třely do přízně strany a zneužily její důvěry. V žádném případě nelze pojímat korupci jako systémovou chybu. Výsledkem je jakési rituální bičování odhalených škůdců, jimž jsou přisuzovány často komicky zvlečené bestiální rysy.

Ne všichni čínští novináři jsou ochotni se spokojit s taktó vymezenou rolí. Diverzifikace tisku a vznik periodik jako *Nan-fang čou-mo* vynesly řadu schopných a vysoce motivovaných investigativních žurnalistů, kteří produkují kvalitní a odvážné články. Jejich úsilí ovšem nese riziko. Ve své práci překračují oficiálně stanovený mandát yü-lun tien-tu, a mohou se kdykoliv dostat do problémů. Přesné hranice pro konflikt s autoritami přitom nejsou jasně vymezeny. Kvalitní investigativní žurnalistika je v Číně pohyb po minovém poli.

Většina tiskovin se proto snaží prosadit na trhu méně trnitými cestami. Populární tisk se orientuje na banální skandály a jiná pokleslá témata, jež neváhá často sám produkovat. Loni vzbudil rozruch případ novin v provincii S'-čchuan, které v honbě za senzacími přemluvily naivní čtenářku ke zbytečné transplantaci ledviny. Palčivý problém představuje rovněž tzv. „vyděračská žurnalistika“ (sin-wen čhiao-ča). Novináři zaštitěním oficiálním mandátem yü-lun tien-tu zastrašují podniky i jednotlivce: výměnou za odložení kritické zprávy požadují placenou inzerci, nebo přímo hotovost.

Bezskrupulózní praktiky a chaos na mediálním trhu vedl některé analytiky (např. prof. Li Si-kuanga z univerzity Čching-chua) k závěru, že tržní reformy přivedly čínskou žurnalistiku ke krizi, ne-li přímo k úpadku. Proti tomu lze namítnout, že krizi nezapříčinil trh, ale zabíjení systémové reformy čínských médií. Mediální reforma (sin-wen kaj-ke)



se hojně diskutovala v osmdesátých letech. V jejím rámci se chystal vůbec první tiskový zákon, jakož i ustavení samosprávných stavovských organizací jako tisková rada a nezávislé sdružení novinářů, které by dohlížely na etické a profesní záležitosti. Podobně jako v případě politické reformy, učinily i těmto diskusím přítrž události na Tchien-an-men v roce 1989. Současný stav čínské žurnalistiky jen odráží jednostranné uvolnění tržních mechanismů bez současných systémových změn.

### Čína mění internet, internet mění Čínu

Internet se od tradičních médií v Číně odlišuje tím, že zde nedochází k postupnému uvolňování dříve přísně kontrolovaného odvětví, ale naopak ke snaze o stále tužší kontrolu nad tradičně velmi svobodným médiem. Internet rostl v Číně od rozpačitých začátků v polovině devadesátých let nevídaným tempem. Podle poslední statistické zprávy Čínského informačního centra pro internet (CINIC) má dnes tato síť v Čínské lidové republice 110 mil. uživatelů, nejvíce na světě s výjimkou Spojených států. Podle téže zprávy využívají Číňané internet především ke čtení zpráv (67,9 procenta).

Zprávy na síti jsou samozřejmě cenzurované. Architektura cenzury na internetu

má mnoho vrstev. Čínská vláda vyvinula komplexní systém, oficiálně zvaný *Zlatý štít* (Tin tun), v zahraničí známý jako Great Firewall of China. Místní čínskou mediální produkci kontroluje Peking jednak filtrováním klíčových slov, jednak fyzickým dohledem. Kromě malé armády Internetových policistů (údajně 30 až 40 tisíc lidí) zaměstnává každý poskytovatel (ISP) a větší informační servery ještě tzv. ta-ma (sestra nejstaršího strýce, která měla v tradiční Číně na starosti pořádek v rodině), tedy osobu zodpovědnou za mazání nepatřičných textů. Tato taktika má omezenou úspěšnost. Například novináři, kterým neprojde článek do tisku, ho často umístí na firemní web s vědomím, že bude po čase vymazán. Do té doby si ho však již řada čtenářů stihne zkopírovat a rozeslat dalším. Jediným stoprocentně účinným opatřením je fyzická represe, tedy následný policejní postih autora, případně čtenářů. K tomu dochází ve vybraných případech pro výstrahu ostatním. Tresty jsou drakonické, výjimkou není 10 let vězení.

Přístup k zahraničním serverům je kontrolován na devíti hlavních přístupových bodech blokováním IP adres celých serverů, případně jednotlivých stránek filtrováním klíčových slov. Tato blokáda se dá snadno obejít prostřednictvím proxy serverů, zabezpečených připojení (SSL)

apod. Obratnější uživatel se dostane prakticky k jakékoliv informaci.

Většinu hardwaru a softwaru pro filtrování internetu dodávají velké západní firmy jako Cisco apod. Velké internetové společnosti jako Yahoo, Microsoft a Google navíc přistoupily na aktivní autocenzuru svých služeb v Číně, a Yahoo dokonce předalo čínským úřadům informace o soukromém webmailovém účtu, které vedly k desetiletému trestu vězení pro novináře Š' Tchaa. Na slyšení v americkém Kongresu se internetové firmy bránily tím, že jen dodržují místní čínské zákony. Nepřímo naznačily, že pokud nezakáže dodávky citlivých internetových technologií do Číny americká vláda zákonem, přinutí je prostě pravidla konkurence podnikat v Číně stejným způsobem i nadále.

Internet přes všechnu cenzuru pomalu mění život prostých Číňanů. Nejde ani tolik o dostupnost informací, jako o způsob komunikace a nové způsoby sebevyjádření, které nemůže cenzura postihnout. V Číně je dnes na 5 mil. bloggerů. Politice se většinou vyhýbají, ale v jiných ohledech testují a posouvají limity toho, co je v Číně možné. Nejslavnější čínský blog není o politice, ale o nevázaném sexuálním životě novinářky používající pseudonym Mu-c' Mej. Její blog byl nakonec úřady zastaven, ale Mu-c' Mej píše dál, dokonce jako redaktorka největšího blogovacího portálu Boke. Čína se snaží neutralizovat otevřenost internetu, ale internet postupně podkopává uzavřenost Číny.

**Martin Hála** (1961) je sinolog a působí na FF UK v Praze.

[martin.hala@ff.cuni.cz](mailto:martin.hala@ff.cuni.cz)



# Umírnění islamisté ve vládě:

## hrozba, nebo naděje pro Turecko?

MARCELA ČUPALOVÁ

**Vítězství turecké islamistické Strany spravedlnosti a rozvoje (AKP) ve volbách v roce 2002 se setkala v zahraničí i v samotném Turecku s nedůvěrou a obavami. Domácí opozice i zahraniční komentátoři stranu podezřívají ze snahy o realizaci „skryté agendy“ směřující proti světskému charakteru státu. Jaká je ovšem skutečnost? Strana se doposud o žádné kontroverzní kroky nepokusila.**

K zviditelňování náboženství v turecké společnosti dochází již od druhé světové války. Některé reformy zakladatele Turecké republiky Mustafy Kemala Atatürka z dvacátých a třicátých let minulého století byly totiž velmi radikální, většina lidí je nepochopila a ani se jich příliš nedotkla. Kemalisté považovali náboženství za zdroj zaostalosti a chtěli nahradit náboženství v myslích lidí vědou. To bylo ovšem dosti složité v situaci, kdy většina převážně vesnických obyvatel setrvala v islámském nazírání na svět. Nadšení z budování republiky také po nějaké době pominulo a spolu s povolením systému více politických stran v roce 1946 musela začít i do té doby jediná existující republikánská strana brát ohled na potřeby a zájmy lidí. Také nově vzniklé strany se stavěly k islámu přátelštěji. Začaly se stavět mešity, zintenzivnilo se náboženské vzdělávání. I neislamistické strany využívaly islámskou víru a kontakty na náboženské představitele k mobilizaci obyvatelstva.

Vedle vzniku vícestranického systému byla dalším významným faktorem zviditelnění islámu migrace z venkova do měst a s tím spojené socioekonomické a psychologické problémy migrantů, které byly pokryty právě islámskými sítěmi solidarity. Islamistické strany dokázaly na rozdíl od vlády efektivně řešit sociální problémy obyvatel, navíc dokázaly svou politiku přizpůsobovat potřebám jednotlivých regionů, což jim napomáhalo získávat podporu v různých částech Turecka.

Na postavení islamistických stran v Turecku má ovšem zřejmě značný vliv fakt, že dokud se neupevnilo postavení sekulárního státu a nedošlo ke konsolidaci „demokracie“, čímž je v Turecku myšlen status quo, nesměly se islamistické strany angažovat v politice. To znemožňuje radikálním islamistickým stranám

dotat se k moci prostřednictvím voleb a prosadit stát založený na islámském právu.<sup>1)</sup> Běžný turecký volič nedává hlas islamistické straně proto, že preferuje stát založený na islámském právu, většinou jsou za tím složitější motivace. Přestože islamistické strany několikrát získaly zastoupení v parlamentu, a dokonce i ve vládě, byly nuceny chovat se pragmaticky. Jedním z podstatných důvodů byla samozřejmě také hrozba armády.

### AKP zvítězila díky podpoře anatolského kapitálu

V Turecku navíc existují vedle radikálnějších islamistů také hnutí, která čerpají z umírněných tradic a snaží se islám interpretovat jako tolerantní náboženství kompatibilní s modernitou, demokracií, pluralismem a sekularismem. To je také případ současné vládní strany AKP, jež si byla schopna touto politikou získat stoupence i mimo svou klasickou členskou základnu. Ačkoli nelze popírat islamistickou minulost jejího předsedy Erdoğana, v sou-

časnosti zdůrazňuje umírněné tradice tureckého islámu. Islám je podle něj a jeho stoupců náboženstvím míru. Často také zdůrazňuje nutnost tolerance vůči všem vyznáním a prosazuje dialog mezi náboženstvími a kulturami. Nezpochybňuje také nijak sekulární charakter republiky a udržuje dobré vztahy s armádou.<sup>2)</sup>

Vítězství strany AKP ve volbách v roce 2002 zřejmě napomohla i skutečnost, že si na svou stranu získala vzrůstající se konzervativní anatolský kapitál. Anatolští podnikatelé, zvaní též anatolští tygři, jsou samozřejmě proti různým privilegiím, jimž se v Turecku těšily a stále těší sekulární elity a podnikatelské kruhy. Trnem v oku jim byly také populistické sociální a ekonomické politiky předchozích vlád. Dá se tedy říci, že vítězství AKP je jedním z projevů vzrůstající se periferie, vyzývající na souboj centrum, tedy sekulární elity. Přičemž tím progresivnějším hráčem již nejsou sekulární elity, jako tomu bylo v dobách Atatürka, ale spíše anatolské podnikatelské skupiny, které od 50. let minulého století prosazovaly politická práva a svobodu podnikání proti etatistické a spíše izolacionistické politice kemalistů, čímž na sebe vztaly modernistickou agendu.

Podle studie *A Spatial Analysis of Turkish Party Preferences* profesora Melvina J. Hinicha z texaské university v Austinu je turecká demokracie závislá na preferencích rozsáhlé skupiny rozčarovaných voličů. Tato skupina má centristickou orientaci a není přitahována extremistickými politickými stranami. „Demokracie“, chápána jako status quo, je téměř všeobecně akceptovaná.

Vítězství umírněných islamistů ve volbách v roce 2002 tedy bývá interpretováno jako důsledek voličské apatie, nepro-



porčního volebního systému, odmítnutí neustálých zásahů armády do politiky, ale především jako důsledek ideologických krizí a krizí vedení v sekulárních stranách na pravici i levici. Tyto konflikty spolu s obrovskou zkorumpovaností představitelů stran a jejich zdiskreditovaností v důsledku účasti na minulých vládách, zanechaly stranu AKP ve volbách v podstatě bez efektivní a smysluplné opozice.

Je třeba také zdůraznit, že ačkoli AKP získala jasnou většinu v parlamentu, volilo ji pouze 34 procenta ze zúčastněných voličů, což činí necelých 20 procent voličů oprávněných. Zhruba stejný počet lidí volil i sekulární strany, ty ovšem měly vzhledem ke své roztržštěnosti problém překonat desetiprocentní hranici nutnou pro vstup do parlamentu. Průzkumy veřejného mínění navíc naznačovaly, že lidé volili AKP spíše kvůli jejímu „čistému štítu“ a výsledkům v administrativách některých velkých měst. Jednalo se tedy opravdu spíše o odmítnutí nekompetentních a zkorumpovaných sekulárních stran než o výrazný sklon k islamismu.<sup>3)</sup>

Strana AKP přišla s populárními hesly o očištění politické sféry (strana bývá někdy nazývána jako Ak strana – čistá, bílá strana). Slibovala také odstranit odcizení mezi státem a veřejností, přetrvávající ještě z dob radikálních Atatürkových reforem, a integrovat hodnoty turecké společnosti do politik tureckého státu.

### Nejasná koncepce „konzervativní demokracie“

Ideologie strany, nazvaná jako „konzervativní demokracie“ (Muhafazakar Demokrasi), je ovšem poněkud nekonkrétní a nejasná. Islám zmiňuje jen v sekci, kde tvrdí, že islám a demokracie jsou kompatibilní a nejsou v konfliktu. Dá se říci, že strana se značně vzdálila od svých islamistických kořenů, a to do té míry, že se prezentuje téměř jako neislámská. Neprosazuje nijak islamistické ideje, naopak tvrdí, že demokratické principy mohou být odvozeny z islámu. Strana neuskutečnila dokonce ani hlavní bod své volební agendy, tj. odstranění zákazu nošení šátků na univerzitách a ve veřejných budovách. Rozhodnutí o této záležitosti raději přenechala Evropskému soudu pro lidská práva. Vstup absolventů náboženských škol na univerzity se jí zatím také nepodařilo usnadnit.

Právě to může být pro stranu nebezpečné, protože se jí tak může odcizit konzervativnější část voličské základny. Nejistota ohledně členství v Evropské unii a nutnost dalekosáhlých reforem, z nichž

některé ohrožují základní pilíře turecké republiky, může také posílit nacionalistickou i islamistickou kritiku. Premiér Erdoğan bude zřejmě muset manévrovat mezi požadavky Evropské unie a těmito segmenty společnosti, což se již projevilo zpomalením reforem po rozhodnutí o zahájení vstupních rozhovorů s Tureckem.

I přes velmi umírněné vystupování bývá vládní strana napadána opozicí za údajné snahy o islamizaci Turecké republiky. Kritizují se také její snahy o rychlé a radikální reformy, jako je omezení role státu a decentralizace politické moci pouze s malou, nebo dokonce žádnou veřejnou debatou, a skutečnost, že se strana snaží o politiku decentralizace na státní úrovni, zatímco ve stranické organizaci centralizuje a vylučuje oponenty.<sup>4)</sup>

Je ovšem zapotřebí přiznat, že alespoň zpočátku se AKP snažila hledat široký konsenzus jak s opoziční *Republikánskou lidovou stranou* (CHP), tak s občanskou společností, ačkoli motivací pro to mohla být spíše snaha ukázat „přívětivou tvář“. Je ovšem velmi těžké hledat konsenzus v zemi, kde mezi stranami vládne silně konfrontační atmosféra a opozice o spolupráci příliš nestojí. I v demokratičtějších zemích se vláda s opozicí zřídkakdy shodne a málokdy o to vůbec usiluje, pokud má v parlamentu většinu. Pokud jde o občanskou společnost, ta je v Turecku velmi slabá a roztržštěná, což hledání konsenzu dále ztěžuje. Už sám pokus strany AKP o diskusi s občanskou společností a hledání konsenzu, přestože k tomu není nucena existencí vládní koalice, byl dříve něčím nevidaným.

Co se týká centralizačních tendencí ve stranách, nejsou ničím nezvyklým ani ve fungujících demokraciích a v Turecku jsou spíše pravidlem. A pokud strana AKP provádí demokratizaci shora, můžeme k tomu mít své námitky, v turecké historii to ovšem není nic nového, jde téměř o tradici. Mnoho modernizačních reforem v osmanské říši a poté v Turecku bylo uskutečněno v důsledku tlaku zvenčí nebo reforem shora. Ve stručnosti lze říci, že strana AKP sice nejedná vždy zcela demokraticky, to ovšem platilo o předchozích vládních stranách a současně opozici ještě v mnohem větší míře.

### Proevropskými reformami proti vlivu armády

Debaty v Turecku neprobíhá ani tak mezi zastánci sekularismu a těmi, kdo chtějí islamistický režim, jako spíše mezi zastánci pokračování autoritářského systému sekularismu a těmi, kteří chtějí přechod

k sekularismu, jenž je kompatibilnější s liberální a pluralistickou demokracií. Proevropský postoj AKP a naplňování demokratizační agendy sice ultranacionalisté vysvětlovali tím, že plnění kodaňských kritérií napomáhá islamistům v jejich politickém vzestupu a že jejich konečným cílem je islamizace. Do jisté míry je to pravda. Přijetí evropských kritérií přináší také zvýšení svobody slova a redukci vlivu armády. Příklon umírněných islamistů k demokratizaci a k proevropským reformám lze tedy vysvětlit jako snahu oslabit vliv armády a zabránit dalším vojenským intervencím a převratům. Především poslední intervence armády v roce 1997, kdy byla tehdejší vládnoucí islamistická *Strana blahobytu* pod obrovským tlakem nucena odstoupit, aniž by prosazovala islamistickou agendu, zanechal v konzervativních kruzích společnosti mnoho hořkosti, a proto se obrátili k Evropské unii a jejím institucím, aby jim zajistily spravedlivé podmínky politického boje.

O uskutečnění „skryté agendy“ se ovšem představitelé současné vládní strany zatím nepokusili. Předseda strany Recep Tayyip Erdoğan se oficiálně vzdal islamistické agendy. Představitelé AKP opakovaně zdůrazňují, že se jen snaží podpořit ekonomický rozvoj a mezinárodní orientaci země tak, aby se z Turecka nestal „národ na periferii“, a že zásadní reformy jsou pro Turecko nezbytné.

Skryté úmysly islamistů samozřejmě nemůžeme zjistit. Čas od času zazní z úst premiéra Erdoğana některé kontroverzní výroky. V minulosti to byly protižidovské poznámky, v nedávné době jeho hodnocení francouzských nepokojů jako důsledek zavedení zákazu nošení šátků na státních univerzitách, ačkoli toto prohlášení později dementoval. Ani u těchto výroků si ovšem nemůžeme být jisti, jestli se tak projevuje Erdoğanův „skrytý islamismus“, nebo jde spíše o snahu naklonit si ortodoxnější věřící. Ministr zahraničí Gül opakovaně zdůraznil, že „fixní realismus“ není v mezinárodní politice možný. „Měli bychom vzít v úvahu ideje, normy a hodnoty jako významný faktor mezinárodní politiky.“<sup>5)</sup> Podobný přístup sleduje vláda i v politice domácí. Přestože uznává nutnost modernizace, demokratizace, europeizace a nevyhnutelnost globalizace, zdá se, že občas jakoby mimochodem utrousí poznámku, kterou její konzervativní voliči „chtějí slyšet“, protože odpovídá jejich hodnotám a názorům. Otázkou ovšem je, zda to bude stačit. Erdoğanova politika je totiž

dosti vzdálená představám konzervativnější části jeho volební základny.

**„Čistý štít“ sám o sobě úspěch nezaručí**

Závěrem lze říci, že demokratizační opatření AKP k islamizaci Turecka pravděpodobně nepovedou. Demokratizační proces ovšem může narušit jednak eskalace terorismu PKK, stejně jako speciální jednotky formované mimo stát, na které již upozorňovalo mnoho intelektuálů. Islámský učenc F. Gülen odhaduje jejich počet na 50 000 až 100 000. Tyto jednotky občas provokují nepokoje v ulicích a příliš se proti nim zasahuje. Podle Gülena by to mohlo znamenat, že vláda nemá plnou kontrolu nad rozvědkou.<sup>6)</sup> Nutnost posílit kontrolu ministerstva vnitra nad rozvědkou zmiňuje mimochodem i hodnotící zpráva Evropské komise. Strana bude muset také šikovně kormidlovat mezi požadavky EU a tlakem nacionalistických a radikálně islamistických kruhů.

Za úspěchem AKP stálo především znechucení předchozími stranami a její nezkorumpovanost. Důležité tedy bude udržet si „čistý štít“. Především ale bude záležet na tom, zda vládní strana dokáže uspokojit materiální potřeby obyvatel, což se jeví jako největší problém. Ekonomický a politický vývoj byl totiž v Turecku vždy úzce propojen. Pokud tedy bude ekonomický vývoj negativní, nelze posílení radikálů v Turecku v žádném případě vyloučit.

**Marcela Cupalová** (1981) je interní doktorkou na Fakultě mezinárodních vztahů VŠE Praha, obor politologie.

Marcelacu@seznam.cz

<sup>1)</sup> Viz např. Heper, M.: The Justice and development Party: Towards a Reconciliation of Islam and Democracy in Turkey?, 16. března 2003, The Annual Georges A. Keller Lecture, Tel Aviv University.

<sup>2)</sup> Erdogan Attends Clinton Global Initiative Panel Discussion In New York, 16. 9. 2005, www.turkishpress.com/news.asp?id=70761

<sup>3)</sup> The Turkish Problem – and Hope, Michael Radu, 12. 12. 2002, Foreign Policy Research Institute www.fpri.org/enotes/balkansturkey. 2002 1212.radu.turkishproblemhope.html

<sup>4)</sup> Viz např. hlavní představitel CHP, prof. Sultan Tepe, The Turkish Case: A „Pro-Islamic Party in Power“, Udy Barsalou, www.usip.org/pubs/specialreports/sr144.html

<sup>5)</sup> Gül Delivers, A Speech At 1<sup>st</sup> World International Studies Conference, 26. 8. 2005, www.turkishpress.com/news.asp?id=67298

<sup>6)</sup> Huseyin Gulerce, Gulen's Warnings, 2. 11. 2005 www.zaman.com/?bl=columists&alt=&trh=20051102&hn=25850

# Afghánistán od pádu Tálibánu

**V roce 2001 bylo v Afghánistánu poraženo hnutí Tálibán. Následující příspěvek se snaží odpovědět na otázku, jaký je od té doby politický, a zejména ekonomický vývoj v zemi. Jakým problémům musí tamní vláda čelit a co můžeme očekávat v nejbližší budoucnosti. Nejdříve ovšem zemi krátce charakterizujeme.**

LIBOR ŽÍDEK

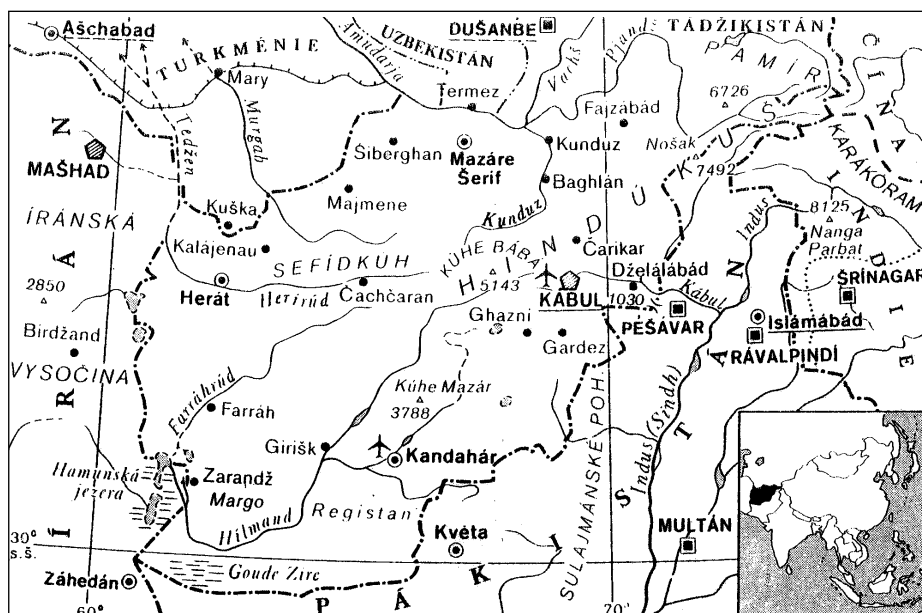
**Základní údaje**

Rozloha Afghánistánu dosahuje přibližně 647 500 km<sup>2</sup> (Česká republika 78 600 km<sup>2</sup>). Většina území je hornatá s nížinami na severu a jihozápadě. Obdělávaná půda tvoří asi 12 procent území.<sup>1)</sup>

Populace v zemi dosahuje podle posledních odhadů téměř 30 milionů osob (2005). Obyvatelstvo je velmi mladé – téměř 45 procent tvoří děti do 14 let. Více než 65 let naproti tomu v současnosti dosáhlo jen asi 2,4 procenta populace. Střední věk je 17,5 roku. Očekávaná délka života v zemi dosahuje pouhých 43 let. Zde se projevují zejména předchozí konflikty a slabá úroveň zdravotnictví, která je spojena s vysokou dětskou úmrtností – pět let se nedožije čtvrtina dětí (UNDP, 2005). I z tohoto důvodu na jednu ženu v průměru připadá 6,75 dítěte a meziroč-

ní přírůstek obyvatel dosahuje 4,8 procenta. Počet obyvatel zvyšují i uprchlíci, kteří se po válce vrací ze zahraničí. Z odhadovaného počtu 4 milionů uprchlíků v roce 2001 se jich již 2,3 milionu vrátilo zpět do země. Složení populace je značně různorodé – největší skupiny tvoří Paštúnové 42 procenta, Tádžikové 27 procent a Uzbekové 9 procent. Osmdesát procent obyvatel se hlásí k sunitské verzi islámu a devatenáct procent k šiítské.

Historie Afghánistánu se začala psát rokem 1747, kdy Ahmad šah Durání sjednotil paštúnské kmeny. Země se ovšem následně stala britskou kolonií a tou zůstala až do získání nezávislosti v roce 1919. Afghánistán byl od roku 1929 do roku 1973 královstvím (v čele stál šáh). V období let 1973–1978 byla státním zřízením republika, která byla svržena komunisty. Ti nastolili prosovět-



**Afghánistán**

0 300 km



ský režim. Jejich pozice byla ale nejistá a Sovětský svaz proto v roce 1979 vyslal vojska (85 000) na podporu spráteného režimu.<sup>2)</sup> Ani sovětská vojska nebyla schopna vnútit zemi komunistický model – proti nim se postavila ozbrojená opozice mudžahedínů, operující nejdříve z Pákistánu a následně i z území samotného Afghánistánu. Ani po deseti letech, kdy se Sovětům nepodařilo získat nad zemí kontrolu, a to i díky široké mezinárodní podpoře, jíž se mudžahedínům dostávalo, zejména od Spojených států a Íránu.

Sovětská vojska v roce 1989 odešla a v zemi naplno propukla občanská válka, která vedla k pádu komunistického režimu v roce 1992. Jednotlivé frakce spolu ovšem dále bojovaly a postupně získal navrch Tálibán, jenž vznikl jako radikální islámské hnutí v roce 1994, s cílem ukončit občanskou válku a anarchii v zemi. V roce 1996 obsadili tálibánci Kábul a do roku 1998 většinu země kromě území obsazeného Severní aliancí s velitelem Ahmadem šahem Masudem.<sup>3)</sup> Po teroristických útocích na Spojené státy v roce 2001 již v říjnu zaútočily spojené vojenské síly v čele s Američany na Tálibán pro ukrývání Usámy bin Ládina. Souběžně došlo ke spojení protitálibánských sil v Afghánistánu. Američané spolu s Brity tálibánské pozice nejdříve pouze bombardovali (zejména výcvikové tábory teroristů a vojenská zařízení) a následně vyslali speciální jednotky. Většinu pozemní války však vedly síly Severní aliance. Režim Tálibánu záhy padl.

### Politická situace

Po více než dvaceti letech konfliktů (1978–2001) je současná politická situace poměrně stabilní. Po pádu Tálibánu se na konci roku 2001 konala v Bonnu konference za účasti většiny protitálibánských sil. Na konferenci byl dohodnut následný postup politické rekonstrukce a stabilizace v zemi, kam byly také vyslány mírové sbory – Mezinárodní síly pro podporu bezpečnosti (International Security Assistance Force – ISAF). V polovině roku 2002 se v Afghánistánu sešla velká džirga (kmenové shromáždění), v níž zasedají zástupci kmenových náčelníků. Džirga jmenovala prezidentem pro období do řádných voleb Hamida Karzáiho. Na počátku roku 2004 byla potom přijata nová ústava a na konci téhož roku byl v řádných volbách zvolen regulérním prezidentem opět Karzái – dle afghánského politického systému jeho role v sobě zahrnuje i úlohu premiéra.

V minulém roce se v zemi skutečně několikrát odložené všeobecné parlamentní volby,<sup>4)</sup> jejichž průběh byl poměrně klidný, a i proto jsou hodnoceny pozitivně. Afghánský parlament sestává ze dvou částí – přímo volené dolní komory (Wolesi Jirga) a nepřímo volené a jmenované horní komory (Mushrano Jirga). Nově zvolený parlament začal vykovávat svou práci na konci prosince 2005. Politické síly v parlamentu ovšem zůstávají rozdrobeny podle regionálních a etnických hledisek. V parlamentu navíc zasedá řada osob s problémovou minulostí, jde často o bývalé vojenské velitele mudžahedínů (The Economist, 7. 1. 2006). Dle některých odhadů má až 60 procent členů parlamentu vazby na mudžahedíny a mnozí jsou viněni z válečných zločinů a pošlapávání lidských práv (EIU ViewsWire, 2006). Na druhou stranu asi 25 procent dolní komory parlamentu tvoří ženy. Pro prezidenta může být v důsledku rozdrobenosti jednání s parlamentem v budoucnosti značně problematické. Parlament má podle ústavy významné pravomoci a Karzái ho nemůže rozpustit. Sněmovna například musí potvrdit členy vlády a některé další vyšší úředníky.

Politická situace je i přes úspěšné volby nestabilní, k čemuž přispívají i násilné útoky elementů napojených na hnutí Tálibán. K útokům dochází i přes nasazení domácích<sup>5)</sup> a zahraničních vojáků. Zahraniční vojenské síly tvoří zejména americké jednotky, ale své vojáky mají v ISAF také další země NATO.<sup>6)</sup> Síly ISAF od roku 2001 trvale zvyšují svou roli v zemi, a to zejména na severu a západě země. V zimě 2006 bylo rozhodnuto o dalším

rozšíření kontingentu a nové síly by poprvé měly být rozmístěny i v méně bezpečných jižních oblastech (The Economist, 4. 2. 2006).

Napjaté domácí situaci odpovídá i významné omezení svobody slova a nezávislosti médií, a to i přes poměrně demokratický průběh voleb. Podle Celosvětového indexu novinářské svobody (Worldwide Press Freedom Index), vydávaného organizací Novináři bez hranic, se Afghánistán v roce 2005 umístil až na 125. místě (Reportéři bez hranic, 2006).

Z mezinárodněpolitického hlediska jsou hlavním problémem vztahy s Pákistánem, protože právě z této země na afghánské území pronikají síly, jež provádějí teroristické útoky. Na druhé straně ekonomické vazby mezi zeměmi se zlepšují a pákistánská vláda například nedávno schválila prodej elektrické energie do Afghánistánu.

### Ekonomická situace

V zemi se po skončené válce podařilo nastartovat poměrně silný hospodářský růst, jak je vidět v tabulce. V roce 2005 byla za hlavní příčinu považována zejména mimořádně dobrá úroda, a to zejména z toho důvodu, že zemědělství stále tvoří nejvýznamnější část HDP. Struktura afghánské ekonomiky odpovídá struktuře ekonomiky na nízkém stupni rozvoje. Ve fiskálním roce 2004/5 bylo 37 procent HDP vytvářeno v zemědělství, 25 procent v průmyslu a 38 procent ve službách (EIU ViewsWire, 2006). Pracovní síla je ještě mnohem více situována do zemědělství – 80 procent, 10 procent do průmyslu a 10 procent do služeb (odhad CIA, 2004).

### Základní hospodářské výsledky

	2001	2002	2003	2004	2005*
HDP (USD mil.; mimo produkci opia)	2463	4084	4585	5971	7130
Růst HDP (%)	–	28,6	15,7	8	13,6
Index spotřebitelských cen (Kábul, %)	–	5	23,9	14,3	11,2
Export zboží (USD mil.; včetně reexportu)	708,9	1290,60	1893,90	1656,10	1892,70
Import zboží (USD mil.)	1645,00	2508,20	3785,90	3866,90	4560,00
Bilance běžného účtu (USD mil.; bez pomoci)	n/a	–1363,70	–2334,70	–2687,50	–3196,10
Zahraniční devizové rezervy (USD mil.)	n/a	426,1	815,9	1261,30	1691,40
Směnný kurz (průměr) Af: USD	54,4	44,8	49	47,7	n/a

\* 2005 prognóza

Zdroj: EIU ViewsWire: www.viewswire.com, 15. 3. 2006

Vzestupu hrubého domácího produktu odpovídá i růst HDP na osobu, který je zachycen v následujícím grafu. K růstu ovšem dochází z velmi nízké počáteční úrovně, a ekonomická úroveň proto zůstává stále nízká – kolem 300 dolarů na hlavu (ČR cca 10 000 dolarů).<sup>7)</sup> Pod hranicí chudoby žije přibližně 53 procenta celkové populace (2003), a dokonce tři čtvrtiny obyvatel na vesnici. Jen 36 procent obyvatel je gramotných (51 procento mužů a 21 procento žen). A přístup k pitné vodě má zhruba 13 procent obyvatel (EIU ViewsWire, 2006). V Kábulu je elektrický proud spuštěn jen na 4 hodiny každý druhý den a stálé napojení nebude minimálně do roku 2008 (The Economist, 4. 2. 2006). K dokreslení situace můžeme dodat, že v roce 2003 byly v zemi asi tři čtvrtiny nezaplněných cest.

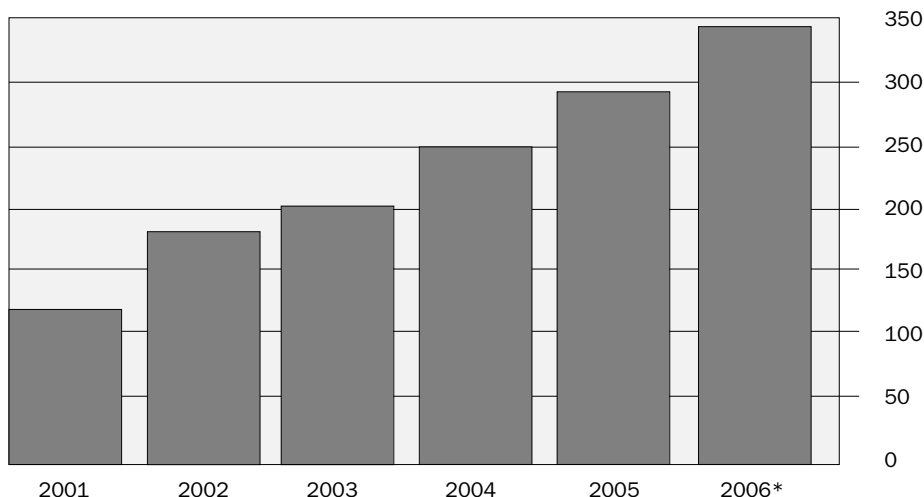
Jaké jsou další makroekonomické ukazatele? Vzestup cen zůstává poměrně mírný, což je i důsledkem měnové reformy v roce 2002. Od ní se podařilo i stabilizovat afghánskou měnu kolem 50 afghání za dolar. V předchozím období se tržní cena výrazně vzdalovala od oficiálního směnného kurzu. Nezaměstnanost se podle některých odhadů pohybuje až kolem 40 procent.

## Zahraněční pomoc

Velmi významnou roli v afghánské ekonomice hraje zahraniční pomoc. V roce 2002 například tvořila pomoc ze zahraničí 37 procent HDP. Domácí příjmy rozpočtu kryly jen 17,2 procenta, zbytek tvořily zahraniční granty (83,8 procenta). A rozpočet byl mírně přebytkový – 0,5 procenta HDP. Pomoc proto v praxi znamená, že veřejné finance jsou velmi závislé na přílivu prostředků ze zahraničí. Souběžně navíc dochází k intenzivnímu růstu vládních výdajů – ty se jen mezi lety 2002–2003 a 2004–2005 zdvojnásobily. Přestože došlo ještě k většímu nárůstu vládních příjmů, deficit se v absolutních číslech prohloubil. I pro fiskální rok 2005–2006 je z domácích zdrojů kryto jen asi 40 procent rozpočtu. Tato část tvoří jen 5,6 procenta HDP – jeden z nejnižších poměrů na světě (EIU ViewsWire, 2006), a vládní příjmy proto nepokrývají ani běžné vládní výdaje, natož investice.

Objem zahraniční pomoci je obrovský. Pokud však provedeme srovnání s dalšími zeměmi v období po válečných konfliktech, pak bude celý obrázek odlišný. Rozvojový program OSN (2005) srovnává poválečnou pomoc na osobu v dolarech, jež v případě Afghánistánu dosáhla asi 40 dolarů, což je jen šestina toho, co v průměru připadlo na obyvatele Bosny a Hercegoviny (245 dolarů).

## Vývoj afghánského HDP na osobu v dolarech



\* 2006 prognóza

Zdroj: The Economist, 4. 2. 2006

Zahraněční pomoc neproudí jen vládě. Obecně je rekonstrukce země prováděna pomocí dvou finančních toků. Jeden z nich jde přes stát. Dárci konkrétně směřují své prostředky do speciálního fondu, který je spravován spojenými silami UNDP, Světové banky a Asijské rozvojové banky. Prostředky jsou dále za striktních podmínek předány vládě. Druhá a mnohem větší část pomoci jde mimo vládu a projekty jsou implementovány přímo a nebo prostřednictvím agentur OSN a nevládních organizací. V zemi bylo použito minimálně 2000 takových projektů a většina – přes 80 procent – dárcovské pomoci během prvních dvou let rekonstrukce použila právě tuto cestu (EIU ViewsWire, 2006).

Z tabulky je patrný další významný problém afghánské ekonomiky – deficit běžného účtu platební bilance. Ten sice poklesl z 50,9 procenta HDP ve fiskálním roce 2003–2004 na 45 procent v roce 2004–2005, ale přesto zůstává obrovský.<sup>8)</sup> Je zřejmé, že deficit vzniká na straně importů (často spojených se zahraniční pomocí), které rostou značným tempem a velmi výrazně převyšují exporty. Většinu všech exportů tvoří dvě položky; koberce a sušené ovoce. Dováží se zejména stroje a zařízení, potřeby pro domácnost, ale i oděvy. Hlavními obchodními partnery jsou Indie, Pákistán a Spojené státy. Jednou z příčin relativně slabého růstu exportu je vzestup směnného kurzu, k čemuž dochází v důsledku zmíněného vysokého přílivu zahraniční pomoci. Na druhou stranu zahraniční pomoc je hlavním zdrojem financování deficitu běžného účtu. V poslední době ale došlo i ke zvýšení objemu půjček a zahraničních in-

vestic. Jiným problémem, který souvisí s problémem předchozím, je struktura HDP z pohledu výdajové metody, jež je velmi nevyvážená. Spotřeba domácností tvoří 97 procent HDP (ve většině zemí 60 procent), vládní spotřeba jen 9,1 procenta a investice přibližně 38,8 procenta – vše je pokryto právě schodkem obchodní bilance (EIU ViewsWire, 2006).

## Problém korupce a produkce opia

Problémem země je i přetrvávající korupce. Dle Indexu vnímání korupce Transparency International se Afghánistán umístil v roce 2005 na 117. místě ze 158 uváděných zemí (Transparency International, 2005). Jednou z příčin jsou i nízké platy úředníků, kteří dostávají kolem 50 dolarů měsíčně, a nájmy v Kábulu dosahují v současnosti několik set dolarů (The Economist, 4. 2. 2006).

Zásadním mezinárodně politicko-ekonomickým problémem je afghánská produkce opia: 80 až 90 procent spotřeby heroínu v Evropě pochází právě z Afghánistánu. Obchod s drogami tvoří asi 40 procent afghánského HDP – 2,7 mld. USD (The Economist, 4. 2. 2006).<sup>9)</sup> Většina z této částky šla do kapes překupníků – farmáři získali dle odhadů jen asi 560 milionů. Přesto jsou zisky pro farmáře mnohem vyšší než z pěstování jiných plodin – u obilí by byl například zisk z hektaru asi 550 dolarů, což je o něco více než deset procent zisku z máku (5400 dolarů). UNODC vydal v listopadu 2005 zprávu o pěstování opia v Afghánistánu (UNODC, 2006). Zpráva zmiňuje i určitý dílčí pokrok v boji s potíráním pěstování máku, což je v souladu se „svatou válkou“ proti drogám, kterou

vyhlásil Karzái. Zpráva dále odhaduje, že v roce 2005 došlo k jednadvacetiprocentnímu poklesu území, kde se pěstuje mák. Tento pokles byl ovšem vyvážen dvaadvacetiprocentním růstem výnosů a celkově tak došlo jen k malému poklesu produkce o 2,4 procenta na 4100 tun.

Situace se postupně zlepšuje i v řadě dalších oblastí, a to jak na makro-, tak na mikroúrovni. Například export v loňském roce vzrostl o 40 procent na 500 milionů dolarů (The Economist, 4. 2. 2006) a také devizové rezervy trvale rostou. Již v roce 2001 vláda přijala program „Zpět do školy“. Na základě programu se podařilo již do roku 2003 zvýšit počet dětí v základních školách o 1,5 milionu na více než 4 miliony. Navíc byl přijat i ambiciózní program základního zdravotnictví s cílem rozšířit služby v celé zemi. Kritická pro tyto i další programy je zmíněná pomoc ze zahraničí, neboť pomoc financuje více než 90 procent sociálních výdajů rozpočtu (UNDP, 2005).

Důkazem lepší situace se situace na mikroúrovni může být i například návrat firmy Coca-Cola, která v prosinci 2005 oznámila otevření továrny v Kábulu. Navrátila se tak do země po patnácti letech. Jedná se o největší průmyslovou investici v zemi od pádu Tálibánu. Vzhledem k situaci v zemi si však firma musí ve svém závodu vybudovat vlastní studnu, čistící systém i generátor.

Největší úspěch zaznamenal telekomunikační sektor. V roce 2002 měla země jen jeden telefon na 1000 obyvatel. Telefonní služby se zlepšily s udělením licence čtyřem mobilním operátorům v roce 2005. Dnes již přibližně každý třetí Afghánec z deseti vlastní mobilní telefon. Mobilní operátoři pokrývají i vzdálené oblasti, a mobilní telefony dokonce užívají farmáři, kteří si zjišťují ceny předtím, než ženou stáda na trh. Pokrytí země pevnými linkami však zůstává velmi omezeno.

### Vyhlídky

Na konci ledna 2006 se v Londýně konala konference o budoucnosti Afghánistánu, která stanovila cíle do roku 2010, a to v řadě různých oblastí včetně bezpečnosti, veřejné administrativy, práva, infrastruktury, vzdělání nebo sociální sféry. Mezi cíli je například dosažení 65 procent elektrifikace pro městské domácnosti a 25 procent pro venkovské oblasti. Do roku 2010 by mělo být 40 procent vesnic zpřístupněných po silnici a 22 procenta domácností by mělo mít možnost použít finanční služby. I pokud budou tyto ambi-

ciózní cíle dosaženy, je jasné, že Afghánistán zůstane extrémně chudou zemí a velká část příjmů vlády bude stále proudit ze zahraničí – vládní příjmy by měly ve fiskálním roce 2010–2011 pokrývat asi 58 procent výdajů (EIU ViewsWire, 2006). Součástí londýnské konference byly i přísliby další pomoci. Velký nárůst pomoci přislíbil zejména prezident Bush (1,1 mld. dolarů) a také Velká Británie, která slíbila dalších 500 milionů liber pro následující tři roky. Vedle toho se i další vlády – například dánská a japonská – zavázaly ke zvýšení pomoci. Všechny tyto kroky však pouze navazují na pomoc přislíbenou na berlínské konferenci v březnu 2004. V Berlíně byla dohodnuta pomoc v rozsahu 8,9 miliardy dolarů pro období let 2004–2009. A zavázalo se ji poskytnout více než 60 zemí a mezinárodních finančních institucí.

V souvislosti s pomocí můžeme v obecné rovině sledovat zejména tlak na zvýšení podílu finančního toku jdoucího přes vládu. Afghánská vláda argumentuje tím, že toky jdoucí mimo ni mohou mít vysoké transakční náklady, existují u nich komunikační problémy (takže vláda neví, na co jsou prostředky užity), toky přes nevládní organizace se obtížně předvídájí, jejich směřování nemusí být vládní prioritou a následný provoz vybudovaných zařízení může být nákladný a zatěžovat rozpočet. Anwar-ul-Haq Ahadi (ministr financí) prohlašuje, že alespoň dvě třetiny pomoci by měly procházet přes státní rozpočet. Kritici naopak upozorňují na omezené absorpční schopnosti vlády, korupci a neefektivitu. Světová banka však změnu směřování podporuje s tím, že by vláda neměla být loutkou v rukou dárcovských agentur, ale autonomním subjektem.

V makroekonomické oblasti můžeme očekávat trvalý růst ekonomiky s inflací kolem 10 procent. Centrální banka by měla v následujících letech provést další reformu a stáhnout se ze zasahování do komerčního bankovníctví. Cílem je také zlepšení infrastruktury a institucionálního prostředí – zejména bankrotového a obchodního práva (EIU ViewsWire, 2006). Zlepšení exportní pozice by mělo napomoci zvýšení vývozu nerostů, které je však reálné až v delším časovém horizontu.

Politická situace je i přes poměrně klidné volby velmi křehká s občasnými teroristickými útoky ze strany bývalého Tálibánu. Zajištění vnitřní bezpečnosti tak pro vládu zůstává základním úkolem. Mezinárodní společenství si uvědomuje

křehkost afghánské situace a je ochotno vládu významným způsobem podporovat. Doufejme, že lepší se ekonomická situace přispěje i k politické stabilizaci této dlouhou dobu sužované země.

Duben 2006

**Libor Židek** (1972) vyučuje na Ekonomicko-správní fakultě Masarykovy univerzity v Brně.

zidek@seznam.cz

### Literatura

BEDEKR.CZ: [www.bedeckr.cz/staty/Asie/Afghanistan/](http://www.bedeckr.cz/staty/Asie/Afghanistan/)

EIU ViewsWire: [www.viewswire.com](http://www.viewswire.com), 15. 3. 2006.

HUDEMA, M.: Prezidentské volby v Afghánistánu, Mezinárodní politika, 2005, číslo 3.

IMF Survey: Afghanistan's economy grows, but so does poppy production, číslo 4, 7. 3. 2005.

MAREK, J.: Afghánistán, Libri, Praha, 2003, ISBN 80-7277-128-0.

PLECHANOVÁ, B., FIDLER, J.: Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941–1995, ISE, Praha, 1997, ISBN 80-85241-79-X.

Reportéři bez hranic – [www.rsf.org](http://www.rsf.org) (14. 3. 2006).

The Economist: A glas half full, 17. 9. 2005.

The Economist: A place for warlords to meet, 7. 1. 2006.

The Economist: Heading south, 4. 2. 2006.

The Economist: Putting steel into Karzai, 24. 9. 2005.

The world factbook: <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/af.html> (20. 3. 2006).

Transparency International: Corruption Perceptions Index 2005 [www.transparency.org/surveys/](http://www.transparency.org/surveys/) (2. 2. 2006).

United Nations Development Programme (UNDP): Human Development Report 2005, New York, 2005, ISBN 0-19-530511-6.

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC): Afghanistan Opium Survey 2005, [www.unodc.org/](http://www.unodc.org/) (20. 3. 2006).

<sup>1)</sup> Statistické údaje pocházejí (pokud není uvedeno jinak) z databáze The World Factbook. Na tomto místě je třeba v obecné rovině podotknout, že statistické zdroje popisující situaci v Afghánistánu jsou značně problematické a často si vzájemně odporují. Nicméně autor se snažil vybrat ty nejvěrohodnější.

<sup>2)</sup> Plechanová a Fidler (1997) píší, že vstup byl také vyvolán změnou politického systému v Íránu a souběžnou obavou z šíření islámského radikalismu do přilehlých sovětských republik.

<sup>3)</sup> Masud byl zabit těsně před teroristickými útoky v USA při teroristickém útoku zosnovaném bin Ládinem.

<sup>4)</sup> Hudema (2005) uvádí, že původně se volby měly dle dohody z Bonnu uskutečnit do poloviny roku 2004. Hlavní příčinou odkladů byly nedostatečné údaje o afghánské populaci.

<sup>5)</sup> Výdaje na obranu tvoří asi 2,6 % afghánského HDP (2004). A mladí muži jsou odváděni do armády na čtyři roky (2005).

<sup>6)</sup> V některých obdobích v zemi působí i české speciální jednotky.

<sup>7)</sup> Dle parity kupní síly je HDP na osobu výrazně vyšší – asi 800 dolarů (ČR cca 18 500 dolarů).

<sup>8)</sup> Ekonomové považují za rizikovou hranici deficit větší než 5 % HDP.

<sup>9)</sup> Celé vládní příjmy tvořily v minulém roce jen 260 milionů dolarů.

# Perspektivy evropské daně

**Projednávaní evropské rozpočtové perspektivy na léta 2007–13 v posledních několika měsících obrátilo pozornost médií a následně i informované veřejnosti k záležitostem financování Evropské unie. Bohužel většina debaty byla vedena v duchu, kolik Česká republika „vydělá“, až v druhé řadě zazněly informace o složitosti vyjednávání mezi jednotlivými aktéry, případně o výdajových prioritách a jejich reformě (např. CAP). Přes všechn informační boom se ale jako by zapomnělo, že k pokrytí výdajů je nutné získat odpovídající příjmy. Tento úhel problematiky byl dle našeho názoru v českém prostředí poněkud zanedbán.**

ROBERT ZBÍRAL,  
GAUDENZ ASSENZA

## Nedostatky současného systému zdrojů

Evropská unie má v současné době čtyři hlavní zdroje příjmů: zemědělské dávky, cla, procento z jednotného základu DPH a příspěvky členských států závislé na výši jejich hrubého národního produktu (tzv. čtvrtý zdroj). Není naším cílem podrobně faktograficky analyzovat jednotlivé zdroje,<sup>1)</sup> proto další výklad rozebírá pouze sporné body systému příjmů jako celku.

Čl. 269 Smlouvy o Evropském společenství (SES) mimo jiné říká, že „rozpočet je financován plně z vlastních zdrojů“.<sup>2)</sup> Toto právní ustanovení není ovšem dodržováno, neboť za skutečné vlastní zdroje Evropské unie lze považovat pouze první dva z výše zmíněných, které ovšem v roce 2005 činily pouze 11,6 procenta příjmů, zatímco čtvrtý zdroj, který je přímým příspěvkem jednotlivých států do rozpočtu, obsáhl 73 procenta příjmů.<sup>3)</sup> Nezávislost Unie na členských státech z finančního hlediska je přitom jedním z základních prvků nadnárodního paradigmatu a odlišuje ji od běžných mezinárodních organizací.

Systém příjmů je velmi neprůhledný a složitý, chybí jakákoli transparentnost vůči občanům EU. To má částečně svou výhodu, neboť slovy Jeana Baptista Colberta: „Vymáhat daně znamená škubat husu tak, abychom získali co nejvíce peří s co nejmenším syčením.“ Z tohoto pohledu je situace „ideální“, neboť průměrný občan Evropské unie si opravdu neuvědomuje, kolik platí do pokladny Unie a její příjmy se veřejnosti přímo nedotýkají.

Protiváhou je samozřejmě všeobecně nízká kontrolovatelnost financí EU ze strany veřejnosti, což jde proti duchu premis moderního demokratického vládnutí. Občanů se týká i další námitka. Čl. 12 SES ukotvuje jednu ze základních zásad komunitárního právního řádu – princip nediskriminace na základě státní příslušnosti. Dominance čtvrtého zdroje ovšem vede k přesnému opaku, kdy občané se stejnými podmínkami (například plat, spotřeba) z rozdílných zemí se podílejí odlišnou měrou na financování Unie.

Možná nejviditelnějším nedostatkem současné struktury příjmů Unie založených na přímých příspěvcích je redukování finanční stránky integrace na logiku „má dáti – dal“ ze strany členských států, v eurospeaku je tento přístup nazýván *juste retour*. Každý stát může lehce uvést, kolik přispěl do rozpočtu Unie, a následně požadovat „spravedlivý návrat“ těchto prostředků na účely pro něj výhodné, nejčastěji samozřejmě na projekty/initiativy v jeho domácím prostředí. Unii proklamované zásady solidarity či hospodářské a sociální soudržnosti<sup>4)</sup> se vytrácejí a státy se soustředí pouze na vlastní prospěch. Právě uskutečněná jednání o novém rozpočtovém rámci to nejlépe potvrzují.<sup>5)</sup>

## Možná cesta z krize?

Podle našeho názoru je nejpřímějším prostředkem k nápravě situace v oblasti příjmů Unie zavedení evropské daně. Tu je možné definovat následujícím způsobem: „Daně, jejíž podoba bude určena příslušnými orgány Evropské unie, jež mají právo vymezit daňovou základnu a výši

sazeb, přičemž příjmy z nich plynoucí půjdou přímo do rozpočtu Unie.“<sup>6)</sup> Obecně si lze daň v zásadě představit v trojí podobě. Buď jako zcela samostatnou daň, kterou by vybíraly evropské orgány a která by byla přímo odváděna na její účty, nebo by daň byla vybírána na úrovni národní. Zde jsou dvě subvarianty – daň by mohla být samostatná či by pro Unii byla vyhrazena definovaná část nějaké národní daně. Druhá možnost, byť by splňovala předem danou definici, přináší méně autonomie pro EU, na druhou stranu je pravděpodobně snáze uveditelná do praxe než zcela samostatná evropská daň.

Bez ohledu na podobu daně lze vymezit kritéria, která by evropská daň v ideální situaci měla naplňovat:<sup>7)</sup>

**Dostatečnost.** Daň by měla pokrýt větší rozpočtu EU. Jestliže by v absolutních číslech rozpočet zůstal stejný (viz dále), musí evropská daň (případně daně) obsáhnout zhruba 1–1,5 procenta HDP EU, což při srovnání s průměrnou národní daňovou výtežností v EU kolem 40 procent HDP<sup>8)</sup> není zásadní problém.

**Stabilita.** Daň musí poskytovat stabilní zdroj příjmů. Jelikož EU by spoléhala jen na omezené spektrum daní (či jen daň jednu), nemůže být daň založena například na kolísavých cenách komodit či tzv. mizejících daních (daň ze znečištění).

**Viditelnost.** Jak již bylo shora argumentováno, jednou ze slabých stránek současného systému je jeho neprůhlednost vůči občanům. Nová daň by proto měla být transparentní, aby mohly zdaněné subjekty vykonávat tlak na EU ohledně rozumného utrácení jejich prostředků. Zvýší se i odpovědnost v integračním rámci.

**Nízké náklady na správu.** Náklady na výběr, správu, i systém donucovacích prostředků daně musí být v poměru k výnosům akceptovatelné, jinak taková daň nebude mít ekonomický smysl.

**Účelné rozvržení prostředků.** Smyslem každé daně by nemělo být jen získat peníze, ale ovlivnit postižené subjekty v jejich chování. Cílem je omezit činnost pro společnost nevýhodnou, podpořit opak.

**Horizontální spravedlnost.** Všichni plátcí daně ve všech členských státech se stejnou pozicí musí být daní postiženi stejně, jinak přetrvává diskriminace na základě státní příslušnosti.

**Vertikální spravedlnost.** Evropská daň by měla být navázána na aktivity spojené s Evropskou unií, aby ti, co nejvíce těží z integračního procesu, byli zdaněni nejvíce. Doporučitelná je i jistá míra progresivity, což je koncept v Evropě široce přijímaný.

## Zhodnocení jednotlivých konkrétních návrhů evropské daně podle diskutovaných kritérií

Navrhovaná daň	Dostatečnost	Stabilita	Viditelnost	Nízké náklady na správu	Účelné rozvržení prostředků	Horizontální spravedlivost	Vertikální spravedlivost	Srovnatelnost příspěvků	Podoba daně*
Modulovaná DPH	+++	+++	+++	+++	++	+++	++	++	3
Daň z příjmu právnických osob	++	+	++	++	+++	+++	++	++	1, 3
Zdanění energií	+++	+++	++	+++	+++	+++	++	++	2, 3
Spotřební daň na alkohol či tabák	++	+++	++	++	++	+++	+	+	2, 3
Výnosy z ražebného eura (není daní)	+	++	+	+++	+++	+++	++	++	1
Daň z přenosu informací	+	++	++	++	+	+++	+++	+++	2, 3
Daň z příjmu fyzických osob	+++	+++	+++	+	++	+++	++	+++	3
Daň z finančních transakcí	+	+	+	++	+	++	+++	++	1
Daň z letecké dopravy	+	+	++	+++	+++	+++	+++	+++	1

+ Kritérium není splněno. Velké množství obtíží.

+++ Kritérium ve většině naplněno. Omezené množství obtíží.

++ Kritérium částečně splněno. Některé závažné problémy.

\* 1: samostatná evropská, 2: samostatná na národní úrovni, 3: část daně na národní úrovni

Zdroj: Cattoir, c.d., s. 42, autoři.

**Srovnatelnost příspěvků.** Ačkoli jsme systém *juste retour* oprávněně kritizovali, je v současné Evropské unii hluboce zakořeněný. Proto je realistické přiznat, že i evropská daň by neměla neproporciálně postihnout subjekty jen v jednom či několika málo členských státech.

Tabulka ohodnocuje dle výše uvedených kritérií možné kandidáty na evropskou daň.<sup>9)</sup> Podrobné rozebírání jednotlivých konkrétních návrhů přesahuje délku tohoto textu, ostatně se domníváme, že je to záležitost především technického rázu a důkladný rozbor lze konzultovat v literatuře.<sup>10)</sup>

### Realita, či utopie?

Na základě teoretických východisek lze tedy jednoznačně zavedení evropské daně doporučit. Nejedná se ale pouze o plané uvažování několika eurooptimistů, jehož možnost realizace v praxi je mizivá?

Vhodnou pomůckou k odpovědi na tuto otázku může být historická komparace se subjekty v podobném postavení, jako je

Evropská unie. Jednou z příčin neúspěchu konfederálního uspořádání USA byla právě nemožnost centra uvalovat své vlastní daně. Ústava z roku 1788 proto toto právo garantovala, Tocqueville to pokládal za nezbytnou součást úspěchu a dynamiky americké federace.<sup>11)</sup> Možná ještě bližším příkladem je německý Celní spolek (Zollverein). Ten po svém vzniku měl jen malý rozpočet pokrytý příjmy z cel, ale s postupným prohlubováním integrace jeho zastupitelský sbor schválil možnost federálních daní. Naopak Rakousko-Uhersko nikdy nemělo federální daně a bylo financováno přímými příspěvky od obou svých částí (v poměru 70:30 s většinovým podílem Rakouska), což způsobovalo množství problémů, neumožňovalo financování společných veřejných statků, a tak například mohlo být příčinou slabých výkonů na válečném poli.

Lze určitě položit námitku, zda je možné pokládat Unii ze státoprávního hlediska za federaci, či nikoli.<sup>12)</sup> Známý teoretik federalismu William Rikker označuje

za federaci „*politickou organizaci, kde aktivity vlády jsou rozděleny mezi místní a ústřední stupeň vlády takovým způsobem, kdy každý ze stupňů má určité činnosti, ve kterých činí konečné rozhodnutí.*“<sup>13)</sup> Tyto podmínky zcela jistě Evropská unie splňuje. Navíc v rozpočtové oblasti Unie připomíná federaci možná ještě více než z hlediska ústavního, o čemž svědčí třeba i stále častější používání teorie fiskálního federalismu pro popis struktury a funkcí rozpočtu EU.<sup>14)</sup>

Jak již bylo řečeno, právo Unie na vlastní zdroje je v SES již od počátku, přesto se reálné fungování vyvinulo odlišně. Snahy o zavedení skutečné evropské daně se ovšem periodicky opakovaly již od 70. let, především na půdě Evropského parlamentu. Ale až na začátku nového tisíciletí, spolu se završením měnové unie a nadcházejícím východním rozšířením, se evropská daň stala tématem vážné diskuse. V preambuli již citovaného Rozhodnutí Rady o vlastních zdrojích z roku 2000 Rada ministrů žádá



Komisi o zvážení změny systému vlastních zdrojů a případné vytvoření nových autonomních zdrojů.<sup>15)</sup> Během belgického předsednictví v druhé polovině roku 2001 její ministr financí Didier Reynders prosazoval myšlenku evropské daně, což podpořilo i Německo a předseda Komise Romano Prodi, proti vystupovala hlavně Velká Británie a Francie.<sup>16)</sup> Další příležitost k projednávání problematiky se naskytila během přípravy ústavních změn na Konventu. Mnoho účastníků navrhovalo ústavu obsahující právo Evropské unie vybírat vlastní daně.<sup>17)</sup> V pozdější fázi byl zřízen *Diskusní kruh o vlastních zdrojích*, kde někteří členové Konventu daň také propagovali.<sup>18)</sup> Výsledný návrh Smlouvy o ústavě ale nakonec žádné zmínky o evropské dani neobsahuje, znění textu je ovšem z hlediska postavení vlastních zdrojů o něco radikálnější než v současné podobě. Čl. I-54 odst. 1 a 2 doslovně uvádí:

(1) Unie si zajistí prostředky nezbytné pro dosažení svých cílů a pro úspěšné vedení svých politik.

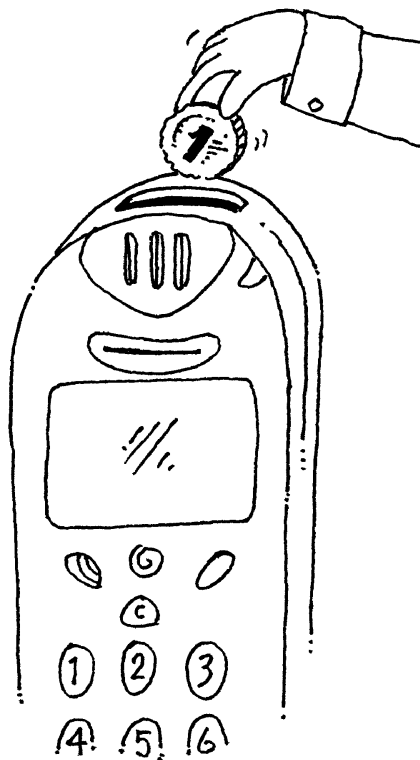
(2) Aniž jsou dotčeny jiné příjmy, je rozpočet Unie plně financován z vlastních zdrojů.

Neúspěch daně v Smlouvě o ústavě nezastavil pokračování snah o evropskou daň. Složitě jednání o nové rozpočtové perspektivě či obavy z „daňového dumpingu“ jistých nových členských států EU zajistily, že myšlenka nezapadla.<sup>19)</sup> Ostatně v době psaní tohoto článku navrhl poslanec Evropského parlamentu Allain Lamassoure zdanit evropskou přírůžkou SMS zprávy (1,5 eurocentu/položka) a emaily (0,00001 eurocentu/položka).<sup>20)</sup>

### Problematické aspekty zavedení daně

Je třeba přiznat, že ideální evropská daň není dosažitelná. Každý případný návrh čelí množství technických problémů, což nakonec vyplývá i z tabulky. Ty jsou však řešitelné pomocí příslušných protiopatření, jež jsou spíše odbornou záležitostí ekonomů či daňových specialistů.

Závažnější se jeví námitka, že podobná daň je při současném vývoji integrace krokem příliš radikálním. To by ale platilo pouze v případě, že množství takto vybraných peněz by bylo zcela nesouměřitelné s dnešním stavem, což ovšem není automatické. Evropská daň má měnit strukturu příjmů, nikoli jejich výši. Domníváme se, že současný objem rozpočtu odpovídá stavu integrace. Při splnění této podmínky je třeba podotknout, že daň je rozhodně méně federálně symbolickým prvkem než společná měna, která je dnes již realitou.



V neposlední řadě jsou i současné příjmy z cel druhem evropské daně, jen se jinak nazývají. Větším problémem může být skutečnost, že Evropský parlament, který by pravděpodobně především rozhodoval o způsobu utrácení získaných prostředků, by se podle některých názorů mohl chovat neodpovědně a poslanci se například mohli snažit o přesun prostředků pouze do svých států bez ohledu na zájmy ostatních. I to je ovšem podle našeho názoru obtížně představitelné, neboť Evropská unie má poměrně pevně definované výdaje a poslanci by naráželi na dohodnutý strop pro její rozpočet. Navíc zavedením daně by se jistě zvýšil i zájem občanů o kontrolu práce europoslanců a účelu utrácení prostředků získaných z daně.

Z právního hlediska je nicméně velmi složitě daň zavést. Dle čl. 269 SES jakákoli změna v této oblasti musí proběhnout skrz jednomyslné rozhodnutí v Radě na návrh Komise, konzultaci Parlamentu a následné schválení parlamenty všech členských států. To se při současném počtu členů a jisté kontroverznosti myšlenky zdá dosti obtížně dosažitelné. Nutno přiznat, že ani Smlouva o ústavě by v této oblasti nijak nepokročila.<sup>21)</sup>

Jako kritický se může jevit i vztah veřejnosti k návrhu daně. Jak poukázal v minulosti bývalý francouzský premiér Laurent Fabius: „*Nikdy jsme nezažili demonstraci požadující evropskou daň.*“<sup>22)</sup> Je nepochybné, že při případné komunikační kampani by akteři podporující evropskou daň byli v nesouměřitelné pozici

proti těm, kteří ji odmítají. Zatímco argumenty proti „nové dani“ jsou pro průměrného občana srozumitelné a jeho postoj předvídatelný,<sup>23)</sup> výhody evropské daně je možné pochopit jen po dlouhém studiu a závisí na vysvětlení mnoha složitých okolností.

### Zastoupení bez daňové povinnosti?

Poslední dvě překážky svým charakterem zdánlivě potvrzují tezi o idealismu myšlenky evropské daně, přes všechny předchozí logické argumenty o opaku. Politicky a politici by se ale měli pokusit prosadit i obtížné cíle, zvláště pokud lze jejich naplněním dosáhnout výsledku ospravedlnitelného právně, ekonomicky či normativně (u této položky samozřejmě pouze podle našeho názoru). Ostatně jak pádně tvrdí Agustín Menéndez,<sup>24)</sup> klasický požadavek vyjádřený v průběhu Americké revoluce – „*žádné daně bez zastoupení*“ – dostal v Evropské unii paradoxně podobu opačnou, občané Unie se těší (i přímému) zastoupení bez daňové povinnosti. S takovou situací by se neměl smířit žádný stoupenec demokratických zásad. ○

**Robert Zbiral** (1980) je asistentem na Právnické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci.

*zbiral@pfnw.upol.cz*

**Gaudenz Assenza** (1968) je docentem na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci a Friedrich Schiller Universität v Jeně.

*g.assenza@uni-jena.de*

<sup>1)</sup> Srv. za všechny König, Petr, a Lacina Lubor, 2004. *Rozpočet a politiky Evropské unie*. Praha: C. H. Beck, s. 51–70.

<sup>2)</sup> Viz také Rozhodnutí Rady o vlastních zdrojích 2000/597/ES, OJ L 253 ze 7. října 2000.

<sup>3)</sup> Evropská komise, 2005. *Souhrnný rozpočet Evropské unie pro rok 2005 – číselné údaje*. SEC(2005) 50, s. 24.

<sup>4)</sup> Čl. 2 SES.

<sup>5)</sup> Logika *juste retour* nemá opodstatnění ani ekonomicky, neboť nelze přesně určit, který stát jak na integraci vydělává a prodělává v obecné rovině mimo úzký rámec evropského rozpočtu. Více o *juste retour* např. Le Cacheux, Jacques, 2005. *European Budget: The poisonous budget rebate debate*. *Notre Europe Studies and Research no. 41*.

<sup>6)</sup> European Parliament, 2005. *Expertise study on own resources. Preliminary report by the Study Group for European Studies*, nestránkováno.

<sup>7)</sup> Založeno na Cattoir, Philippe, 2004. *Tax-based EU own resources: An assessment*. *Taxation papers No. 1/2004*, s. 7–13.

<sup>8)</sup> Údaj z European Commission, 2006. *Structures of the taxation systems in the European*

Union. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, s. 26.

<sup>9)</sup> Podrobné kvantitativní výpočty výhodnosti návrhů (byť v mírných obměnách u kritérií i variant daní) nabízí Cieślukowski, Maciej, 2005. A rational system of the own resources for the European Community. *The Poznań University of Economics Review*, r. 5, č. 2, s. 16–23.

<sup>10)</sup> Např. König a Lacina, c.d., s. 78–94; Cattoir, c.d., s. 13–40.

<sup>11)</sup> Srv. Tocqueville, Alexis, 2000. *Demokracie v Americe*. Praha: Academia, především kapitola osmá.

<sup>12)</sup> Většina autorů uniká problému vymezením Unie jako „sui generis polity“, což lze pokládat za stěžejí akceptovatelné.

<sup>13)</sup> Riker, William, 1975. Federalism. In: Fred I. Greenstein and Nelson Polsby (eds), *The Handbook of Political Science, Volume V: Government Institutions and Processes*. Reading (MA): Addison Wesley, s. 101.

<sup>14)</sup> Srv. např. Tabellini, Guido, 2003. Principles of Policymaking in the European Union: An Economic Perspective. *CESifo Economic Studies*, r. 49, č. 1, s. 75–102.

<sup>15)</sup> Komise reagovala na tuto výzvu zprávou, ve které zaujala k evropské dani pozitivní stanovisko. Srv. European Commission, 2004. Financing the European Union. Commission report on the operation of the own resources system. *COM(2004)505*, především s. 48–60.

<sup>16)</sup> Viz Crooks, Ed, 2001. Direct EU tax plan to face UK flak. *Financial Times*, 10. července 2001, s. 6.

<sup>17)</sup> Za všechny viz návrh ústavy připravený José Borellem, Diegem Garridou a Carlosem Carnerouo, CONV 329/02, o dani na s. 26.

<sup>18)</sup> Závěrečná zpráva Kruhu viz CONV 730/03.

<sup>19)</sup> Srv. např. Retmann, Andrew, 2006. Austria floats EU tax plan as MEPs reject budget. *EU Observer*, 18. ledna 2006.

<sup>20)</sup> *Europoslanci chtějí zdanit e-mail a SMS*. Dostupné na eu.ihned.cz/1-10086660-185425 10-H00000-d-97 (navštíveno 28. května 2006).

<sup>21)</sup> Viz čl. I-54 odst. 3.

<sup>22)</sup> Citováno v Breton, Nicolas-Jean, 2005. European Tax. IN: Maxime Lefbvre (ed), *What Kind of European Budget for 2013?* Paris: Ifri, s. 126.

<sup>23)</sup> Indikací klasického postoje veřejnosti vůči daním může být nedávný výzkum veřejného mínění, kde se 75 % obyvatel vyslovilo proti zvýšení DPH schváleného vládou. Viz Angus Reid, 2006. Germans Oppose Value Added Tax Hike. Dostupné na www.angus-reid.com/polls/index.cfm/fuseaction/viewItem/itemID/11710 (navštíveno 31. května 2006). Z neformálního hodnocení internetových diskusí ohledně zmiňovaného nedávného návrhu na evropskou daň ze SMS a emailů vyplývá nejen téměř 100% odsouzení takové daně, ale i přesun k nenávisti k EU jako projektu.

<sup>24)</sup> Menéndez, Agustín, 2000. Another View of the Democratic Deficit: No Taxation without Representation. In: Christian Joerges (ed), *What Kind of Constitution for What Kind of Polity?* Florence: European University Institute, s. 128–38.

# Věcné hodnocení minulosti převažuje

VÁCLAV HOUŽVIČKA

**Tematika sudetských Němců a jejich aktivit v České republice sice nadále budí v českém příhraničí pozornost, avšak srovnání postojů k téže otázce v letech 2003 a 2005 zřetelně naznačuje, že zájem lidí se podstatnou měrou snížil.<sup>1)</sup> V roce 2005 se o problematiku sudetských Němců zajímá jen asi každý čtvrtý obyvatel českého příhraničí, velmi se o ni zajímá dokonce jen každý dvacátý – což je poloviční podíl oproti roku 2003. Tak výrazný pokles zájmu má patrně kořeny ve výrazném zklidnění vzájemných vztahů ČR–SRN, které nastalo v důsledku dlouhodobého úsilí obou vlád uplatňovat klíčovou tezi česko-německé deklarace, že dvoustranné vztahy je třeba zaměřit do budoucnosti. V důsledku toho přestala média obou zemí zveřejňovat ultimativní požadavky české vlády (zrušení prezidentských dekretů), což zjevně iritovalo značnou část české společnosti.**

Lze rovněž dovozovat, že na ústupu významu sudetské problematiky má také podíl členství České republiky v Evropské unii, která ve vztazích mezi členskými státy klade důraz na kooperativní přístup a respektování stanovisek partnerů. Kladení ultimát, ať již jakkoli motivovaných, je nepřijatelné ve společenství, kde negociace tvoří základní instrument řešení konfliktních situací.<sup>2)</sup>

## Rozporuplné vnímání informací o sudetských Němcích

Informování sdělovacích prostředků o sudetských Němcích veřejnost v příhraničí vnímá poněkud rozporuplně, což se ostatně projevuje také u dalších otázek spojených s minulostí. Polovina lidí se domnívá, že informace jsou dostatečné a pravdivé (ovšem více než třetina lidí neví/neumí posoudit, zda je má považovat za pravdivé, či ne), na druhé straně si téměř polovina lidí myslí, že informace věci příliš dramatizují, a dvě pětiny lidí jsou názoru, že informace jsou neúplné. Pouze třetina tázaných souhlasila v roce 2005 s názorem, že média informují o problematice sudetských Němců objektivně.

Časové srovnání průzkumů v letech 2003 a 2005 ukazuje pokles souhlasu se všemi typy výroků o způsobu informování médií o sudetských Němcích. Pokles je ve všech případech doprovázen růstem odpovědí „nevím“. Tento trend lze hodnotit jako důsledek menší frekvence výskytu informací věnovaných sudetskému

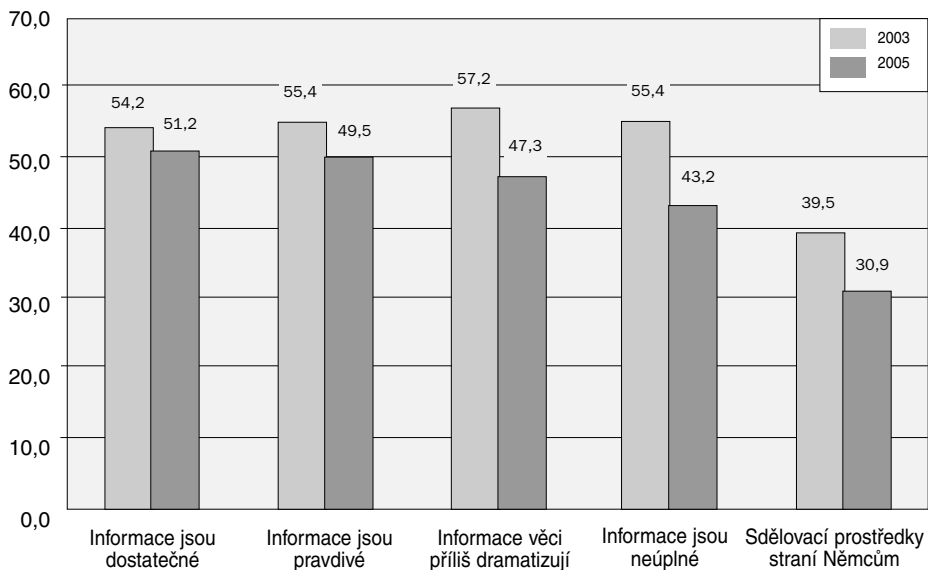
tématu ve srovnání s předchozím obdobím, v němž za kulminační bod sporu o prezidentské dekrety lze považovat volební rok 2002 a závěr předvstupního období, kdy byla hodnocena kompatibilita právního systému České republiky s právními normami Evropské unie. Nelze však vyloučit, že hodnocení tak komplexní otázky se ocitá mimo rámec možností běžně informovaného občana. Nicméně, v letech 2003/05 považovala polovina obyvatel českého příhraničí poskytnuté informace za dostačující. (Viz graf 1.)

Činnost Sudetoněmeckého krajanského sdružení (SL) vyvolává obavy třetiny veřejnosti v příhraničních okresech s Německem. Téměř polovina lidí má k činnosti tohoto sdružení indifferenční vztah a nevyvolává v nich ani obavy, ani naděje. Opakovaně vznášené požadavky SL, jež nenacházejí odezvu, se patrně postupně stávají vyprázdňovanou rétorikou, ustupující před každodenní sociální zkušeností kooperativních vztahů Čechů a Němců v příhraničí. Výsledky dalších výzkumů provedených na německé straně hranice však optimismus poněkud korigují.

Veřejnost v příhraničí nejčastěji zastává názor, že cílem činnosti sudetoněmeckých organizací je navrácení zabaveného majetku v České republice, což si myslí více než dvě třetiny dotazovaných. Dvě třetiny lidí se domnívají, že cílem snah sudetoněmeckých organizací je získání morálního zadostiučinění za odsun. Téměř tři pětiny zkoumané veřejnosti se dále kloní k názoru, že cílem je posílení politického vlivu

# VZTAHY A PROBLÉMY

**Graf č. 1** Hodnocení úrovně informování sdělovacích prostředků o sudetských Němcích (časové srovnání podílu souhlasných odpovědí)



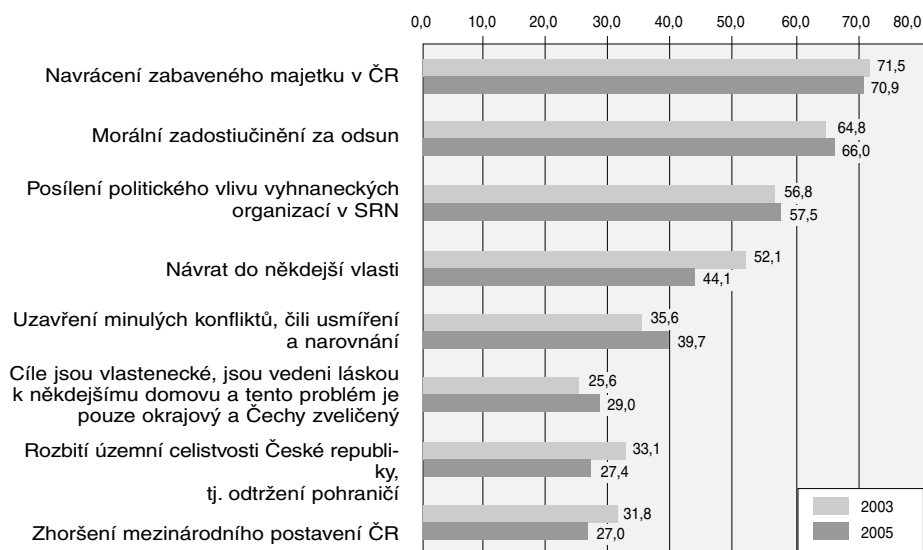
Zdroj: „Česko-německé vztahy po vstupu ČR do Evropské unie“. Factum Invenio/Sociologický ústav Akademie věd ČR. Praha/Ústí nad Labem 2003/2005.

vyhnaneckých organizací v SRN.<sup>3)</sup> Uvedené tři typy odpovědí byly v obou výzkumech zastoupeny nejpočetněji.

Srovnání s rokem 2003 ukazuje mírné zlepšení či spíše významovou neutralizaci vnímání cílů činnosti sudetoněmeckých organizací. Většina lidí se již nedomnívá, že cílem je návrat do někdejší vlasti, méně lidí také spatřuje cíle těchto organizací ve snaze o rozbití územní celistvosti České republiky či zhoršení me-

zinárodního postavení ČR ve vztahu k Evropské unii a NATO. Naopak mírně vzrostl podíl těch, kteří si myslí, že těmto organizacím jde o uzavření minulých konfliktů a jejich cíle jsou vlastenecké. Názorové posuny mezi lety 2003 a 2005 nejsou nijak dramatické, přesto však nelze ponechat bez povšimnutí dlouhodobý trend výrazného poklesu počtu lidí přesvědčených, že sudetští Němci usilují o návrat. Nabízí se srovnání s rokem 1995, kdy

**Graf č. 2** Názor na cíle sudetoněmeckých organizací ve vztahu k ČR (srovnání podílu souhlasných odpovědí)



Zdroj: „Česko-německé vztahy po vstupu ČR do Evropské unie“. Factum Invenio/Sociologický ústav Akademie věd ČR. Praha/Ústí nad Labem 2003/2005.

tuto variantu odpovědi sdílelo 55 procent tázaných.<sup>4)</sup> Posuzováno z hlediska standardního vnímání možnosti návratu jako zdroje ohrožení lze konstatovat zmírnění pocitu ohrožení obyvatel českého pohraničí. (Viz graf 2.)

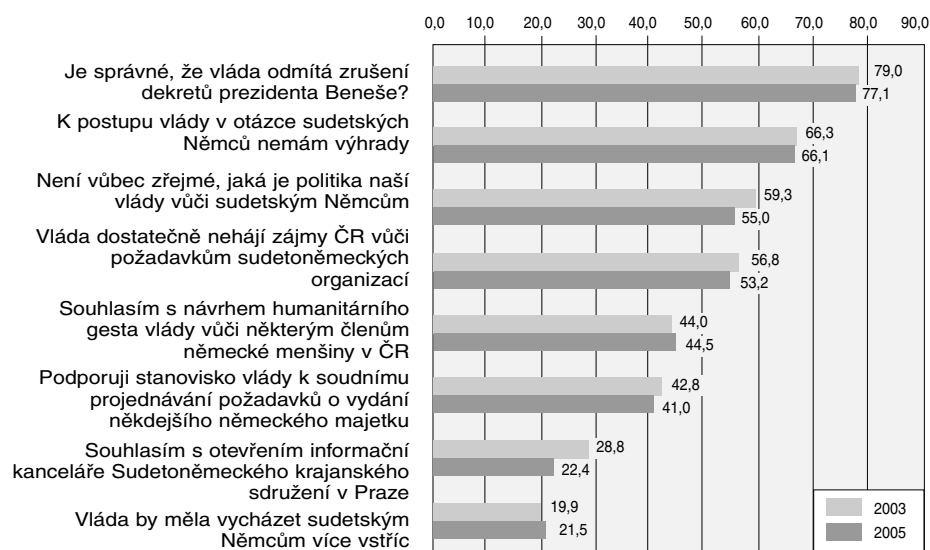
## Otázka vzájemného narovnání česko-německých vztahů

Tři čtvrtiny obyvatel pohraničí sdílejí v rozdílné intenzitě názor, že k vzájemnému narovnání v česko-německých vztazích již došlo, byť se nadále podstatná část veřejnosti (39 procent) domnívá, že pouze částečně. Toto zjištění lze považovat za zřejmý signál, že česko-německé vztahy se pod vlivem deklarace a společného členství v Evropské unii a NATO ubírají pozitivním směrem. Jakkoli nelze mluvit o nějakém všeobjímajícím pocitu smíření, trend pozitivního vnímání Německa je patrný. Klesá podíl těch, kteří jednoznačně tvrdí, že k narovnání zatím nedošlo (12 procent). Vzhledem k tomu, že ve vzájemných vztazích nebyly podniknuty žádné výraznější medializované iniciativy (kromě návrhu premiéra J. Paroubka z července 2005 na morální ocenění německých antifašistů, vyhlášeného až po skončení tohoto výzkumu),<sup>5)</sup> důvod posunu těchto názorů lze zřejmě spatřovat v procesu pozvolného sbližování obou stran v pohraničních oblastech.<sup>6)</sup>

Hlavní důvody, proč dosud nedošlo k narovnání v česko-německých vztazích (což si myslí pouze jedna čtvrtina respondentů), zůstávají tytéž jako v roce 2003 s tím, že došlo k několika dílčím změnám. Dále se utvrdila pozice faktorů konfliktní minulosti jako nejintenzivnějšího zdroje vzájemného neporozumění (95 procent) a požadavky sudetoněmeckých organizací (91 procento).

V příhraničí s Německem obecně převládá podpora postupu vlády v oblasti česko-německých vztahů. Nejvýraznější souhlas byl vysloven v souvislosti s odmítnutím zrušit dekrety prezidenta E. Beneše. Dvě třetiny občanů nemají vcelku výhrady k postupu vlády v otázce sudetských Němců. Současně se však více než polovina veřejnosti příliš neorientuje v přístupu vlády a státních orgánů a kloní se k názoru, že není vůbec zřejmé, jaká je politika naší vlády vůči sudetským Němcům, a že vláda dostatečně nehájí zájmy České republiky vůči požadavkům sudetoněmeckých organizací. Zde je však výsledek nutno relativizovat faktem, že celek česko-německých vztahů je do té míry komplikovaný, že nelze předpokládat úplnou informovanost respondentů.

**Graf č. 3** Hodnocení přístupu státních orgánů ČR k požadavkům sudetoněmeckých organizací (časové srovnání podílu souhlasných odpovědí)



Zdroj: „Česko-německé vztahy po vstupu ČR do Evropské unie“. Factum Invenio/Sociologický ústav Akademie věd ČR. Praha/Ústí nad Labem 2003/2005.

Dvě pětiny občanů z příhraničí by vcelku vyslovily souhlas s návrhem humanitárního gesta vlády vůči některým členům německé menšiny v ČR (morální ocenění německých antifašistů bylo ohlášeno po realizaci výzkumu), čtvrtina veřejnosti by s tímto gestem nesouhlasila.<sup>7)</sup>

Dále se prohloubil většinový nesouhlas s otevřením informační kanceláře Sudetoněmeckého krajského sdružení v Praze a s tvrzením, že by vláda měla vycházet sudetoněmeckým požadavkům vstříc. Premiér Paroubek sice uvádí, že „činnost pražské kanceláře SL je nevýznamná“,<sup>8)</sup> z výsledků výzkumu však vyplývá, že tři čtvrtiny dotazovaných její existenci odmítají, což naznačuje, že veřejnost aktivitám kanceláře určitý význam přikládá.<sup>9)</sup> Kanceláři otevřené na jaře 2003 a jejímu působení věnuje pravidelně mediální pozornost především týdeník *SL Sudeten-deutsche Zeitung*.

Veřejné mínění v příhraničí je nekonzistentní v názorech na význam a důsledky vyrovnání s minulostí. Na jedné straně výrazná většina občanů souhlasí s tím, že vyrovnání s minulostí přispívá ke zlepšení vzájemných vztahů (91 procento), že potrestání válečných zločinů zamezí podobnému násilí (82 procenta), současně však také většinou souhlasí, že finanční odškodnění obětí nacismu je pouhým gestem (76 procent) a otevírání citlivých otázek minulosti oživuje staré křivdy (73 procenta). Získané hodnoty pouze potvrzují, že očima společnosti představuje

tzv. vyrovnávání s minulostí rozporuplný proces s nejednoznačnými důsledky a obsahem. Zde leží podle mého názoru poselství politikům, kterým naznačuje, že dobře míněné omluvy a gesta v sobě skrývají rovněž možnost oživení již zdánlivě vyhaslých konfliktů, které zejména v oblasti interetnických vztahů vykazují mimořádnou virulenci, zejména u části žijících pamětníků někdejšího střetu.

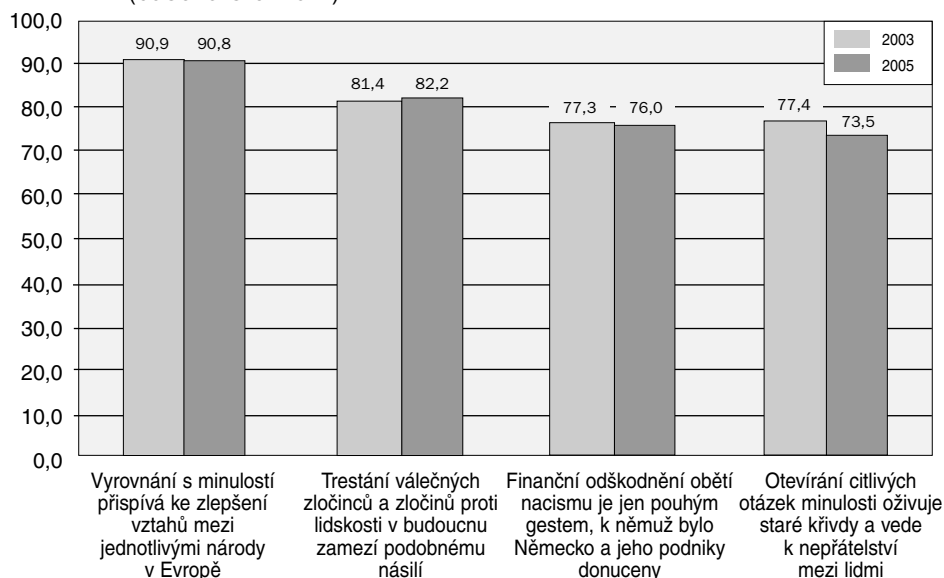
Stručně řečeno, reinterpretace novodobých dějin vzájemných česko-německých

vztahů představuje svrchované politikum, potenciálně nabitě emotivně sycenými postoji etnické mobilizace, jež potvrzují úvahu H. Bergsona, že paměť je mnohonásobně se opakující akt interpretace, při němž se uplatňuje selektivní vnímání.

### Stabilní postoj veřejnosti k odsunu

Názory na poválečný odsun německy mluvících obyvatel někdejšího Československa vykazují dlouhodobě značnou míru stability, která se zformovala již ve výzkumech 90. let a sondy let 2003/05 tento trend potvrzují. Nejpočetnější skupiny tvoří zastánci názoru, že odsun byl spravedlivým aktem trestu za roli, kterou se hrála masově podporovaná Sudetoněmecká strana K. Henleina při zániku ČSR – 42 procenta (v roce 1996 30 procent), a těch, kteří odsun schvalují s určitou výhradou ke způsobu provedení 32 procenta (v roce 1996 43 procenta). Z hlediska dlouhodobého trendu výrazně stoupl počet bezvýhradných zastánců vysídlení. Názory na klíčovou otázku reminiscenčního dialogu mezi zástupci české společnosti a sudetoněmeckých organizací se tak spíše polarizují. Je však třeba upozornit na to, že tato polarizace se týká především aktivit a požadavků Sudetoněmeckého krajského sdružení. Poznatky kvalitativních výzkumů obyvatel západočeského pohraničí realizované v roce 2004 naznačují, že v rovině mezilidských vztahů se projevuje výrazný prvek pochopení pro lidské osudy někdejších českých Němců.<sup>10)</sup>

**Graf č. 4** Názory na otázky spojené s vyrovnáním s minulostí (časové srovnání)



Zdroj: „Česko-německé vztahy po vstupu ČR do Evropské unie“. Factum Invenio/Sociologický ústav Akademie věd ČR. Praha/Ústí nad Labem 2003/2005.

Způsob řešení českého vztahu k sudetským Němcům vidí veřejnost v příhraničí především v morálních gestech, která by neprovázelo žádné finanční či jiné vyrovnání. Tato varianta sdílená téměř dvěma třetinami tázaných výrazně převládá mezi nabídnutými možnostmi. Připomeňme, že ještě v roce 1994 schvalovala toto řešení pouze pětina tázaných (21 procento), zatímco o dva roky později v roce 1996 (souhlasilo 55 procent) došlo k názorovému zlomu vůči této variantě, za jejíhož autora lze považovat tehdejšího prezidenta V. Havla. V aktuálních výzkumech tato možnost mírně posílila na 59 procent. V souvislosti s otázkou cílenou na hodnocení postupu státních orgánů je zřejmé, že prostor iniciativy typu tzv. Paroubkova gesta existuje. Významně stoupl podíl názoru, že vzájemný spor vyřešil vstup České republiky do Evropské unie – 30 procent, zatímco v roce 1996 volilo tuto odpověď pouze 13 procent. Pozitivní roli hraje rovněž česko-německá deklarace, o níž 42 procenta soudí, že představuje východisko. V této souvislosti však zmiňme malou informovanost o tomto zásadním dokumentu dvoustranných vztahů, neboť 57 procent tázaných v roce 2005 uvedlo, že deklaraci vůbec nezná. Odlišná situace je však v případě lokálních elit (starostové, zastupitelé, pracovníci státní správy aj.), které v navazujícím výzkumu lokálních elit z roku 2004 preferovaly dvě východiska řešení: deklaraci (65 procent) a spolupráci se sudetoněmeckými organizacemi ve prospěch pohraničních oblastí (67 procent).<sup>11)</sup> Zástupci euroregionů chápou obě varianty jako součást téhož přístupu. Současně si rozhodně nepřejí, aby se odsunutým sudetským Němcům vracel majetek nebo byli odškodněni. Za řešení nepovažují však ani přístup typu *laissez-faire*/nechat věci volný průběh.

V závěru lze konstatovat, že postoje k minulosti (jako součást kolektivní paměti české společnosti) vykazují značnou míru stability, která představuje „skrytou paměť skupiny“ (M. Halbwachs), jež danou skupinu sjednocuje, ale v případě postojů k Německu rovněž diferencuje.

**Václav Houzvička** (1949) je pracovníkem Sociologického ústavu AV ČR.

vaclav.houzvicka@soc.cas.cz

<sup>11)</sup> Článek se opírá o terénní výzkumy provedené identickou metodikou: „Česko-německé vztahy před a po vstupu ČR do Evropské unie“. Realizace

říjen 2003, výběrový soubor 789 osob, kvótní výběr, území všech okresů přilehlých k hranici ČR/SRN. 20. 6.–8. 7. 2005, výběrový soubor 818 osob. Sběr dat provedla agentura Factum-Invenio, Praha. Program podpory cíleného výzkumu a vývoje Akademie věd ČR (IBS7028301).

<sup>2)</sup> Tvůrci německé zahraniční politiky si uvědomují význam role Německa pro udržení politické stability ve středovýchodní Evropě. „Německá otázka“ ve své klasické formě byla předdefinována institucionálním vevázáním/*Einbindung* demokratického Německa do multilaterálních struktur euro-atlantického společenství. Německá zahraniční politika, na rozdíl od politiky vyhnaneckých svazů, má zájem, aby principy integrace byly vůči východním sousedům *vyjednány*, nikoliv *uvaleny*. Hyde-Price, A. 2000. *Germany & European Order*. Manchester University Press. 211.

<sup>3)</sup> Názor, že cílem sudetoněmeckých organizací je navrácení majetku, častěji zastávají lidé v důchodovém věku (78 %), levicově zaměření (jasná levice 79 %, spíše nalevo – 77 %), ti, kteří se zajímají o sudetoněmeckou problematiku (velmi – 77 %, částečně – 82 %) a kteří ji považují za závažnou (88 %) a otevřenou (86 %) a mají obavy z činnosti Sudetoněmeckého krajanského sdružení (88 %). Stejně skupiny obyvatelstva také častěji sdílejí názor, že cílem těchto organizací je rozbití územní celistvosti ČR, zhoršení mezinárodního postavení ČR ve vztahu k EU a NATO, návrat do někdejší vlasti a posílení politického vlivu vyhnaneckých organizací v SRN.

<sup>4)</sup> „Vztahy české společnosti k Německu“. Reprezentativní celostátní výzkum agentury GA&C, Praha pro Nadaci F. Naumanna, výběrový soubor 1347 respondentů, květen–červen 1995.

<sup>5)</sup> Tzv. Marešovo gesto iniciované místopředsdou vlády ČR ve funkčním období premiéra V. Špidly zůstalo pouze ve stadiu příprav (byť pokročilých).

<sup>6)</sup> Výsledné hodnoty by patrně vypadaly jinak, pokud by výzkum proběhl v časovém souběhu s odhalením rozsáhlého nelegálního navážení odpadu ze SRN na české území, jemuž se dostalo značné publicity v jarních měsících roku 2006. Podobné kauzy krátkodobě vychylují postoje k německému sousedství v negativním smyslu, avšak vracejí se dříve či později ke standardním hladinám.

<sup>7)</sup> Otázka byla koncipována v prvním roku výzkumu a vycházela z obsahu tzv. Marešova gesta. Přestože premiér J. Paroubek vyhlásil v červenci 2005 gesto obsahově odlišné, bylo původní znění otázky ponecháno s cílem zachovat možnost srovnání a případného posunu názorů.

<sup>8)</sup> „Paroubek: Kancelář SL je nevýznamná.“ *Právo* 20. 8. 2005.

<sup>9)</sup> V týdeníku *Národní osvobození* vydávaném Svazem bojovníků za svobodu jsou pravidelně publikována stanoviska jednotlivců i skupin, jež odmítají činnost kanceláře SL v Praze.

<sup>10)</sup> „Sebedefinice a vzájemné vnímání Čechů a Němců v přímém sousedství západních Čech a Bavorska“. Společný projekt Centra pro užitý politický výzkum Univerzity Ludwiga Maximiliana, Mnichov a oddělení České pohraničí Sociologického ústavu Akademie věd ČR. Ústí n. L./Mnichov: 2003–2005.

<sup>11)</sup> „Názory místních elit na přeshraniční spolupráci ČR/SRN.“ *Tima* Liberec, červen 2004 (200 respondentů) a *SC&C* Praha, říjen 2004 (85 respondentů). Výzkumný projekt *Občanská dimenze česko-německých vztahů ve fázi vstupu ČR do EU s důrazem na pohraniční oblasti*. Program podpory cíleného výzkumu a vývoje Akademie věd ČR.

**Charta OSN již od samého počátku svého vzniku obsahovala článek číslo 71 – spolupráci s nevládními organizacemi (NGOs) v rámci Ekonomické a sociální rady (ECOSOC).<sup>1)</sup>**

**Všeobecně není známo, že za tento historický průlom vdčíme rozhodnosti a odhodlanosti mnoha amerických nevládních organizací, které byly aktivní zejména v oblasti ochrany lidských práv. Na základě jejich tlaku Charta OSN jako první mezinárodní dokument zakládající světovou organizaci soustředila svou pozornost na problematiku lidských práv.**

Americké nevládní organizace vynaložily veškeré své úsilí, aby na zakládající konferenci OSN konané v San Francisku od 25. dubna do 26. června 1945 došlo k začlenění vzájemné spolupráce mezi orgány OSN a nevládními organizacemi a současně i problematiky lidských práv do samotné Charty.<sup>2)</sup>

Nevládní, dobrovolnické organizace stály v samotném popředí amerického společenského života a jejich silná podpora myšlenky na vznik OSN výrazně přispěla k potlačení izolacionistických nálad, jež převládaly v americkém Senátu od neúčasti v meziválečných Spojených národech.

Úřad vlády USA proto pozval dvačtyřicet představitelů národních prominentních veřejných a občanských organizací za účelem konzultací s osmi členy americké delegace o konečném obsahu Charty. Takto vznikl termín „konzultanti“, z něhož byl později v roce 1946 zaveden konzultativní statut pro nevládní organizace při ECOSOC.<sup>3)</sup>

Konzultanti americké delegace byli vybíráni z národních organizací jako Národní svaz výrobců, Obchodní komora, Americká federace pracujících, Kongres průmyslových organizací, Federální církevní výbor a Americký svaz Spojených národů.<sup>4)</sup> Vybraní konzultanti byli v převážné většině představiteli těchto přízvaných organizací.

**Nevládní organizace získávají podporu**

Zejména profesor James T. Shotwell, vynikající historik Kolumbijské univerzity, se významně zasadil o prosazení participace nevládních organizací na půdě OSN. Profesor Shotwell dále působil jako



# Spolupráce nevládních organizací s OSN

RADANA MAKARIUSOVÁ

## Začlenění ochrany lidských práv do Charty OSN



prezident *Carnegie nadace mezinárodního míru* (Carnegie Endowment for International Peace) a předsedal *Výboru pro studium organizace míru* (Commission to Study the Organization of Peace). Po první světové válce podpořil vytvoření statutu Mezinárodní organizace práce (ILO), která jako první mezinárodní organizace fungovala a dodnes funguje na tzv. systému tripartity – reprezentace národních zástupců zaměstnanců i zaměstnavatelů, případně zástupců nevládních organizací z oblasti práce a průmyslu mají formálně stejný statut jako vládní, oficiální delegace. V rámci systému OSN se jedná o zcela unikátní strukturu.<sup>5)</sup> Zkušenost s fungováním Mezinárodní organizace práce Jamese Shotwella natolik uchvátila, že chtěl prosadit podobný, adekvátně upravený postup fungování jako standard i pro ostatní organizační struktury v rámci vznikající OSN.<sup>6)</sup> Byl přesvědčen, že Charta OSN jako mezinárodní dokument by měla od samého počátku legitimizovat vzájemnou spolupráci a konzultaci mezi nevládními organizacemi a OSN.

Pod Shotwellovým vedením konzultanti z několika skupin vypracovali návrh, který doporučoval, aby jedna z klíčových institucí ECOSOC vytvořila vzorec pro formální konzultace s národními a mezinárodními NGOs.<sup>7)</sup> Návrh byl přijat delegací Spojených států 17. května 1945.<sup>8)</sup>

Delegace Spojených států získala podporu i ostatních delegací na konferenci v San Francisku a článek 71 Charty OSN specifikoval, že ECOSOC vytvoří vhodné prostředí pro konzultace s NGOs, které působí v oblastech zájmu Organizace spojených národů. Bylo zřejmé, že čím významnější procedurální rozvoj statut obdrží, tím výraznější bude zlom ve vzájemné spolupráci mezi OSN a nevládními organizacemi. Státní tajemník Edward Stettinius pověřil konzultanty USA, aby nový článek 71 včlenili do Charty. Ve zprávě prezidentu Trumanovi sdělil, že článek je výsledkem „blízké a vzájemné

spolupráce mezi delegací Spojených států a jejich konzultantů“.<sup>9)</sup>

Schopnost delegace USA citlivě reagovat na podněty nevládních organizací nebyla úplně překvapivá. Dobrovolnictví jako fenomén stálo na vrcholu zájmu americké společnosti a kultury. Bylo obvyklé, že na schůzky americké delegace byl vždy pozván i přední představitel veřejné organizace. Naproti tomu žádná jiná delegace na konferenci v San Francisku nepřizvala konzultanty z veřejného sektoru. Jako vysvětlení lze uvést spekulaci, že důvodem nebyla neochota jednotlivých zahraničních delegací spolupracovat se zástupci veřejného sektoru, ale omezený rozpočet, se kterým delegace jednotlivých zemí v poválečné době musely pracovat. Jistě nebylo možné pozvat zástupce veřejných organizací až do Spojených států, zatímco delegace USA pracovala doma na své půdě.

### „Skupina pěti“ a boj za lidská práva

Z celkového počtu dvačtyřiceti amerických konzultantů hrálo pět z nich zásadní roli ve veřejných organizacích podporujících lidská práva, a proto kromě prosazení vzájemné spolupráce mezi OSN a nevládními organizacemi byl významný rozvoj zaznamenán také v oblasti podpory lidských práv v Chartě OSN.

První důležitou osobností ve skupině pěti byl O. Frederick Noble, ředitel Federálního výboru věřících (Federal Council of Churches), klíčové instituce pro propagaci ochrany lidských práv. Ve stejné době působil jako děkan Luteránské teologické akademie ve Filadelfii.

Druhým členem skupiny byl Clark Eichelberger, který stál v čele lobbistické skupiny pro založení Organizace spojených národů – Americké asociace pro OSN (AAUN).<sup>10)</sup>

Hlavními iniciátory a lobbisty skupiny byli soudce Joseph Proskauer, prezident Amerického židovského výboru (AJC), společně s Jacobem Blausteinem, pro-

minentním průmyslníkem z Baltimoru a předsedou výkonného výboru AJC v jedné osobě. Joseph Proskauer, dlouholetý partner prestižní právnické firmy v New Yorku, působil společně s Friedrichem Noblem jako mluvčí skupiny.

James Shotwell byl pátou osobností skupiny. Později tvrdil, že se oba přední představitelé AJC Joseph Proskauer a Jacob Blaustein nejvíce zasadili o rozvoj myšlenky vzájemné spolupráce mezi OSN a nevládními organizacemi a umožnili konzultantům americké delegace, aby na konferenci v San Francisku měli dostatečný prostor pro prezentaci argumentů.<sup>11)</sup>

Těchto pět osobností nejvíce zklamal již samotný počátek jejich snahy, a to průběh konference v Dumbarton Oaks v roce 1944. Nedošlo tam k žádnému rozvoji myšlenky prohlubování podpory v oblasti lidských práv, pouhá náhodná zmínění. Zděšení byli o pár dní později, když se zástupci delegace Velké Británie a Sovětského svazu společně ke konci konference shodli, že odmítají jakýkoli závazek týkající se lidských práv včlenit do budoucí Charty OSN.<sup>12)</sup>

Pro Americký židovský výbor byla perspektiva zahrnutí ochrany lidských práv jako základního prvku Charty OSN zcela zásadní. Jeho představitelé byli přesvědčeni, že pouze v případě, kdy budou práva všech lidí legálně chráněna, bude v budoucnosti zamezeno konfliktům.<sup>13)</sup>

Po velkém zklamání v Dumbarton Oaks představitelé AJC kontaktovali Výbor pro studium organizace míru pod vedením Jamese Shotwella, který podle mínění předních představitelů AJC byl klíčovou institucí pro podporu prosazení myšlenky ochrany lidských práv v Chartě OSN. Spojením práce Shotwellova Výboru a Amerického židovského výboru došlo k základnímu přelomu na poli rozvoje ochrany lidských práv.

Na počátku roku 1944 AJC připravil publikaci, která vyšla na Kolumbijské univerzitě s názvem *The International Bill of*

## VZTAHY A PROBLÉMY

the Rights of Man. Jejím autorem byl britský právní expert Hersch Lauterpacht.<sup>14)</sup> Důvodem byla snaha, aby se navrhovaná „Mezinárodní listina práv a svobod“ stala těžištěm aktivit OSN.

Na konci roku 1944 Americký židovský výbor oficiálně vydal „Výzvu pro vznik mezinárodní listiny práv a svobod“, kterou podepsalo celkem 1300 významných Američanů všech ras a vyznání. Výzva byla vydána 15. května 1944.<sup>15)</sup> V únoru 1945 AJC publikoval brožuru „Vyslancům míru“, která zdůrazňovala, že ochrana lidských práv musí být základním posláním a důvodem založení OSN<sup>16)</sup> Brožura také naznačovala, že by v rámci OSN měla být založena Komise, jejímž cílem bude praktická implementace ochrany lidských práv v budoucnosti.<sup>17)</sup>

Nejdůležitějším politickým krokem bylo setkání zástupců AJC s prezidentem Franklinem D. Rooseveltem 21. března 1945. Joseph Proskauer a Jacob Blaustein chtěli prezidenta přesvědčit, aby byl vytvořen „nový světový řád založený na lidském bytí, respektování rasy, vyznání a jednotlivých národností“.<sup>18)</sup> Prezident Roosevelt byl z přístupu AJC nadšen a výrazně podpořil jejich společné snahy. Pověřil zástupce výboru, že na konferenci v San Francisku mohou prezentovat plnou podporu amerického prezidenta.<sup>19)</sup>

O tři týdny později prezident Roosevelt zemřel, ale jeho podněty k podpoře AJC byly konzistentní s těmi, které představil Kongresu již 6. ledna 1941. Tehdy hovořil o základních svobodách, na nichž by měl být založen budoucí svět: mimo jiné svoboda projevu, svoboda vyjádřit se, svoboda náboženství.<sup>20)</sup> (O osm měsíců později prezident Roosevelt podepsal spolu s Winstonem Churchilem Atlantickou chartu.)

Snaha konzultantů o začlenění podpory a ochrany lidských práv do samotné Charty OSN byla ale na samém počátku. Na pomoc prezidenta Roosevelta již nebylo možné spoléhat a britská i sovětská opozice proti začlenění lidských práv do Charty stále přetrvávala.

Pět aktivistů se rozhodlo zaslat státnímu tajemníkovi Edwardu Stettinovi rychlou a energicky definovanou poziční listinu. V tomto novém, urgentním memorandu, zaslaném 2. května 1945 zástupci nevládních organizací (k listině se přidala také Jane Evansová – předsedkyně Národní mírové konference) tlačili na státního sekretáře a zástupce americké delegace, aby převzali vedoucí roli ve vyjednávání v oblasti lidských práv<sup>21)</sup> Vedoucí role měla být definována ve třech konkrétních oblastech:<sup>22)</sup>

- lidská práva mají být specifikována jako hlavní účel založení OSN,

- všechny členské státy OSN musí přijmout závazek garance ochrany lidských práv,

- vytvoření „Komise pro lidská práva“ by mělo být garantováno samotnou Chartou.

Hned vzápětí skupina nyní již šesti zástupců nevládních organizací vedených Jacobem Blausteinem začala lobbovat pomocí rozhovorů s několika členy americké delegace, například s Isaiahem Brownem – prezidentem Johns Hopkins University a poradcem státního sekretáře Edwarda Stettinia. Lobbování Jacoba Blausteina u členů americké delegace bylo nesmírně efektivní. Tři velmoci, které původně nesouhlasily se začleněním lidských práv do Charty OSN – Velká Británie, Francie a Sovětský svaz – nakonec souhlasily a přidaly se k názoru americké delegace posílit návrh na podporu lidských práv. Již 5. května, pouze o tři dny později, konzultanti úspěšně přesvědčili Stettinia, aby se otázka lidských práv stala hlavním přínosem Charty OSN a bylo veřejně oznámeno, že skupina zástupců nevládních organizací bojujících za obsazení problematiky lidských práv v Chartě zvítězila. Spojené státy formálně předložily návrhy NGOs na konferenci v San Francisku.<sup>23)</sup>

Vyjednávací proces mezi americkou delegací a skupinou konzultantů se uká-

zal jako nesmírně efektivní, byl to první historický moment, kdy se nevládní organizace projeví jako velmi vlivné skupiny, které mohou výrazně ovlivnit mezinárodní dění.

Díky rozsáhlé angažovanosti zástupců amerických nevládních organizací obsahuje Charta Organizace spojených národů, jedna z nejdůležitějších mezinárodních dohod 20. století, podporu a ochranu lidských práv. V Chartě OSN patří lidským právům jedno z prvních a nejdůležitějších míst.<sup>24)</sup>

**Radana Makariusová** (1978) dokončuje doktorandské studium na katedře mezinárodních vztahů IPS FSV UK, kde současně vyučuje.

radana@makarius.cz

<sup>1)</sup> ECOSOC – Ekonomická a sociální rada byla zřízena na základě Charty OSN jako hlavní orgán pro koordinaci hospodářské a sociální činnosti OSN.

<sup>2)</sup> Humprey, P. John: The UN Charter and the Declaration of Human Rights, in The Protection of Human Rights, New York, Praeger, 1967, str. 39–40.

<sup>3)</sup> Robins, Dorothy: Experiment in Democracy: The Story of U.S. Citizens Organisations in Foreign the Charter of the United Nations, New York, Parkside Press, 1971, str. 100.

Autorizace konzultativního statutu pro nevládní organizace v rámci Organizace spojených národů orgánem ECOSOC vznikla v roce 1946. První principy konzultativního vztahu mezi ECOSOC a nevládními organizacemi se postupně vyvíjely, včetně kritérií výběru nevládní organizace vhodné pro spolupráci. Původní podmínkou bylo, aby nevládní organizace působila v oblasti spadající do kompetence ECOSOC a aby její činnost byla v souladu s Chartou OSN.

V únoru 1950 byly tyto první principy obsaženy v rezoluci ECOSOC 288B.

<sup>4)</sup> National Association of Manufacturers, Chamber of Commerce, American Federation of Labour, Congress of Industrial Organisations, American Farm Bureau Federation, Federal Council of Churches, American Association of the United Nations.

<sup>5)</sup> Mezinárodní organizace práce byla založena v roce 1919, v roce 1946 se stala prvním specializovaným orgánem přidruženým k OSN.

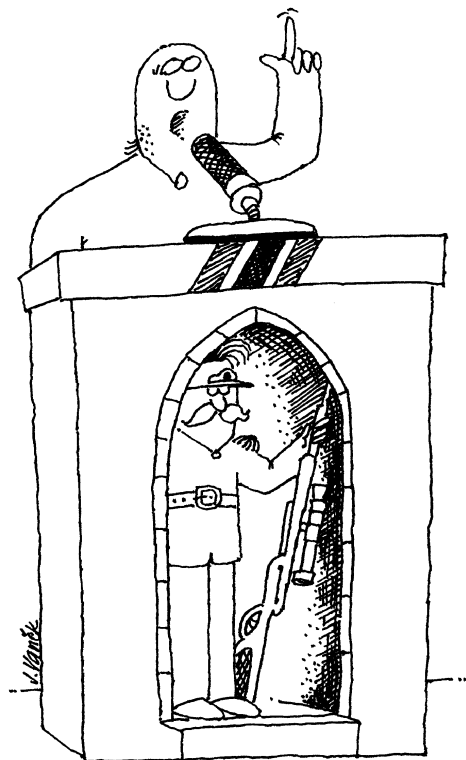
<sup>6)</sup> Korey, William: NGOs and the Universal Declaration of Human Rights, Palgrave, 1998, str. 32.

<sup>7)</sup> Budoucí článek číslo 71 Charty OSN.

<sup>8)</sup> Robins, D.: Experiment in Democracy: The Story of U.S. Citizens Organisations in Foreign the Charter of the United Nations, New York, Parkside Press, 1971, str. 122–123.

<sup>9)</sup> Korey, W.: NGOs and the Universal Declaration of Human Rights, Palgrave, 1998, str. 32.

<sup>10)</sup> American Association for the United Nations, v roce 1964 se AAUN sloučila s americkým výběrem OSN (skupina složená ze 138 národních organizací USA podporujících práci OSN). Z tohoto sloučení obou skupin vznikla Asociace OSN Spojených států amerických (UNA-OSN).



# Evropská strategie zaměstnanosti

## Cesta k jejímu posílení v Evropě?

V úvodu je potřeba zdůraznit, že sociální otázky v Evropě byly vždy podřízeny rozšiřování evropského volného trhu. *Evropská sociální politika* je legitimní, pokud pomáhá naplňovat ekonomické cíle, zejména umožňuje-li volný pohyb pracovních sil. V jiných oblastech souvisejících s trhem se zlepšily podmínky pro zdraví a bezpečnost práce, což bylo způsobeno důrazem na rovné příležitosti. Méně pozornosti se však věnovalo oblastí důchodů, dlouhodobé péče a sociální pomoci. Evropa má do jisté míry tendenci zasahovat do politiky trhu práce národních států, což zahrnuje zvýšení podílu žen na trhu práce zejména sladěním pracovního a rodinného života a částečně i politikou sociální péče prostřednictvím sociálních akčních programů a strukturálních fondů. Tento článek se zabývá zejména Evropským sociálním fondem, který je finančním nástrojem pro naplňování Evropské strategie zaměstnanosti. Je zde zachycena historie, současnost a budoucnost Evropské strategie zaměstnanosti a uskutečňování jejích cílů.

### Sociální akční programy a Lisabonská strategie

Sociální akční programy jsou menší iniciativy se specifickými sociálními cíli, ale se zvyšujícím se zaměřením na problémy trhu práce. Strukturální fondy byly zřízeny jako nástroj *politiky hospodářské a sociální soudržnosti* proto, aby se podílely na harmonickém rozvoji a redukci regionálních rozdílů v Evropě (Jednotný evropský akt, čl. 130a). Strukturální fondy jsou čtyři, ale v souvislosti se sociální politikou je důležitý zejména Evropský sociální fond, popř. Evropský fond regionálního rozvoje. Evropský sociální fond (ESF) je finančním nástrojem pro naplňování **evropské strategie zaměstnanosti**. Evropská strategie zaměstnanosti se zaměřuje na několik témat: sociální exkluzi (vyloučení), zaměstnanost, podíl žen na trhu práce, důchody a stárnutí a další.

Evropská strategie zaměstnanosti (ESZ), zahájená na lucemburském summitu o zaměstnanosti v roce 1997, je nyní součástí tzv. **Lisabonské strategie**, kterou v březnu 2000 vyhlásila Evropská rada. Zaměřuje se na hospodářský růst při zvýšení počtu a kvality pracovních míst a větší sociální soudržnosti a stanovuje dlouhodobé cíle v oblasti zaměstnanosti. Po pěti letech však nejsou cíle strategie zdaleka dosaženy. Proto Evropská rada vydala 12. července 2005 Rozhodnutí o hlavních směrech politiky zaměstnanosti členských států, které má Lisabonskou strategii opětovně zaměřit na růst konkurenceschopnosti a zaměstnanost. Hlavní úlohu při provádění cílů Lisabonské strategie týkajících se zaměstnanosti

ti má evropská strategie zaměstnanosti. Její úspěch pomůže dosáhnout větší sociální soudržnosti řešením nezaměstnanosti v nejpostiženějších regionech a sociálních skupinách. Po lisabonském summitu byla na podporu lisabonských cílů vytvořena nová ESZ. V té době vlády také rozhodly, že pro oblast zaměstnanosti přijmou konkrétní kvantitativní cíle.

### Evropská strategie zaměstnanosti: historie

Dokumentem předcházejícím Evropské strategii zaměstnanosti je *Bílá kniha růstu, konkurenceschopnosti a zaměstnanosti*, vydaná v roce 1993. Ta poprvé rozproudila debatu a posunula zaměstnanost na jedno z předních míst evropské politické agendy. Pro vytvoření pracovního postupu vytváření strategií na evropské úrovni byl zásadní **summit v Essenu** v roce 1994. Na něm Evropská rada vydala několik doporučení, jak zlepšit příležitosti k zaměstnanosti. Členské státy měly na základě těchto doporučení přijmout opatření na národní úrovni a popsat je v několikaletých programech. Kromě toho Rada požadovala, aby členské státy každoročně předkládaly národní zprávy o pokroku, jehož bylo v této oblasti dosaženo. Od Komise a příslušné Rady ministrů se očekávalo, že tyto dokumenty zhodnotí a každoročně podají celkovou zprávu Evropské radě. Essenský summit je dnes považován za základ monitorovacího postupu v oblasti zaměstnanosti na úrovni EU, i když Evropská unie nezískala příliš mnoho pravomocí. Jednou z překážek bylo, že Společenství nemělo dostatek opory v příslušných zákonech.

<sup>11)</sup> Tribute by James Shotwell, A World Charter for Human Rights, New York, American Jewish Committee.

<sup>12)</sup> Korey, Williams: NGOs and the Universal Declaration of Human Rights, Palgrave, 1998, str. 34.

<sup>13)</sup> www.ajc.org/site/c.ijITI2PHKoG/b.789089/k.D39C/About\_Us.htm

<sup>14)</sup> Human Rights, the Charter of the UN and the international bill of rights of man: Preliminary Report, www.getcited.org/pub/a/101177083

<sup>15)</sup> www.ajc.org/site/c.ijITI2PHKoG/b.835983/k.AF53/Human-Rights.htm

<sup>16)</sup> www.ajc.org/site/c.ijITI2PHKoG/b.835983/k.AF53/Human-Rights.htm

<sup>17)</sup> www.ajc.org/atf/cf/{42D75369-D582-4380-8395-D25925B85EAF}/UN\_Role\_Human\_Rights\_2005.pdf

<sup>18)</sup> Korey, Williams: NGOs and the Universal Declaration of Human Rights, Palgrave, 1998, str. 35.

<sup>19)</sup> Hirschhorn, Barbara: To Reaffirm Faith in Fundamental Human Rights: The UN and Human Rights, 1945–1995, New York, 1995, str. 5.

<sup>20)</sup> Nolde, O. Frederick: Freedom's Charter: The Universal Declaration of Human Rights, 1949, str. 12.

<sup>21)</sup> Robins, Dorothy: Experiment in Democracy: The Story of U. S. Citizens Organisations in Foreign the Charter of the United Nations, New York, Parkside Press, 1971, str. 104.

<sup>22)</sup> Korey, Williams: NGOs and the Universal Declaration of Human Rights, Palgrave, 1998, str. 37.

<sup>23)</sup> Boven, van Theo: The Role of Non-Governmental Organisations in International Human Rights Standard-Setting, California Western International Law Journal 20, 1990:210.

<sup>24)</sup> V předmluvě Charty je vyjádřena „víra v základní lidská práva, v důstojnost a jedinečnost lidských bytostí, v rovnost práv žen a mužů, malých a velkých států“.

Zejména v článku 1 konzultanti zanechali nejvýznamnější odkaz. Podpora lidských práv byla umístěna na stejně důležitou pozici jako podpora mezinárodního míru a bezpečnosti. Článek vyzývá k „podpoře a rozvoji respektování lidských práv a základních svobod všech lidí bez rozdílu rasy, pohlaví, jazyka a vyznání“.

Další ustanovení zavazují členské státy, aby usilovaly o dosažení všeobecného uznávání lidských práv.

Článek číslo 13 zmocňuje Valné shromáždění, aby iniciovalo vypracování studií a vytvářelo doporučení týkající se problematiky lidských práv a základních svobod.

Článek 55 a 56 zavazuje členské státy, aby usilovaly o dosažení všeobecného uznávání lidských práv.

Článek 62 stanovuje jeden z hlavních orgánů OSN ECOSOC jako hlavní orgán, který iniciuje vytváření studií v oblasti podpory a ochrany lidských práv, ECOSOC dále navrhuje vypracování mezinárodních konvencí na podporu lidských práv a svolávání konferencí podporujících činnost ECOSOC.

Článek 68 zmocňuje ECOSOC k vytvoření komisi/výboru v ekonomické či sociální sféře (Všeobecnou deklaraci lidských práv a mimo jiné i v oblasti podpory lidských práv. Článek přispívá k vytvoření unikátní oficiální mezinárodní instituce, která by v budoucnosti vytvořila Subkomisi pro prevenci diskriminace a ochranu menšin.

## VZTAHY A PROBLÉMY

Změnu přinesla v roce 1997 **mezivládní konference v Amsterdamu**. Na ní se právní základ koordinace strategií zaměstnanosti a trhů práce členských států stal součástí kapitoly zaměstnanosti – ESZ zde byla začleněna do Amsterdamské smlouvy.<sup>1)</sup>

Podle dohod z jednání Evropské rady konaných v Lisabonu a Stockholmu by měla celková míra zaměstnanosti dosahovat aspoň 70 procent, u žen by měla míra zaměstnanosti být vyšší než 60 procent a u starších osob (ve věku mezi 55 a 64 lety) by do roku 2010 neměla klesnout pod 50 procent.

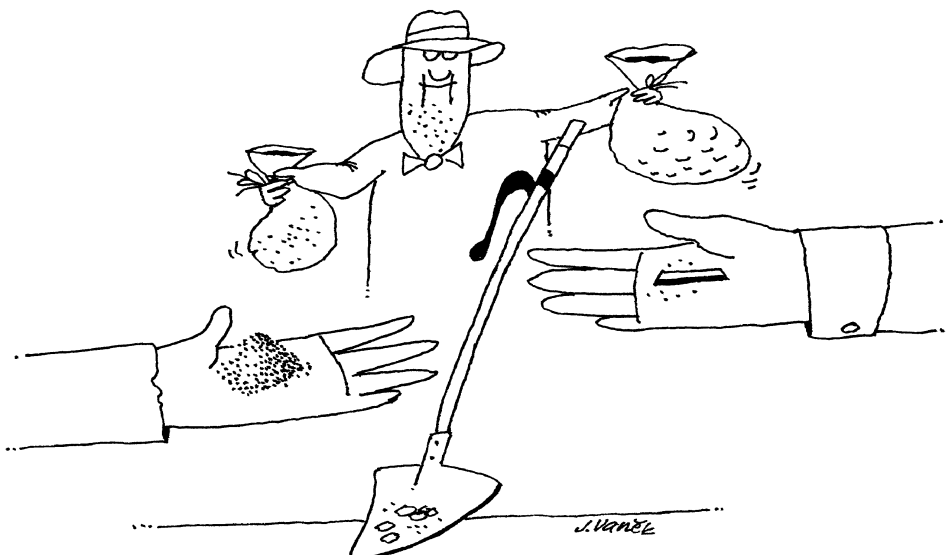
Po barcelonském summitu v roce 2002 byla ESZ revidována a Rada přijala nový balíček směrů zaměstnanosti a doporučení. Jejich smyslem bylo zlepšit zavádění a hodnocení strategie zaměstnanosti. V roce 2004 Evropská komise a Evropská rada odsouhlasily soubor tvrdších a naléhavějších doporučení s ohledem na specifika jednotlivých zemí. Obě instituce se také více zaměřily na střednědobou orientaci a realizaci škály strategií směrů zaměstnanosti. Rovněž bylo odsouhlaseno, že směry zaměstnanosti musejí již od svého přistoupení k Evropské unii aplikovat i nové členské státy. Rada též rozhodla, že směry zaměstnanosti budou hodnoceny pouze jednou za tři roky. Evropská rada v březnu 2005 Lisabonskou strategií revidovala s odkazem na to, že makroekonomické a mikroekonomické strategie a strategie zaměstnanosti na úrovni EU se musejí více integrovat.

### Evropská strategie zaměstnanosti: současnost

Evropská strategie zaměstnanosti je založena na několika pilířích: směrech zaměstnanosti, národních akčních plánech, společných zprávách o zaměstnanosti a doporučeních. ESZ má za cíl koordinovat strategie zaměstnanosti členských států Evropské unie. Vytváří tzv. nadnárodní rámec, který má členským státům umožňovat rozvíjet kapacitu potřebnou k řešení společných problémů nezaměstnanosti ve složitých podmínkách hospodářského prostředí Unie a globalizace.<sup>2)</sup>

Národní politiky zaměstnanosti mají svůj různý historický původ a vycházejí z rozdílného ideologického základu. Evropský rámec zaměstnanosti má být vytvořen tak, aby byl dostatečně flexibilní k zahrnutí národních rozdílů. Namísto harmonizace pomocí práva se pro realizaci ESZ používá vyjednávání a naplňování společných cílů. Evropská politika zaměstnanosti je vytvářena prostřednictvím koordinace a spolupráce mezi členskými státy.

Poprvé v roce 2003 vydala Rada způsoby zaměstnanosti, které mají členské státy brát v úvahu při přípravě vlastní politiky zaměstnanosti. Rada navíc v této věci rozhoduje kvalifikovanou většinou, což jí usnadňuje



v této oblasti dosahovat shody. Byl také vytvořen **Výbor zaměstnanosti**, který umožňuje diskusi k otázkám zaměstnanosti na úrovni Evropské unie. Podle schválených směrů zaměstnanosti musí každý členský stát vytvořit každý rok vlastní **Národní akční plány (NAP)**, které pak každý rok hodnotí Rada ve spolupráci s Komisí a vydává **Společnou zprávu o zaměstnanosti**, na jejímž základě Komise vydává nový návrh směrů zaměstnanosti.

Předpokládá se, že od roku 2005 bude využit několikaletý rámec: směry a národní programy budou vypracovány pro tříleté období (s možností každoroční aktualizace). **Evropská strategie zaměstnanosti** a na ni navazující procesy produkují zejména **směry zaměstnanosti** na evropské úrovni. Původně byly postaveny na čtyřech pilířích: zaměstnatelnost, podnikání a vytváření pracovních příležitostí, adaptabilita a rovné příležitosti. Nynější směry zaměstnanosti, přijaté v roce 2003, se spíše zaměřují na klíčové problémy a navrhují tyto priority, jak je řešit: aktivní a preventivní opatření pro nezaměstnané a neaktivní osoby; vytváření pracovních příležitostí a příležitostí k podnikání; reakce na změny a podpora adaptability a mobility na trhu práce; rozvoj lidského kapitálu a dlouhodobého vzdělávání; nabídky práce a aktivní stárnutí; rovnost příležitostí, integrace a boj proti diskriminaci postižených osob; vytváření prostředí, ve kterém se vyplatí pracovat; boj s prací na černo a řešení regionálních disparit v oblasti zaměstnanosti.<sup>3)</sup>

Členské státy by měly řešit aktivní stárnutí zejména soustředěním na profesní vzdělávání, důrazem na zdraví a bezpečnost při práci a formou inovativních a flexibilních forem organizace práce. U žen by měla být zvláštní pozornost věnována sladění pracovního a soukromého života, a to zejména poskytováním služeb zaměřených na péči o děti a další závislé osoby, podporou společné odpovědnosti za rodinu a odbornou kariéru a zajištěním návratu do práce po období, kdy žena pečovala o děti nebo další závislé osoby.

Dalším výstupem ESZ jsou specifická **doporučení Rady**. Pro Českou republiku bylo vydáno doporučení pro roky 2004 až 2006, jež navrhuje zajistit soulad trendů v odměňování s vývojem v oblasti produktivity práce. Dále bylo České republice doporučeno, aby omezila závislost občanů na sociálním systému a zajistila, aby se práce vyplácela. To se týká zejména boje s dlouhodobou nezaměstnaností. Rada také požadovala vytvořit opatření proti diskriminaci na trhu práce a zároveň zdůraznila důležitost oblastí vzdělávání, školení, podpory podnikání a vytváření pracovních příležitostí. Měly by být posíleny pobídky k vytváření pracovních míst na částečný úvazek určených pro podporu uplatnění žen a starších pracovníků na trhu práce. Dalším doporučením bylo modernizovat veřejné služby zaměstnanosti a dělat více pro integraci nejohroženějších osob na trhu práce.

V České republice je Evropská strategie zaměstnanosti od roku 1998 naplňována pomocí Národního akčního plánu zaměstnanosti v gesci Ministerstva práce a sociálních věcí ČR. Současný Národní akční plán je sepsán pro léta 2004 až 2006.

### Evropská strategie zaměstnanosti: budoucnost

Z Evropského sociálního fondu, který je evropským finančním nástrojem pro naplnění strategie zaměstnanosti, je dnes možné čerpat na základě dvou dokumentů pro zkrácené programové období 2004 až 2006: Operačního programu Rozvoj lidských zdrojů (pro celou ČR mimo Prahu) a Jednotného programového dokumentu pro Cíl 3 NUTS II hl. m. Prahu. Informace o těchto programech jsou na webových stránkách [www.esfcr.cz](http://www.esfcr.cz).

V současné době jsou na těchto stránkách také uveřejňovány návrhy Operačních programů pro další programové období 2007 až 2013. Jejich priority a opatření odrážejí cíle ESZ, tudíž můžeme jen doufat, že prostředky získané z Evropského sociálního fondu pro ČR zajistí také naplňování cílů ESZ vedoucích ke zlepšení zaměstnanosti. Do implementace těchto programů

by mělo být přizváno široké spektrum sociálních partnerů, kteří zasahují do vývoje trhu práce v České republice. Podmínkou pro zvýšení čerpání z ESF je větší publicita programu zaměřená na potenciální žadatele i cílové skupiny, která zaručí jejich dostatečnou informovanost. Jedině tak bude více projektů, jež budou lépe odrážet globální cíle programu a jeho částí.

Nové Nařízení Rady a Evropského parlamentu nabádá k většímu souladu mezi Evropským sociálním fondem, ESZ a Lisabonskou strategií. Intervence ESF se budou v dalším programovém období zaměřovat na následující prioritní oblasti: zvýšení adaptability pracovníků a podniků; zlepšení přístupu k zaměstnání a prevence nezaměstnanosti; zlepšení sociálního začleňování; a prosazování partnerství v reformách týkajících se zaměstnanosti a začleňování. Ve srovnání se současným nařízením dochází ke zdůraznění závazků ES odstraňovat nerovnosti mezi muži a ženami. Větší pozornost je věnována také nadnárodní spolupráci a zapojení sociálních partnerů do programování a implementace Evropského sociálního fondu.

Závěrem je zapotřebí dodat, že připravované operační programy pro další programové období nejsou ještě ve finální verzi, protože čekají na schválení Evropskou komisí. Čerpání v rámci tohoto programového období ještě není u konce, proto evaluace tohoto období je v této chvíli poněkud předčasná.

**Lenka Hebáková** (1978) pracuje ve Skupině strategických studií Technologického centra Akademie věd ČR.

hebakova@tc.cz

#### Použité zdroje a literatura

Úřad vlády ČR: *Národní akční plán zaměstnanosti na léta 2004–2006*. Praha 2003.

Správa služeb zaměstnanosti MPSV: *Analýza vývoje zaměstnanosti a nezaměstnanosti v roce 2004*. Praha 2005.

NVF: *Jsme v Evropě zaměstnatelní?* Praha 2005.

EK: Více a lepších pracovních míst: Plnění priorit ESZ. Společná zpráva o zaměstnanosti 2005/2006. Brusel 2006.

MMR: *Rámcová pozice/Stanovisko pro Parlament ČR k legislativnímu návrhu ES/EU*. Praha 2006.

Rada EU: *Rozhodnutí ze dne 12. července 2005 o hlavních směrech politik zaměstnanosti členských států (2005/600/ES)*. Brusel 2005.

Aust, Andreas: *European Social Policy*. Londýn 2005.

<sup>1)</sup> NVF: *Jsme v Evropě zaměstnatelní?* Praha, 2005.

<sup>2)</sup> EK: *Zpráva o zaměstnanosti v Evropě v roce 2005*.

<sup>3)</sup> EK: *Více a lepších pracovních míst: Plnění priorit ESZ 2005/2006*.

# Bílá kniha: změna, či kontinuita německé bezpečnostní politiky? Reflexe současné diskuse

JAN RYJÁČEK

**Velká koalice CDU/CSU a SPD, která v Německu pod vedením Angelly Merkelové vládne od listopadu 2005, diskutuje v současné době přes množství zásadních problémů v ekonomice, na trhu práce, ve zdravotnictví a v mnoha dalších oblastech i o otázkách a problémech bezpečnostní politiky. Německo stejně jako ostatní státy redefinuje pod tlakem nových bezpečnostních hrozeb své bezpečnostněpolitické koncepty.**

Poslední *Bílá kniha*, základní bezpečnostněpolitický dokument Spolkové republiky Německo, pochází z roku 1994. Vzhledem ke změnám, které od té doby v mezinárodní bezpečnosti nastaly, je nová koncepce bezpečnostní politiky dozajista potřebná. Předchozí pokusy o novou Bílou knihu však za vlády rudozelené koalice ztroskotaly na rozdílných představách koaličních partnerů, především ohledně branné povinnosti.

Po utvoření nové vlády na konci roku 2005 tato překážka padla, neboť obě vládní strany velké koalice jsou pro zachování branné povinnosti. Bezpečnostněpolitická debata navíc dostala dva konkrétní impulsy. Prvním byl rozsudek Spolkového ústavního soudu, který v únoru 2006 prohlásil za protiústavní tzv. Zákon o bezpečnosti vzdušného prostoru, umožňující sestřelení uneseného dopravního letadla, které očividně míří na civilní cíl. Druhým byly snahy ministra vnitra Wolfganga Schäubleho využít Bundeswehru pro zajištění bezpečnosti při probíhajícími mistrovství světa ve fotbale. Konkrétnější podobu dostaly úvahy o redefinici fungování Bundeswehru v rámci německé bezpečnostní politiky v návrhu tzv. Bílé knihy k bezpečnostní politice SRN a roli Bundeswehru, jejíž první návrh z ministerstva obrany pod vedením ministra obrany Franze Josefa Junga se objevil v polovině května a vyvolal na politické scéně intenzivní diskusi. Návrh dokumentu v současné době probírají bezpečnostněpolitické experti stran vládní koalice. Je také předmětem diskuse v tisku a v odborné veřejnosti. Spolková vláda má konečnou verzi schválit 12. července.

Návrh nové Bílé knihy přinesl impulsy k diskusi ve dvou rovinách: v rovině obecné analýzy rizik a obecných cílů německé bezpečnostní politiky a v rovině konkrétních úkolů Bundeswehru při potírání rizik a případné změny ústavního a institucionálního pořádku.

Analýza mezinárodního prostředí je v návrhu Bílé knihy pojata dosti pesimisticky. Největší hrozby představují mezinárodní terorismus, šíření zbraní hromadného ničení a rozpad státních struktur v důsledku lokálních náboženských či etnických konfliktů. Tato bezpečnostní rizika způsobují, že není již nadále možné striktně rozlišovat mezi vnitřní a vnější dimenzí bezpečnosti. Bezpečnost je také chápána ve své rozšířené dimenzi, tedy včetně sociálních, ekonomických, ekologických a dalších problémů. Severoatlantické alianci je v koncepci bezpečnostní politiky i nadále přisuzována větší důležitost než Evropské unii. Až potud nic nového. Dále ale návrh Bílé knihy vychází z faktu, že německá ekonomika je závislá na importu surovin a nerušených obchodních trasách a definuje „elementární zájem“ Německa udržet světové obchodní trasy nerušené a „věnovat se zejména regionům, v nichž se těží kritické suroviny a energetické zdroje“. Dalším zájmem je zamezení „nekontrolovatelné migrace“. Logickým důsledkem je pak důraz na expediční kapacity německého námořnictva a na schopnosti Bundeswehru řešit konflikty na místě, kde vznikají. Přes akcent na nová bezpečnostní rizika a nutnou adaptaci bezpečnostní politiky návrh Bílé knihy i nadále zohledňuje instrument nukleárního odstrašení, a to vůči státům, u nichž „lze na rozdíl od teroristických



organizací předpokládat zájem na přežití“. Nukleární dimenze bezpečnosti je jedním tématem diskuse, koaliční SPD zde signalizuje silný nesouhlas s formulacemi v prvním návrhu. Návrh Bílé knihy tak částečně popisuje již existující stav: německé námořnictvo již fakticky zabezpečuje bezpečnost obchodních tras, konkrétně na pomezí Indického oceánu a Rudého moře. Explicitně definovaný důraz na energetickou dimenzi bezpečnosti je ale krokem novým směrem.

Neméně intenzivní diskuse se vede v druhém bodě: Jak je definována role Bundeswehru? Pozornost vzbuzuje již definice Bundeswehru jako „instrumentu německé bezpečnostní politiky“, nicméně hlavním bodem diskuse je „Jungova doktrína“,<sup>1)</sup> podle níž jsou určité teroristické útoky srovnatelné s válečnými akty. V případě takového útoku by tedy podle ministra obrany měl být vyhlášen tzv. „Verteidigungsfall“ (stav obrany) a Bundeswehr by tak mohl nasazovat své kapacity na území SRN v širším spektru úkolů než doposud. Co se tedy nepodařilo cestou Zákona o bezpečnosti vzdušného prostoru, má se podařit cestou rozšíření definice případu obrany teritoria Spolkové republiky. Proti takovéto snaze se ale ostře staví jak opozice, tak i koaliční SPD, která současnou podobu ústavy vidí jako dostačující.

Celkově je tak na současné diskusi o návrhu Bílé knihy signifikantní, že se s návratem pozice ministra obrany do rukou CDU dostavil posun v chápání bezpečnosti směrem k realističtějšímu postojům. Koaliční SPD se snaží tento posun vyvážit odporem vůči „militarizaci myš-

lení a jednání“ a zdůrazňuje multilaterální rámec prosazování německých zájmů. Výsledná podoba Bílé knihy, kterou můžeme očekávat v létě, nám dá odpověď na otázku, nakolik se podařilo tyto postoje sjednotit. Vše hovoří pro to, že ústavní podmínky a definice jednotlivých případů nasazení Bundeswehru zůstanou nezměněny – v tomto směru lze očekávat kontinuitu. Nová úloha Bundeswehru jako instrumentu německé bezpečnostní politiky pro zajištění bezpečného importu energií a surovin je ale změna, která stojí za zamyšlení.

#### Nasazení ozbrojených sil v ústavním pořádku SRN

Nasazení Bundeswehru je v současném ústavním pořádku umožněno ve třech hlavních případech. První a hlavní je tzv. „Verteidigungsfall“, tedy obrana teritoria Spolkové republiky pro případ vojenského napadení (upraveno v čl. 115 a 87a ústavy); druhým je účast Bundeswehru v zahraničních operacích, která je umožněna v rámci „členství v organizacích kolektivní bezpečnosti“ (čl. 24, odst. 2); třetím je „úřední výpomoc“ při zvládnutí následků přírodních katastrof či neštěstí (čl. 35).

Berlín, 12. 6. 2006

**Jan Ryjáček** (1980) je interním doktorem na Katedře německých a rakouských studií FSV UK.

ryjacek@centrum.cz

<sup>1)</sup> „Jung schreibt Klartext“, ZEIT online, 15. 6. 2006.

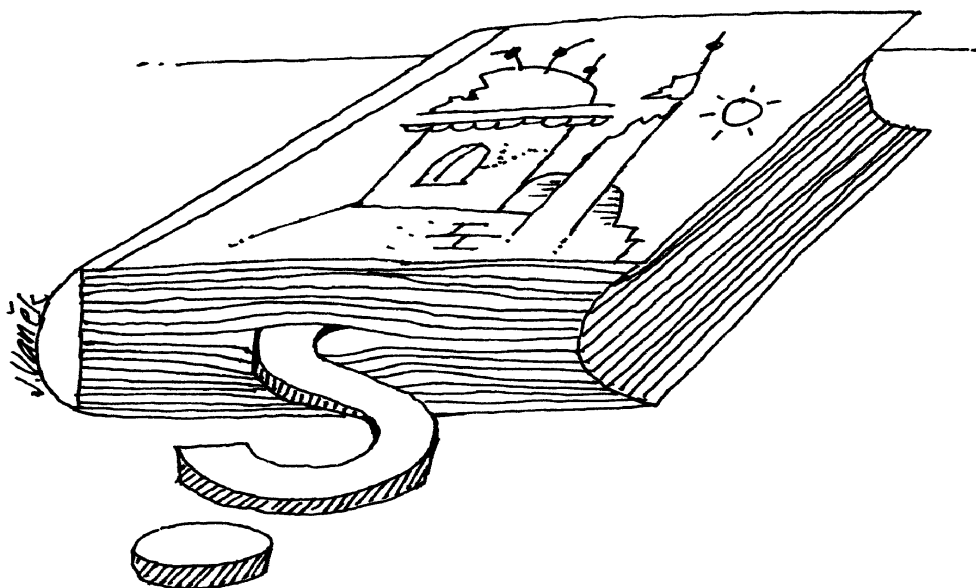
**Vojenský úder na režim v Iráku v roce 2003 vyvolal v zemích Evropské unie štepící proces, během něhož se postupně vytříbily dva základní přístupy: politická a vojenská podpora (Velká Británie, Španělsko, Polsko), resp. jednoznačný nesouhlas (Francie, SRN, Belgie a Lucembursko). Zároveň s tím se vyhranila distancující se stanoviska těch zemí EU, které nejsou členy NATO.**

#### Státy, které válku v Iráku podporovaly politicky i vojensky

Ve Velké Británii se otázky obrany a bezpečnosti poprvé od konce studené války dostaly do popředí politického dění. Veřejné mínění nepřevzalo oficiální argumenty Bushovy administrativy a ve své většině se postavilo proti vyslání britských vojáků do Iráku.<sup>1)</sup> Dne 15. 2. 2003 proběhla v Londýně milionová protiválečná demonstrace, která byla dokonce největší demonstrací od skončení 2. světové války. Premiér Tony Blair se ale plně ztotožnil s přístupem a s argumenty amerického prezidenta George W. Bushe. Do Iráku vyslal druhý nejpočetnější vojenský kontingent bojových jednotek o celkové počtu 11 000 vojáků.<sup>2)</sup> Velká Británie se spolu se Spojenými státy stala jednou ze dvou okupačních mocností v Iráku.

Také ve Španělsku se naprostá většina obyvatel postavila proti válce. Ve dnech 15. 2. a 15. 3. 2003 se konaly milionové protiválečné manifestace, které se nesly pod hesly „Ne válce, Ne Spojeným státům“. Vzvedly se protiamerické nálady a „irácká krize ukončila konsenzus mezi Lidovou stranou a ostatními politickými silami v zemi, „vrazila klín mezi činnost vlády a veřejné mínění a vedla k ideologické polarizaci levice versus pravice“.<sup>3)</sup> Vládní kabinet Lidové strany pod vedením premiéra Aznara však postupoval velmi podobně jako Blairův kabinet. Postavil se jednoznačně za Bushovu administrativu a Aznar se spolu s Blairem stal nejvěrnějším a nejdůslednějším zastáncem vojenského svržení Saddáma Husajna.<sup>4)</sup>

Nejvyšší činitelé Polska – prezident Kwaśniewski, premiér Miller, ministři zahraničí a obrany a další – se od počátku ztotožnili s tezí, že Saddámův režim byl vážnou hrozbou pro mezinárodní mír a bezpečnost.<sup>5)</sup> Vycházeli z názoru, že „účast na intervenci v Iráku posílí pozici Polska v NATO a v Evropské unii a otevře nové ekonomické možnosti pro polské podniky.“<sup>6)</sup> Bez váhání rozhodli o vyslání vlastního vojenského



# Vztahy mezi USA a Evropou po irácké krizi

JAN EICHLER

kontingentu bojových jednotek, který se v době bojové činnosti v rámci operace Irácká svoboda stal s celkovým počtem 2500 vojáků třetím nejsilnějším. Také v případě Polska ale jednání nejvyšších státních činitelů bylo v rozporu s názorem veřejnosti – v lednu 2003 pouze jedna čtvrtina Poláků považovala vojenskou intervenci v Iráku za nezbytnou.<sup>7)</sup> Na rozdíl od Španělska, nebo Velké Británie však v Polsku neproběhly žádné významnější protiválečné demonstrace. Polští odborníci však připouštějí, že „podpora americké politiky vedla ke zhoršení vztahů s nejvýznamnějšími evropskými partnery, jimiž jsou Německo a Francie, a zároveň s tím umocnila závislost na USA“.<sup>8)</sup>

Také v Itálii se většina obyvatelstva vyjádřila jasně proti válce v Iráku.<sup>9)</sup> Na rozdíl od Velké Británie a Španělska k tomu však vláda Silvia Berlusconiho přihlédla alespoň do té míry, že intervenci v Iráku podpořila politicky, ale do operace Irácká svoboda nevyčlenila žádné vojenské jednotky. Italští vojáci byli nasazeni až po oficiálním ukončení operace a dostali úkoly striktně humanitárního postkonfliktního charakteru. S počtem 3500 vojáků se však jedná o největší kontingent ze zemí, jež se nezúčastnily samotné bojové činnosti v březnu a dubnu roku 2003. To odpovídá názorům italské veřejnosti, jejíž většina považuje iráckou válku za chybu, ale činnost svých vojáků v poválečném Iráku schvaluje.<sup>10)</sup>

Portugalsko zaujalo „diskrétní podporu intervenci v Iráku“.<sup>11)</sup> Jeho tehdejší premiér Barroso podepsal tzv. *dopis osmi*, a navíc se zúčastnil schůzky na Azorech, která oficiálně uzavřela cestu mírového řešení irácké krize. Ve vojenské rovině se však prosadila zdrženlivost – do operace Irácká svoboda nebyl vyslán žádný portugalský voják, až na konci roku 2003 byl nasazen nebojový kontingent GNR (Národní republikánská garda) o síle 128 vojáků, jejichž úkolem byla ochrana veřejného pořádku v Iráku.

Nizozemsko vyjádřilo politickou podporu, ale bez vojenské účasti. Podobně

jako ve Velké Británii nebo ve Španělsku vláda svůj postoj nezměnila ani tváří v tvář silným protiválečným demonstracím, jež byly nejsilnějším protestním hnutím od krize okolo rozmístění euroraket na počátku 80. let. Neodmítla ani to, že Bushova administrativa ji zařadila do seznamu své „coalition of willing“. Až po skončení operace Irácká svoboda vyslala nizozemská vláda konvoj 1100 vojáků do okupační zóny pod americkým velením. Výzkumy veřejného mínění ale ukazují na sílící výhrady vůči této misi, která je „nejméně oblíbenou ze všech, kterých se Nizozemsko od 50. let zúčastnilo“.<sup>12)</sup>

## Státy, které válku v Iráku jednoznačně odmítly

Výhrady Francie vycházely především z pochybností o věrohodnosti oficiálních argumentů a také z obavy francouzského prezidenta, že „válka tohoto druhu nemůže skončit jinak, než že dá silný podnět terorismu“.<sup>13)</sup> Tehdejší ministr zahraničních věcí Dominique de Villepin ve svém vystoupení v OSN necelé dva týdny před zahájením operace Irácká svoboda vyhlásil, že válka není nevyhnutelná a síla by měla být použita až jako nejkrajnější řešení. Francie odmítla hlasovat pro jakoukoli rezoluci Rady bezpečnosti OSN, která by dala mandát vojenskému útoku na Irák.

Německý kancléř Schröder již v době vrcholících příprav vyhlásil tzv. dvojí „Ne“, tedy německá neúčast, ať už zásah proběhne na základě rozhodnutí administrativy USA, nebo na základě mandátu Rady bezpečnosti OSN. Poprvé po skončení 2. světové války se tak „Německo otevřeně postavilo Washingtonu“.<sup>14)</sup> Navíc v únoru 2005 kancléř Schröder prohlásil, že NATO přestalo být výsadním místem pro konzultace atlantických partnerů a že z toho vyplývá nezbytnost jeho zásadní reformy.<sup>15)</sup>

Jednoznačně odmítavé stanovisko veřejného mínění<sup>16)</sup> i vlády se vyhranilo také v Belgii. Parlament dokonce projednával možnost zakázat přesun amerických vojáků a jejich materiálu přes belgické

území. Stejná situace byla také v Lucembursku.<sup>17)</sup> Vláda od samého počátku požadovala, aby více času a možností dostal tým inspektorů OSN pod vedením Hanse Blix. Zároveň s tím zdůrazňovala nezbytnost mandátu Rady bezpečnosti OSN. Po zahájení vojenských akcí vyjádřila velkou lítost a zklamání nad neúspěchem diplomatických jednání, jež by umožnila vyhnout se válce a odzbrojit irácký režim mírovými prostředky.

## Stanoviska států, které nejsou členy NATO<sup>18)</sup>

Veřejné mínění a stejně tak vláda v Rakousku se vyslovily jednoznačně proti vojenské intervenci do Iráku. Vláda dokonce zakázala přelety rakouského území, na což americký ministr obrany reagoval slovy, že „Rakousko je problém“. Po irácké krizi v Rakousku zesílilo přesvědčení, že je nutné „přispívat k rozvoji evropské obrany, která je jádrem emancipace Evropy ve vztahu k USA“.<sup>19)</sup> Ve Finsku se proti vojenské intervenci postavila naprostá většina veřejnosti – od 70 procent do 75 procent dotázaných.<sup>20)</sup> Vláda vyhlásila, že vojenskou sílu lze použít jedině s jasným mandátem Rady bezpečnosti OSN. Ve Švédsku téměř 70 procent dotázaných vyjádřilo názor, že Spojené státy udělaly chybu, za pravdu jim dalo pouze 14 procent.<sup>21)</sup> Premiér Göran Persson dokonce na konci ledna 2003 zdůraznil, že kdyby ho někdo býval požádal o podpis pod *dopis osmi*, on by to odmítl.

## Jak kdo dopadl?

Tři roky po skončení operace Irácká svoboda NATO lze učinit následující tři předběžné závěry:

1. Státy, které se otevřeně postavily proti válce, si prošly těžkým obdobím v době, kdy vojska pod velením Spojených států dosáhla triumfálního vítězství. Jejich vedoucí činitelé působili pasivně, museli se dokonce smířovat s označením „banda čtyř“. Vypuknutí asymetrické války přímo v Iráku a teroristické úderů v Evropě však jejich postavení zásadně změnilo, začala se naplňovat jejich varování.

Nejdůležitější však je to, že žádná z těchto čtyř zemí se nestala terčem teroristických útoků. Nelze samozřejmě tvrdit, že díky svým postojům v letech 2002–2003 by před nimi byly chráněny jednou provždy. Celkově však lze říci, že žádné z těchto čtyř zemí nehrozí teroristické útoky, jež by se odvíjely od okupace Iráku, kterou radikální islamisté označují za největší ponížení islámského světa

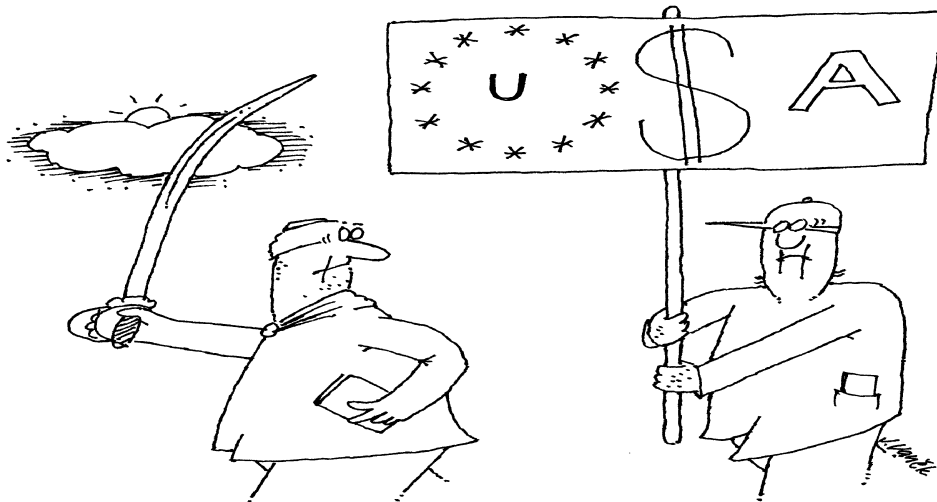
a která je hlavním motivem pomstychtivosti sítě globálního terorismu.

2. Zcela bezproblémovým vývojem prošly ty členské země Evropské unie, které nejsou v NATO a do EU vstoupily až v roce 1995. Ve všech se proti invazi do Iráku vyjádřila naprostá většina společností a vlády postupovaly v souladu s jejími stanovisky. Od vojenského zásahu v Iráku se jasně distancovaly, neposkytly mu žádnou podporu, nenechaly se zařadit na seznam příslušníků koalice a zdůraznily nezbytnost jasné rezoluce Rada bezpečnosti OSN.

3. Nečekaně hladký průběh operace Irácká svoboda a snadné vítězství vyzněly jednoznačně ve prospěch administrativy USA a těch evropských zemí, jejichž vlády válku proti Iráku podpořily, a které se na ní dokonce aktivně podílely. Tyto úspěchy daly na čas zapomenout, že společným rysem těchto vlád bylo to, že nerespektovaly mínění veřejnosti a že politiku Bushovy administrativy podpořily i navzdory mohutným protiválečným demonstracím.

Vše se ale zásadně změnilo potom, co snadno vyhraná válka vyústila nikoli v mír, ale ve vleklou asymetrickou válku doprovázenou krutými teroristickými útoky v Evropě. Nejhuře přitom dopadly Španělsko a Velká Británie – oběma zemím se teroristé za politiku jejich premiérů pomstili krutými teroristickými útoky, kterým padlo za oběť několik set nevinných lidí. Ve Španělsku bylo vyslovené lhaní premiéra a dalších členů vlády ve věci pachatelů atentátů dokonce příčinou prohry Lidové strany v parlamentních volbách, po nich přišlo stažení španělských vojáků z Iráku. Velkou daň na životech bezbranných civilistů zaplatila také Velká Británie. Teroristické útoky v červenci 2005 znamenaly nejtěžší okamžiky v Blairově kariéře, aktivní úloha během války v Iráku se stala nejkontroverznějším bodem jeho politické dráhy.

Vývoj v letech 2002–2005 tedy ukázal, že aktivní politická a vojenská podpora americké koncepce války proti terorismu, a zejména pak operací bez mandátu Rady bezpečnosti OSN, představuje pro evropské země vážné bezpečnostní riziko. Nejvyšší političtí činitelé, kteří se vydali touto cestou, na své země přivolali hrozbu bezohledných a surových teroristických útoků. Nepotvrdila se tvrzení, že hrozba terorismu jsou vystaveny všechny země světa bez rozdílu. Nejvíce se jí vystavují ty státy, jež sázejí na vojenská řešení problémů terorismu a které tato řešení aktiv-



ně podporují. Naopak státy, které vojenským zásahům bez mandátu Rady bezpečnosti OSN nevyjadřují ani vojenskou, ani politickou podporu, se této hrozbě vystavují mnohem méně.

### Co lze očekávat v nejbližších letech?

Dlouhodobé důsledky tzv. druhé irácké války nasvědčují, že v příštích možných vojenských akcích lze z hlediska zapojení evropských členských zemí NATO bez rozdílu jejich velikosti, vojenské síly a složení vládních koalic předpokládat čtyři základní možné scénáře:

- plná politická podpora umocněná i nasazením ozbrojených sil té které země do vojenských akcí;
- politická podpora, ale vojenská účast omezená na jednotky týlového charakteru nebo na jednotky, které plní úkoly humanitárního rázu;
- politická podpora, ale bez jakékoli přímé vojenské účasti na bojových akcích;
- vyjádření politického nesouhlasu spojené s odmítnutím jakékoli vojenské účasti.

Zkušenosti dvou členských zemí Evropské unie varují, že první scénář může být nejriskantnější ze všech čtyř. Podstatně méně rizik obsahují druhý a třetí scénář. Rozšiřují prostor pro politické manévrování, evropským politikům by se mohly jevit jako schůdnější a přitažlivější. Uplatnění čtvrtého scénáře je dost pravděpodobné v případě dalších vojenských intervencí, které nebudou mít mandát Rady bezpečnosti OSN.

V případě dalších operací podobného typu by žádné rozhodování nebylo snadné ani jednoduché. Vždy bude třeba zvážovat možné dopady na obyvatelstvo země, na její každodenní činnost a na její dlouhodobé zájmy.

**Jan Eichler** (1952) je výzkumným pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů.

eichler@iir.cz

<sup>1)</sup> Schnapper, Pauline: Royaume Uni: la défense britannique, nouveaux défis et alliances traditionnelles. In: Buffotot, Patrice, La défense en Europe, avancées et limites. La documentation française, Paris 2005, s. 170.

<sup>2)</sup> Jeho základem je 1. mechanizovaná brigáda s velkou logistickou podporou a moderní výzbrojí. Jde zejména o letouny Tornado, C-17, Hercules a Nimrod a o helikoptéry Puma, Chinook, Lynx a Gazelle.

<sup>3)</sup> De Luis, Juan: L'Espagne de la globalisation. In: Buffotot, Patrice, cit. dílo, s. 57.

<sup>4)</sup> Do Iráku bylo vysláno 2600 španělských vojáků pro bojové nasazení a dalších 600 předurčených na humanitní pomoc. Později byla vytvořena Brigade plus ultra, do níž se začlenili vojáci Hondurasu, Nikaraguy a Dominikánské republiky.

<sup>5)</sup> Blíže viz např. vystoupení W. Cimoszowice před polským Sejmem dne 22. 1. 2003. [www.ms.gov.pl](http://www.ms.gov.pl)

<sup>6)</sup> Miller, L.: Wzmocnienie podmiotowoci. In: Polska Zbrojna, n. 22, květen 2003.

<sup>7)</sup> Szeptycki, Andrzej: Pologne: l'engagement en Irak. Buffotot, Patrice, cit. dílo, s. 141.

<sup>8)</sup> Osice, Olaf: Irak – poczetk mowej epoki w polityce zagranicznej III PR? Centrum Stosunkow Midzynarodowych, Waeszawa, Raporty i analizy, 2004, n. 6, s. 20.

<sup>9)</sup> Blíže viz: [www.Transatlantictrends.org](http://www.Transatlantictrends.org).

<sup>10)</sup> Missiroli, Antonio: Italie: changements et continuité de la politique italienne. In: Buffotot, Patrice, cit. dílo, s. 112.

<sup>11)</sup> Domingues, Joao: Portugal: un euroatlantisme confirmé. In: Buffotot, Patrice, cit. dílo, s. 148.

<sup>12)</sup> Everts, Philip: Pays Bas: faire mieux avec moins de moyens? In: Buffotot, Patrice, cit. dílo, s. 134.

<sup>13)</sup> Time Magazine, 16. 2. 2003.

<sup>14)</sup> Manfrass-Sirjacques, Françoise: Allemagne: a la recherche du nouveau souffle. In: Buffotot, Patrice (Ed.): La défense en Europe. Documentation française, Paris, 2005, s. 24.

<sup>15)</sup> FAZ, 14. 2. 2005.

<sup>16)</sup> Dumoulin, André: Belgique: entre pragmatisme et principe de réalité. In: Buffotot, Patrice, cit. dílo, s. 39.

<sup>17)</sup> Leesch, Michel: Luxembourg: poursuite de l'engagement européen. In: Buffotot, Patrice, cit. dílo, s. 116.

<sup>18)</sup> Dříve se těmto státům říkalo „neutrální“, ale ony samy již dnes tento výraz používají velmi málo (Rakousko), pokud se od něho přímo nedistančují (Švédsko či Finsko – obě tyto skandinávské země hovoří o nezáúčastnosti).

<sup>19)</sup> Martens, Stephan: Autriche, la neutralité. In: Buffotot, Patrice, cit. dílo, s. 32.

<sup>20)</sup> Ojanen, Hanna: Finlande, entre une défense nationale et une défense européenne. In: Buffotot, Patrice, cit. dílo, s. 66.

<sup>21)</sup> Stromkvist, Maris: Suede, une ouverture croissante a l'action internationale. In: Buffotot, Patrice, cit. dílo, s. 179.

# Fenomén mezinárodního terorismu

Vladislav David, Michal Malacka: *Fenomén mezinárodního terorismu.*

Linde, Praha, 2005, 143 str., ISBN 80-7201-524-9.

Terorismus a boj proti němu patří nepochybně v posledních letech mezi nejaktuálnější témata současných mezinárodních vztahů a mezinárodního práva. Je proto jen dobře, že i v české odborné literatuře se objevují publikace, jež se zabývají některými z jejich aspektů. Jednou z nejnovějších v této „sérii“ se na jaře roku 2005 stala kniha *Fenomén mezinárodního terorismu* olomouckých autorů prof. Vladislava Davida a dr. Michala Malacky. Dílo se primárně věnuje mezinárodněprávním aspektům předcházení a potírání terorismu, některé kapitoly ale právní rámec přesahují a alespoň zčásti zasahují také do sféry politických věd či mezinárodních vztahů. Autoři se navíc pokoušejí zodpovědět některé obecnější právní-filosofické či morální otázky (například, zda je možné s teroristy vyjednávat, nebo jim ustupovat), čímž ještě dále rozšiřují kontext zpracování tématu.

Ve své první části (kapitoly 1.–2.) se recenzovaná publikace zaměřuje na pojmové vymezení terorismu a na vyčíslení jeho charakteristických prvků. Pozornosti se přitom dostává pouze tzv. terorismu mezinárodnímu (či přesněji terorismu s mezinárodním prvkem), jímž se rozumí individuální či skupinový terorismus namířený proti oficiálním strukturám určité země, který se vzhledem ke způsobu svého provedení, místu spáchání, zapojeným aktérům či jiným faktorům dotýká zájmů více než jednoho státu. Stranou zájmu zůstávají státní terorismus, zahrnující jak krutovládu vůči vlastním občanům, tak vysílání ozbrojených band k provádění teroristických akcí do zahraničí, a čistě domácí terorismus, jehož potírání je věcí každého jednotlivého státu. Autoři nicméně v tomto ohledu nejsou důslední a často se zabývají teroristickými činy bez ohledu na jejich povahu, kterou je ostatně mnohdy obtížné jasně určit (například útoky z 11. září 2001 lze chápat jako akt mezinárodního terorismu ze strany organizace al-Káida i akt státního terorismu ze strany Tálibánu).

Mezinárodní terorismus, obecně vymezený jako „protiprávní jednání /.../, které podle vůle pachatele /.../ směřuje k zastrášení, a tím k ovlivnění jednání subjektů povětšinou fyzicky odlišných od přímých obětí, a to určitým chýněným způsobem /.../“ (str. 15), vykazuje podle autorů pět základních znaků. Prvním z nich je protiprávnost, jíž se má na mysli porušení vnitrostátního trestního práva. Druhý představuje násilí či jeho hrozba namířená proti civilnímu obyvatelstvu. Násilí údajně může, ale nemusí sledovat určité cíle, tento přístup je ale sporný: těžko lze totiž mezi terorismus zahrnout činy, jež kromě přímé destrukce nesledují ještě další, druhotný cíl. To ostatně sami autoři následně implicitně uznávají, když ro-

zebírají další dva znaky mezinárodního terorismu – strach a publicitu.

Strach je chápán značně široce a v zásadě se jím označuje snaha donutit někoho k určitému konání či nekonání prostřednictvím psychického nátlaku. Publicitou se pak rozumí provokativní ráz násilné akce, resp. její zaměření na ovlivňování chování a názorů určitých skupin. Posledním znakem, který na rozdíl od znaků předchozích specifikuje ve spojení „mezinárodní terorismus“ první z termínů, je přítomnost mezinárodního prvku, daná například odlišnou národností pachatele a obětí či místem útoku mimo domovský stát teroristy. První část díla uzavírá rozbor útoků z 11. září 2001, vnímaných jako „projev charakteristických prvků mezinárodního terorismu“ (37), jež se však nevěnuje ani tak otázce vymezení terorismu, jako spíše problému legality použití síly v reakci na teroristický útok.

V další části knihy (kapitola 3.) předkládají autoři přehled 46 hlavních světových teroristických organizací. Přehled vychází z internetových zdrojů a ze Společného postoje Rady EU 2004/500/SZBP, některé údaje ovšem nejsou převzaty či přeloženy zcela správně. Například Vlastenecká fronta Manuela Rodrigueze (FPMR) zřejmě restaurace McDonald nebombardovala, jak uvádí text, ale spíše v nich odpálila nálože (str. 59). Přes 30 000 lidí nezahynulo „při útocích“ (str. 58) Kurdské strany pracujících (PKK), ale – jak sami autoři uznávají o dva odstavce níže – v rámci boje o nezávislost Kurdistánu obecně. Nepřesně přeloženy jsou mnohé původně neanglické názvy (např. al-Káida – Al-Qáida neznamená „základní“, ale „základna“, str. 61) a jisté rozpaky vyvolává i volba některých termínů (např. o Arménech vyhnaných z území dnešního Turecka není zvláště vhodné mluvit jako o „domorodcích“, str. 53). S výhradou těchto připomínek je přehled užitečný, neboť poskytuje dobrou představu o šíři a rozmanitosti cílů a povahy teroristických organizací.

Následující část knihy (kapitoly 4.–5.) se zabývá mezinárodněprávními instrumenty předcházení a potlačování mezinárodního terorismu. Autoři se nejprve soustřeďují na obecný vývoj kodifikačních pokusů od první poloviny 20. století do současnosti. Sledují činnost Mezinárodní konference pro unifikaci trestního práva (1927–1935), osudy první mezinárodní protiteroristické smlouvy, *Úmluvy o předcházení a potlačování terorismu* (1937) a přípravu návrhu *Kodexu zločinů proti míru a bezpečnosti lidstva* (1954, novější verze z roku 1996 v textu reflektována není). Zvláštní pozornosti se pak dostává aktivitám OSN, byť zde existuje určitá disproporce mezi podrobným rozbořením událostí 70. let a prakticky absolutním mlčením o dění v jiných obdobích, prolomeným snad jen zmínkami o rezoluci Rady bezpečnosti 1373 z roku 2001 a o přípravě všeobecné úmluvy proti terorismu.

Na obecně pojednání o právním vývoji navazuje výčet hlavních mezinárodních protiteroristických instrumentů existujících na univerzální i regionální úrovni. Z univerzálních úmluv opět největší zájem poujají dokumenty vzniklé v 70. letech, konkrétně série smluv zajišťujících bezpečnost civilního letectví a *Úmluva o braní rukojmí* z roku 1979. Nechybí však ani rozbor obsahu a významu smluvních textů novějších, např. *Mezinárodní úmluvy o potlačování teroristických bombových útoků* (1997) či *Mezinárodní úmluvy o potlačování financování terorismu* (1999).

Na regionální úrovni autory vcelku logicky nejvíce zajímá protiteroristická činnost Rady Evropy (v textu bohužel nesprávně označované jako Evropská rada) a Evropské unie. Analyzuje proto *Evropskou úmluvu o potlačování terorismu* z roku 1977 a její Protokol z roku 2003 a zmiňují hlavní opatření Evropské unie přijatá po roce 2001. Jen velmi stručně je pojednáno o mimoevropských právních nástrojích boje proti terorismu, přičemž i zde se objevují některé nepřesnosti. Dochází například ke konfusi mezi *Arabskou úmluvou o potlačování terorismu* (1998) a *Meziamerickou úmluvou proti terorismu* (2002), které jsou propojeny do jediné *Mezinárodní americké úmluvy proti terorismu*, údajně přijaté v roce 1998 v Káhiře.

Poslední kapitola recenzované publikace (kapitola 7.) se zaměřuje na obecnější otázky, které s sebou přináší boj proti terorismu. Jedná se o odpovědnost státu za činnost teroristů, vydávání pachatelů teroristických činů, pravidla určení pravomoci a příslušnosti k souzení pachatelů, výměnu vězňených teroristů za rukojmí a prevenci terorismu. Vzhledem k omezenému rozsahu díla není žádná z uvedených otázek zpracována zcela komplexním způsobem, a každé jsou však alespoň naznačena hlavní dilemata, jež je provázejí. Podkapitola o pravomoci k souzení pachatelů například poukazuje na problém zaručení práva na spravedlivý proces v případě, kdy jsou údajní teroristé stíháni mimo území svého státu, a příhodně jej dokumentuje událostmi na americké vojenské základně Guantánamo. Autoři uzavírají knihu důležitou připomínkou toho, že ačkoli má mezinárodní právo stále jistá bílá místa, jeho role v boji proti terorismu je klíčová a nezastupitelná.

Recenzovaná publikace, jak uvádějí sami její tvůrci, má nejen usnadnit studentům PF UP v Olomouci studium mezinárodního práva, ale také obecněji přispět k boji proti teroru a násilí. Chce tak učinit silou argumentu, neboť „pero je velmi mocnou zbraní, pokud jím moudrost vládne a moudrost spolu se vzdělaností představují hráz proti extremismu a militarismu“ (str. 5). Vzhledem k tomu, že kniha je napsána poměrně zajímavě a neomezuje se pouze na právně technické informace, mohla by zaujmout širší čtenářskou obec a tímto způsobem, cestou osvěty, předcházení a potírání terorismu skutečně napomoci.

Veronika Bílková

Veronika Bílková (1975) je výzkumnou pracovnící Ústavu mezinárodních vztahů.

bilkova@iir.cz

# Ve stínu modernity: perspektivy a problémy rozvoje

Šárka Waisová a kolektiv: *Ve stínu modernity: perspektivy a problémy rozvoje. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, 375 s.*

Oproti praxi rozvojové spolupráce má u nás teoretické uchopení rozvojové problematiky určité zpoždění: v češtině nebyla doposud vydána žádná kniha, která by se jím zabývala komplexně. O to více očekávání přináší sborník, jehož cílem je podle editorky Šárky Waisové „přiblížit českému čtenáři jeden z nejdynamičtější vyvíjejících se oborů – rozvojová studia“ (s. 6). V předmluvě zdůrazňuje interdisciplinární charakter rozvojových studií, a proto přizvala kromě svých kolegů i několik odborníků z oblasti antropologie, sociologie nebo geografie. Většinu ze sedmnácti autorů však tvoří členové katedry politologie Západočeské univerzity v Plzni. Jak se autorům podařilo cíl naplnit?

Čtenáři se bohužel dostane nejprve zklamání v podobě úvodní kapitoly nadepsané „Rozvojová studia – předmět a metody studia“ (s. 15). Teorie rozvoje je zde zúžena na teorii modernizace, která zažila svou dekadu slávy v 60. letech minulého století a která nebyla schopna překročit stín eurocentrismu a vyrovnat se s nelineárním rozvojem třetího světa. Skutečnou šíři předmětu studia ani jeho metody bohužel vůbec neosvětlí. Pokud je první pojetí úzce politologické, následující příspěvek zaujímá vyhraněnou pozici z antropologického hlediska. Uměle představuje teorii závislosti 70. let jako jeden ze dvou současných hlavních proudů a zarytě ji kritizuje z pozic kulturního determinismu, který se celkem nepochopitelně snaží demonstrovat na příkladu skotského osvícenství 18. století.

Úvodní část, věnovanou teoriím rozvoje, alespoň uzavírá relevantní a zároveň kvalitní příspěvek: klade předchozí přístupy do kontextu historického vývoje po druhé světové válce a dále sleduje zrození a vývoj rozvojového diskurzu až do současnosti přes koncepci základních potřeb, neoliberalismus a environmentální obrat až po současné pojetí, zastřešené Rozvojovými cíli tisíciletí. Spolu s Louisem Emmerijem považuje jeho autorka rozvojovou pomoc jako „institucionální a intelektuální paměť rozvojového myšlení“ (s. 67) a přirovnává ji k pevně zakořeněnému stromu, jehož letokruhy vytvořily jednotlivé teorie. Ačkoli se najdou autoři, kteří novější přístupy nerespektují, toto pojetí asi nejméně zobrazuje skutečný stav rozvojových studií.

Současná pojetí dále rozvádí následující kapitola. Zdůrazňuje potřebu posílit globál-

ní občanskou společnost jako protiklad vládnoucího ekonomického a apolitického neoliberálního diskurzu. Jejím ideálem je kombinace neoliberální asociativní občanské společnosti a společnosti založené na demokratických hodnotách ve veřejné sféře jakožto prostoru pro svobodnou diskusi. Další příspěvek se čtivě dotýká některých aspektů globalizace a považuje „dobrou vládu“ za nutnou podmínku rozvoje. Tematicky nesořodý blok uzavírají vyvážené kapitoly o průřezové problematice gender (v rozvoji jsou totiž ženy výrazně znevýhodněny) a o uprchlictví (zde je vztah k rozvoji již popsán dost volně).

Ještě úžeji vymezených a odtazitých témat se dotýkají příspěvky o mezinárodních protektorátech, dále pak konkrétně o statutu Kosova a o humanitární intervenci a spravedlivé válce. Také nedávno vytvořený koncept lidské bezpečnosti (či správněji lidské „nebezpečnosti“), který zahrnuje kromě ohrožení přímým násilím i ekologické hrozby, ochranu před nemocemi nebo přístup ke zdrojům obživy, ilustruje sílící důraz na ochranu jednotlivců. Autorka jej však zatím považuje jen za „optimistický výhled do budoucnosti jedince a mezinárodního společenství“ a poukazuje na potíže s jeho aplikací (s. 205).

Nevyrovnané kvality dosahuje část věnovaná demokratizaci. Kapitola věnovaná vztahu demokracie a hospodářského rozvoje představuje studie napsané převážně do počátku 90. let, a je proto skeptická k možnosti nalezení jakýchkoli zákonitostí. Naopak lze ocenit příspěvek věnovaný komplikovanému vztahu mezi rozvojem a skutečnou demokratizací v Bolívii. Ve srovnání Latinské Ameriky a Středního východu zdůrazňuje potřebu konsenzu ve společnosti pro využití potenciálu přírodních zdrojů.

Podobně nevyrovnané jsou i příspěvky vztahující se k životnímu prostředí. Popisná případová studie, věnovaná vztahu mezi nedostatkem zdrojů a konflikty v kaspickém prostoru, bohužel pojednává obě témata příliš odděleně. Přehledná kapitola, věnovaná jednotlivým problémům životního prostředí v rozvojovém světě, pak klade zvláštní důraz na environmentální migraci, „zelenou revoluci“ a rizika geneticky modifikovaných plodin. „Planetární systémy jsou natolik propojené,“ uzavírá její autor, „že nemůžeme budovat udržitelnou prosperitu v bohatých regionech ‚Severu‘ a udržitelnou bídu v hospodářsky chudých zemích ‚Jihu‘.“ (s. 278).

Následující „politicko-ekonomická“ část se věnuje nejprve problematice vzdělání, lidského kapitálu a migrace. Na příkladu

Malajsie a indického Bangalore se snaží ukázat na jejich paradoxy. Dále se zabývá tématem chudoby, jejich definice a způsoby měření jsou však vzhledem k cíli celého sborníku značně podceněny. A konečně poslední část se věnuje praxi rozvojové pomoci. Po spojení s výše zmíněnou kapitolou o vývoji rozvojového diskurzu vytváří tato historická kapitola velmi dobrý základ pro zájemce o rozvojová studia. Jistě by však ani jedna neměla opomenout roli národních strategií boje proti chudobě (PRSP) Světové banky jako doplňující rámec Rozvojových cílů tisíciletí a výraz vůle zapojit místní obyvatelstvo do rozvojových programů i na úrovni státních politik.

Zvláštní příspěvek věnovaný cestě České republiky od příjemce k dárci rozvojové pomoci pokrývá v kostce všechny její faktické i institucionální aspekty a zároveň poukazuje na „absolutně nesystémový přístup k pomoci v 90. letech“ a na nezbytnost „harmonizace a evropeizace poskytování rozvojové pomoci“ v budoucnosti (s. 347 a 348). Sborník uzavírá podrobná kapitola o specifické formě partnerství, která se vytvořila mezi Evropskými společenstvími a bývalými koloniemi jejich členů v Africe, Karibiku a Pacifiku. Obecnou kapitolu analyzující vztah rozvoje a obchodu bychom však podobně jako jakékoli jiné ekonomické téma ve sborníku nenalezli, přestože opomenutí hospodářských aspektů činí jakoukoli rozvojovou politiku bezzubou.

Pokud lze rozvojovou pomoc jako praktické naplnění někdy těžkopádných kompromisů rozvojových studií s každodenní realitou globalizovaného světa přirovnat ke stromu, samotná rozvojová studia bychom pro jejich komplexitu nejlépe přirovnali k mozaice, jejíž kousky by měly co nejtěsněji přiléhat. Jednotlivé kapitoly knihy *Ve stínu modernity: perspektivy a problémy rozvoje* pokrývají většinu políček, sborník se však téměř vůbec nezabývá důležitými aspekty rozvoje, především hospodářským a průmyslovým rozvojem, problémem zadlužení a vzrůstající rolí transnacionálních korporací, ale také vědou a technologiemi nebo regionální integrací – a nakonec i samotným rozvojovým vzděláváním. Mnohé střípky jsou velmi široké a pestré, jiné zlomkovité a šedší, některé z první části i dosti ostré a pár jich do mozaiky takřka nezapadá. Také rozdělení knihy na jednotlivé části je spíše formální.

Celkově se však cíl splnit podařilo. Se všemi svými klady i nedostatky je vydání sborníku důležitým počinem: ukazuje se, jak obtížné je vytvořit skutečně interdisciplinární tým, který by pokrýval všechny oblasti související s chudobou a dokázal mezi nimi odkrývat souvislosti. V tom je sborník analogonem současných rozvojových studií v České republice.

Ondřej Horký

Ondřej Horký (1980) je výzkumným pracovníkem Ústavu mezinárodních vztahů.

horky@iir.cz